

V. konference o rodinné politice na téma Rodina na prahu 21. století

Sborník příspěvků z konference konané
10.– 11. prosince 2009

**V. konference o rodinné politice
na téma Rodina na prahu 21. století**

Sborník příspěvků z konference konané
10.– 11. prosince 2009
v Poslaneckém klubu ČSSD,
Sněmovní 1, Praha 1, místnost č. 205

Úvodní slovo

- Mgr. Klára Vítková-Rulíková, ředitelka odboru rodiny a dávkových systémů Ministerstva práce a sociálních věcí 5
- MUDr. Marián Hošek, náměstek ministra pro sociální služby 5

Rodina na cestě změn a růstu – proměny rodiny v čase, rodina jako společenský problém

„Rodina na cestě změn a růstu“

- MUDr. Tatjana Horká, soukromá psychiatrička a psychoterapeutka pro děti, dorost a dospělé 7

Pozitivní rodičovství

- Ing. Bc. Eliška Vondráčková, Centrum pro rodinu a sociální péči Brno 9

Je ještě rodina pro děti hodnotou?

- Milan Šrámek, jednatel společnosti Heuréka CZ, spol. s.r.o., Zlín 12

Asymetrický obraz dětského člověka v moderních médiích

- Mgr. Jaroslav Stuchlík, pedagog přednášející na VŠEM Praha, kulturolog, publicista a režisér 13

Je dnešní dětství bezpečné?

- MUDr. Peter Pöthe, dětský psychiatr a psychoterapeut 17

Dítě mezi rodinou a institucí

„Partnerstvo“ rodiča a odborníka v záujme dieťaťa

- Mgr. Marek Roháček, sociální pracovník, pěstoun a předseda Návrat, o.s. 18

Některé vybrané otázky ve světle mezinárodních dokumentů

- Prof. JUDr. Igor Tomeš, CSc, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy 20

K trendům v pojetí dětství na počátku 21. stol. Nová ohrožení a příležitost

- Prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc, Fakulta filozofická, Univerzita Pardubice 28

Dítě vstupuje do světa „v rostoucích kruzích“

- PhDr. Jaroslav Šturma, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy 33

Rodičovské kompetence a renesance výchovy

- MUDr. Eva Vaníčková, CSc., Univerzita Karlova – 3. lékařská fakulta, Ústav zdraví dětí a mládeže 35

Prorodinné aktivity – inovativní přístupy v práci s rodinou, služby pro rodinu, výchova dítěte a rodiny

Po čem děti touží

Dr. Zbigniew Jan Czendlik, administrátor, pověřený správou Římskokatolické farnosti - děkanství Lanškroun 37

Prorodinné aktivity jako podpora fungující rodiny?

Ing. Mgr. Leona Hozová, Fakulta humanitních studií Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně 38

Aktivizace rodin s dětmi s využitím metod zooterapie

Mgr. Lenka Obořilová a Darina Rájová, Sdružení PIAFA.....40

Služby denní péče o děti – požadovaná a nabízená možnost volby

PhDr. Věra Kuchařová, CSc., Výzkumný ústav práce a sociálních věcí 45

Dětská centra – moderní nástroj komplexní péče o ohrožené dítě a jeho rodinu

MUDr. František Schneiberg, Ústav sociální medicíny a veřejného zdravotnictví 56

Multidisciplinární práce s rodinou

Vývoj společenského chápání péče jako plnohodnotné práce na pozadí programů Center pro rodinu

PhDr. Ing. Marie Oujezdská, ředitelka Národního centra pro rodinu 58

Bio-psycho-socio-spirituální pohled na rodinu optikou probačního programu Právo pro každý den

Mgr. Táňa Brodská, předsedkyně Občanského sdružení Změna.....63

Rodina: kouzlo nebo zakletí?

PhDr. Dana Štěrbová, PhD., Fakulta tělesné kultury Univerzity Palackého v Olomouci 66

K některým poznatkům o rodinách dětí s nařízenou ústavní či ochranou výchovou

PhDr. Kazimír Večerka, CSc., Institut pro kriminologii a sociální prevenci Praha 71

Rodina – problém definice a definice problémů

Doc. MUDr. ThDr. Jaroslav Max Kašparů, PhD., Premonstrátský diakon a psychiatr 73

Současná rodina očima sociálního pediatra

Doc. MUDr. Lubomír Kukla, CSc., vedoucí oddělení preventivní a sociální pediatrie 76

Závěrečné slovo

Mgr. Michal Sedláček, náměstek ministra pro evropské záležitosti 80

Úvodní slovo

Mgr. Klára Vítková-Rulíková,
ředitelka odboru rodiny a dávkových systémů
Ministerstva práce a sociálních věcí

Dámy a pánové,

dovolte mi, abych Vás přivítala, jak už bylo řečeno, na páté konferenci o rodině, která se stala již tradicí a pořádá ji odbor rodiny. V letošním roce jsme skloubili téma rodiny s rodinou, která je ohrožena, tak jako nám ukládá Usnesení Vlády o Národním akčním plánu transformace péče o ohrožené děti a rodiny. Jeho hlavním cílem je prevence. Prevence znamená podporu rodiny. Rodina je a vždy bude základním kamenem každé společnosti a pokud budeme mít zdravé rodiny, budeme mít i zdravou společnost.

V rodině se nejen děti rodí a vychovávají, ale rodina by měla být i přístavem zázemí pro člověka po celý jeho život a určitě všichni, kteří jsme zde, se snažíme o to, navrátit rodině její původní hodnotu, protože bez toho, aniž bychom si uvědomovali tradice a hodnoty, nemůžeme čekat pokrok celé společnosti.

A nyní předávám dál úvodní slovo panu náměstkovi Hoškovi.

MUDr. Marián Hošek,
náměstek ministra pro sociální služby

Vážené dámy, vážení pánové,

tímto omlouvám pana ministra, který se bohužel z důvodu jednání Poslanecké sněmovny nemůže zúčastnit naší konference, a dovoluji mi, abych se ze svého hlubokého přesvědčení domníval, že je potřeba problematiku rodiny na prahu 21. století diskutovat, protože rodina prochází proměnami, jak již zmínila paní ředitelka, a je potřeba reagovat na mnohé problémy a mnohá řešení, která se nabízejí, a podporovat debatu o rodinné problematice také z pohledu sociálně-právní ochrany dětí přímo aspekty, které může ovlivnit stát, ale také, co může ovlivnit terén, protože podle toho se domnívám, že je velice důležité klást důraz na subsidiaritu. Jsou věci, jsou situace, které je nutné, aby do nich zasahoval stát, ale je podstatně důležitější to, co se děje v mikroklimatu obce nebo kraje.

Téma letošní dvoudenní konference jsme zvolili s ohledem na téma, které je stále více a více aktuální. Jedná se o problematiku rodiny a dítěte na prahu 21. století. Konference začíná tématem Rodina na cestě změn a růstu. Je zapotřebí si uvědomit, že potřeby rodiny i dítěte jsou proměnlivé v čase a také situace rodiny reaguje na aktuální společenské problémy, mezi které patří nezaměstnanost, zadluženost, ale i bytová problematika mladých rodin.

Na úvod bychom si možná mohli klást otázku, jaká je rodina v 21. století a jaké je dětství v 21. století. Pokud chceme hodnotit úroveň rodin v 21. století, musíme se poohlédnout nazpět a zjistíme, že české rodiny se potýkají s vysokou mírou rozvozdovosti, řadu dětí máme v náhradní rodinné péči a řadu dětí máme umístěnou v instituci. V této souvislosti si můžeme klást otázku, jakou hodnotu rodina pro děti má a zda je dětství bezpečné. Odpovědi na otázky hodnot rodin bychom měli nalézat ve zdravých rodinách. O těchto tématech se bude vést diskuse v prvním bloku konference a určitě půjde o diskusi, která bude velmi zajímavá.

Dalším bodem konference je dítě mezi rodinou a institucí. Toto téma je aktuálním tématem, které se dotýká řady resortů.

V současné době ministerstvo práce a sociálních věcí pracuje na úkolech, které vyplývají z Národního akčního plánu transformace a sjednocení systému péče o ohrožené děti na období 2009 až 2011. Národní akční plán se zásadně vztahuje ke všem pracovníkům, procesům a aspektům práce s ohroženými dětmi bez ohledu na resortní příslušnost. Ústředním tématem Národního akčního plánu je podpora základních práv ohrožených dětí i jejich rodin. V této souvislosti je zapotřebí dětem zajistit bezpečné prostředí ve vlastních rodinách. Dalším úkolem Národního akčního plánu je vytvoření dostatečných služeb pro děti a rodiny, které se ocitnou v tíživé situaci. Národní akční plán se zaměřuje i na podporu náhradních rodin a zvyšování profesionality pracovníků, kteří pracují s ohroženým dítětem a rodinou. Práce s dítětem musí naplňovat standardy kvality práce, závazné pro všechny pracovníky a procesy. Požadavek na počet a kvalifikaci pracovníků musí odpovídat potřebám klientů v regionu. Na druhé straně musí být tato práce jednotně metodicky řízena. Práce s ohroženými dětmi a rodinami musí být kvalitně financována, ale zároveň sjednocena a musí reagovat na kvalitu vykonané práce. Tématem tohoto druhého bloku je tedy problematika dítěte mezi rodinou a institucí a v této souvislosti musíme zdůraznit i podporu rodičovských kompetencí. Tento blok se bude zabývat i otázkou nového ohrožení dítěte v 21. století. Je to například problematika internetového násilí na dětech, školní šikana a obchodování s lidmi.

Dalším blokem konference je problematika rodinné politiky. Jedná se o vztah státu a rodiny v péči o malé děti, ale i harmonizaci rodiny a zaměstnání. V této souvislosti si musíme uvědomit, že nejdůležitější fází rodiny je péče o nejmenší děti. Tato problematika je aktuálním problémem evropských států, které hledají řešení pro sloučení rodinného života a zaměstnání. Zatímco u rodiny se staršími dětmi je tento problém velmi často pozitivně řešitelný, trochu jiná situace je v případě, kdy děti jsou ještě malé a vyžadují stálou přítomnost jedné osoby. Zde se samozřejmě v mnoha ohledech pracovní tužby neboli kariéerní služby mnoha rodičů střetávají s jejich přirozenými povinnostmi vůči rodině a dětem. Stát a jeho instituce musí být, dle mého názoru, neutrální. Co tato neutralita však konkrétně znamená v rodinné politice? Stát musí vždy vycházet z principu autonomie rodiny a svobody volby v rozhodování o jejich záležitostech, a to včetně formy poměru mezi rodinou a zaměstnáním a způsobem péče o děti. Skutečně tou klíčovou

teží je svoboda volby a ne definování jediného správného a přijatelného modelu. Hovořím-li o rodině, mám na mysli její celek, nikoli pouze rodiče. A tady nastává první problém. V rodině s malými dětmi jsou členové, kteří se sami na rozhodování nemohou podílet a kteří přesto mají právo na to, aby byl jejich zájem respektován. Mám na mysli samozřejmě děti samé. Samozřejmě lze vycházet z premisí, že rodiče chtějí pro své dítě vždy to nejlepší. Přesto však musí existovat garance, že tomu tak je doopravdy. Tuto garanci lze v oblasti našeho tématu spatřovat v určení jakéhosi minimálního standardu kvalitní péče o malé děti, který by byl definován odborníky, pediatry, dětskými psychology, odborníky v pedagogice a podobně. Tato garance může stanovit i hranici toho, co je v rámci autonomie rodin ještě přijatelné, jinými slovy, aby v každém případě byly respektovány zájmy dítěte.

Na závěr bude konference uzavřena blokem, který se zabývá problematikou multidisciplinární práce s rodinou. Je tedy zřejmé, že rodinná politika i problematika sociálně-právní ochrany dětí nemůže stát sama o sobě bez účasti ostatních resortů, ale ani odborníků z řady nestátních organizací. Kvalitní rodinnou politiku a ochranu dětí lze činit pouze ve spojení se všemi zúčastněnými subjekty. Cílem jakéhokoliv snažení musí být podpora zdravé rodiny a ochrana dítěte a jeho zájmu. Jak název konference vypovídá, jsme na počátku 21. století a máme řadu úkolů před sebou a právě tento prostor konference umožňuje sdílet dobré myšlenky, podněty a zkušenosti.

Dámy a pánové, přeji této konferenci hodně úspěchů. Jsem přesvědčen o tom, že celá řada témat, která podle programu tady budou diskutována, bude velmi podnětná, a velmi se těším na závěry z této konference. Jsem přesvědčen, že diskuze o rodinné politice a sociálně-právní ochraně dětí jde správným směrem. Uvítáme každý dobrý nápad, myšlenku, kterou rádi využijeme při tvorbě dalších koncepcí v rámci našeho resortu. Dámy a pánové, děkuji Vám za Vaši laskavou pozornost a přeji Vám příjemnou dvoudenní konferenci.

Rodina na cestě změn a růstu – proměny rodiny v čase, rodina jako společenský problém

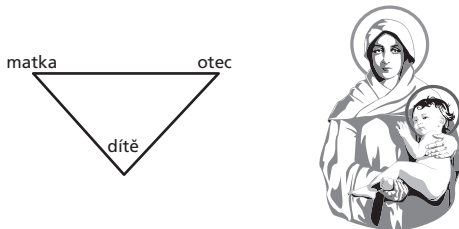
„Rodina na cestě změn a růstu“

MUDr. Taťjana Horká

soukromá psychiatrička a psychoterapeutka pro
děti, dorost a dospělé

Rodina – dítě – dar – naděje budoucnosti

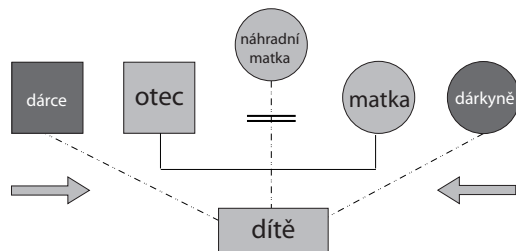
Podívejme se do historie – „na skok“.

Rodina na cestě změn a růstu

Dítě je „výtvořem“ 5 lidí:

- Pár – žena + muž, který „žádá“ dítě
- Dárce spermie
- Dárce vajíčka
- Náhradní matka

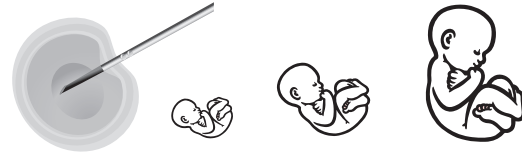

Rodina na cestě změn a růstu

To je úspěšná reprodukční medicína a doba inkubátorů.

- doba selekcí – chceme dokonalé a zdravé děti – prenatální diagnostika – PGD
- slabí nemají šanci × zachraňujeme děti předčasně narozené s velmi nízkou porodní vahou....

Rodina na cestě změn a růstu – proměny rodiny v čase, rodina jako společenský problém

Rodina na cestě změn a růstu

Umělé oplodnění přináší do hnízda někdy víc, než čekáme.
Selektování, redukování, ICSI obchází přirozený výběr.

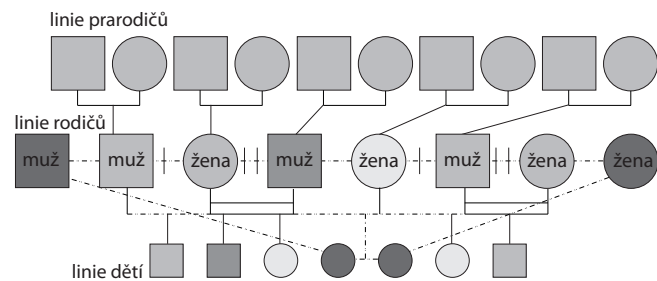

Rod, rodina, rodiče, rodič, biologický rodič, náhradní rodič. Lásky, partnerství, manželství, dnes VZTAH.

Pozitiva rodičovství = jsme tady.

Rodina na cestě změn a růstu

Rodina na cestě změn a růstu

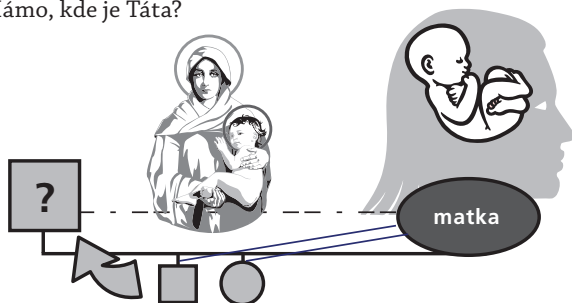
To je návrat k nošení dětí v šátku a opouštění kočárků.

Tělesný kontakt je pro nejmenší děti životně důležitý.

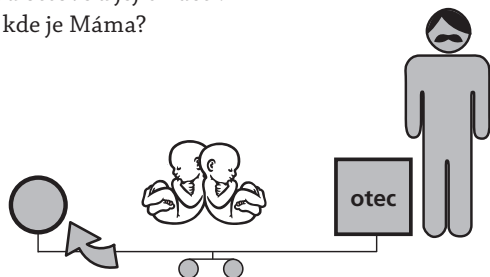
Rodičovství v dnešní době.

To jsou matky a jejich děti.
Mámo, kde je Táta?

Rodičovství v dnešní době.

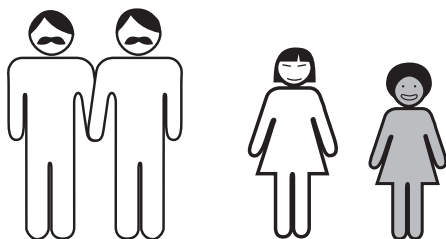
To jsou otcové a jejich děti.
Táto, kde je Máma?

Rodina na cestě změn a růstu.

Adopce dětí, náhradní rodinná péče, pěstounská péče, adopce na dálku.

Registrovaná partnerství a otázky „rodičovství“ u homosexuálních párů.

Obnovy lásky v rodině – „výchova láskou“ (Koncept dle Dr. phil. Jiřiny Prekopové) Základní teze

1. „Nejpodstatnější usměrňující silou v životním stylu rodiny je **bezvýhradná láska** mezi otcem a matkou a mezi rodiči a dětmi. Jen tato láska otevírá brány pro osobní svobodu“.

Pro dítě je důležitá bezpodmínečná láska rodiče, vychovatele, pěstouna... a to umíme. Dokážeme milovat dítě naše, dítě v adopci i vyměněné a to je velká šance pro všechny budoucí RODIČE...

2. Konflikty se řeší zásadně empatií – při emoční konfrontaci. Každý z těchto dvou lidí vyjádří v 1. osobě tváří v tvář svoji emoci, takže se ten druhý může do něho vcítit. Děje se proměna zlosti a smutku do radosti a bezvýhradné lásky. Z tohoto pohledu se jeví nepřístojné všechny fyzické tresty a tresty odnětí lásky.
3. Životní styl určují rodiče v jednotném spojení – ukazují cestu, dávají dětem vzor. Své vlastní konflikty, pokud jsou dětem přístupné, v jejich blízkosti konfrontují a smíří se spolu.

Rodiče mají první místo		
Otec		Matka
1	2	3
Děti mají druhé místo		

4. Předpokladem pro pěstování této životní formy je řád v systému rodiny.

Rodiče mají první místo

Otec – matka

Děti mají druhé místo

Rodiče dávají bezvýhradnou lásku, bezpečí, péči, orientaci v hodnotách, vzor, možnost k osamostatnění a dítě tyto dary přebírá.

5. Prevenci zbytečných konfliktů zajišťuje důsledná výchova. Rodiče dodržují tatáž pravidla, která zavedli pro děti. Ve výchově dětí by se mělo dbát na to, že vyslovené „ano“ je „ano“ a vyslovené „ne“ je „ne“.

Takovéto působení v rodinách, založené na empatii, může v budoucnosti zcela jistě ovlivnit chování celé společnosti a daleko více se bude dařit mimo jiné i solidaritě s lidmi nemocnými, starými a obecně neschopnými se o sebe postarat.

Výše uvedený životní styl slouží ve své podstatě jako prevence rozvratu rodin, vztahů a poruch vývoje osobností.

Je to dar budoucím matkám a otcům.

Děkuji za laskavou pozornost.

A vyřizuji srdečný pozdrav od doktorky Jiřiny Prekopové.

Pozitivní rodičovství

Ing. Bc. Eliška Vondráčková,
Centrum pro rodinu a sociální péči Brno

Dobrý den dámy a pánové,

s pojmem Pozitivní rodičovství, který je titulkem mého příspěvku, se můžeme v poslední době stále častěji setkat jako se synonymem správného a dobrého rodičovského přístupu k výchově dětí v rodinách. Podpora tohoto přístupu vychází z předpokladu, že význam a nezastupitelnost rodiny nespočívá pouze v naplnění fyzických potřeb dítěte a v zajištění bezproblémového chodu domácnosti, ve které dítě vyrůstá. Nenahraditelnost rodičovské výchovy nalézáme především v tom, že pouze v rodině může dítě navázat jistý a hluboký vztah a že díky tomuto pevnému a jistému základu může bezproblémově dozrávat v samostatnou, vyrovnanou, otevřenou, spokojenou osobnost s vnitřní sebekázní a s respektem k okolí i k sobě samému. Proces emancipace a osobního zrání dítěte a později mladého člověka totiž probíhá tím snáze, čím hlubší, jistější a méně konfliktní je jeho vztah s rodiči.

Pozitivní rodičovství představuje tedy takové chování rodičů, které sleduje nejlepší zájem dítěte, je povzbuzující, nenásilné, a to ať už na fyzické nebo psychické úrovni, ale současně stanovující dítěti pevné meze chování.

Alfred Adler, snad mohu říct první propagátor pozitivního rodičovství, říká, že každý člověk, tedy i dítě, usiluje o naplnění své potřeby někam patřit, být právoplatným, uznávaným členem skupiny, rodiny, společnosti. Čím dříve dítě získá zkušenost se spoluprací, s uznáním a oceněním, tím snadněji si vytvoří pocit sounáležitosti se skupinou – rodinou a získá chuť přispívat k jejímu dobrému fungování.

Právě potřebou náležet ke společnosti, ze které následně vychází cíl přispívat jejímu prospěchu, je vyjádřen cit sounáležitosti. Čím lépe se člověku daří nacházet své místo ve společnosti a přispívat k jejímu prospěchu, tím se subjektivně cítí více spokojen. Potenciál citu sounáležitosti je vlastní každému člověku, každému dítěti, je však nutné ho rozvíjet a podporovat.

Na tomto místě bych ráda uvedla citát paní Evy Dreikurové – Fergusonové:

„Proto učitelé, rodiče a psychoterapeuti musí každému pomoci k tomu, aby si uvědomil, že má „své místo“, že „někam patří“, a to svou existencí a ne tím, že si musí své místo zasloužit nebo se musí snažit, aby někam patřil.“ (Dreikurová – Fergusonová, 1993)

Celkový výchovný styl rodičů ovlivňují dva aspekty vztahu mezi rodiči a dětmi. Míra kontroly a nároků rodičů a míra emoční vřelosti mezi rodiči a dítětem. Tak můžeme rozlišit čtyři typy výchovy, z nich jeden – liberální – mívá příčinu buď v nulovém zájmu o dítě, nebo naopak v přehnaném zbožňování dítěte. Podoba výchovy, která je považována za ideální, je sice vůči dítěti náročná, ale současně dítě respektuje a uznává jako samostatnou, hodnotnou lidskou bytost.

Podle výzkumu psycholožky Diany Baumrindové děti rodičů vyžadujících, pevných a zároveň vřelých, byly více samostatné, zvědavé a spokojené a současně vykazovaly vyšší sebekázeň. Děti nespokojené, uzavřené, nedůvěřivé, měly rodiče, jejichž vztah byl odtaziť, chladný a současně byli vysoce kontrolující. Děti nejméně samostatné, nejméně zvědavé a s téměř žádnou sebekázní měly rodiče nenáročné, nekontrolující, ale zato poměrně vřelé. Děti s rodiči nedůslednými, nekontrolujícími a s nízkým stupněm vřelosti ve vztahu k dítěti vykazovaly v sociálních kompetencích také nízké výsledky. Můžeme tedy říct, podobně jako uvádí John Train (2001), že „Za nejúčinnější je pokládán takový způsob výchovy, kdy rodiče stanoví jasná pravidla a dětem je bez nebezpečí dovoleno o nich na rozumné úrovni diskutovat a jednat“. Přesně toto je přístup, který nazýváme Pozitivní rodičovství.

Pokud bychom měli charakterizovat principy, ze kterých pozitivní rodičovství vychází, jedná se především o vzájemný, oboustranný respekt a úctu mezi rodiči a dětmi a jejich rovnost jako lidských bytostí (bez ohledu na nerovnost ve zkušenosti, odpovědnosti apod.). Dále jde o jasné stanovení hranic a pravidel chování s možností svobodného jednání a rozhodování úměrného věku dítěte s nutností nést důsledky svých rozhodnutí. Další princip představuje budování dobrého vzájemného vztahu prostřednictvím společně tráveného času, naslouchání a dostatečného vyjadřování bezpodmínečné rodičovské lásky.

A jako poslední je možné uvést podporu a povzbuzování zaměřené ne na výkon, ale na snahu.

Dětem je třeba dát najevo, že jsou milované a to např. tím, že s nimi trávíme svůj čas, věnujeme jim svoji pozornost a jasně vyjadřujeme svoji náklonnost, nasloucháme jim i v případě jejich negativních emocí. Dětem je také třeba dát najevo, že jsou schopné, i když dělají chyby a jsou teprve na cestě k dospělosti. Konečně by děti měly mít pevnou jistotu, že ke svým rodičům patří a jsou rovnocenní členové rodiny, což s sebou nese určitou míru svobody, respektu a možnosti projevit svůj názor, ale současně klade nároky na zodpovědnost a respekt i ze strany dítěte.

Přestože v současné době dochází v mnoha ohledech k výrazným změnám v pohledu na rodinu, pro většinu lidí naší společnosti je stále možnost být rodičem vysoce ceněná hodnota. Podle sociologických výzkumů (např. Rabušic, 2000), rodiče bez rozdílu věku, vzdělání, vyznání považují stále za důležité, aby jejich děti byly vychovávány podle tzv. tradičních hodnoty, mezi které patří slušnost, poctivost, pravdivost, ohleduplnost atd. Ze zkušenosti z praxe s běžnou rodičovskou veřejností víme, že rodiče mají snahu být dobrými rodiči, vychovávat své děti laskavě, trpělivě, bez zbytečného napětí, ale současně pevně, jednoznačně, s vytyčením jasných hranic. Tyto principy jsou jim v podstatě jasné. Díky množství literatury, informací na internetu, článků v tisku, které se problematice výchovy dětí věnují stále častěji, jsou rodiče tzv. poučení, víceméně vědí, jaká je ideální výchova dítěte. Často ale narážíme na velkou nejistotu a bezmoc rodičů, kterým se dané požadavky nedaří z různých důvodů naplňovat. Tento nepoměr mezi ideálem a skutečností potom vede k sebeobviňování, k prohlubování stereotypních výchovných postupů a ke zhoršení celkového stavu v rodinách. Místo pozitivního rodičovství rodiče přes dostatek informací uplatňují rodičovství nejisté a negativní.

V současnosti je více než dříve patrný zlomový charakter přechodu k rodičovství. Ostatní změny v životě přichází postupně a dovolují člověku zvyknout si na ně. Na mnoho změn v životě je také možné se předem připravit, na zvolené povolání, na řízení auta, na porod, ale na rodičovství, na výchovu dítěte se nelze připravit tak snadno. Naše společnost stále předpokládá, že si schopnost vychovávat dítě každý osvojí socializací v původní rodině. Bohužel v dnešní době již není možné spoléhat

na funkčnost a dobrý příklad původních rodin mladých rodičů. Je to dané zpřetrháním mezigeneračních vazeb, malým množstvím rodičovských vzorů a také prudkými změnami, které ve společnosti probíhají a zasahují i ty nejintimnější vztahy – vztahy mezi rodiči a dětmi. Každé dítě je originál, každá rodina má jiné podmínky, výchovné situace, které rodiče v běžném životě řeší, jsou velmi různorodé. Mnozí z nás, kteří své děti vychovávají, mohou potvrdit, že praktický, každodenní život s jedním nebo více dětmi se od teoretické přípravy výrazně liší. Nejde tolik o zvládání každodenní péče o dítě, ale spíše o to, jak vést děti k požadovaným hodnotám, jak nejlépe dítě vychovávat, rozvíjet, jaký zvolit konkrétní postup při snaze dosáhnout cíle – vychovat slušného, ochotného, zdravě sebejistého člověka.

Ti, kteří dnes přivádějí na svět děti, potřebují bezesporu kvalitní informace. Potřebují získat komplexní pohled na výchovu, kterou bezesporu často tvoří intervence – respektující, jednoznačná, jasná a účinná, ale zároveň prevence nevhodného chování a podpora dítěte. Informace podané rodičům jsou ale málo. Pozitivní výchova je pro řadu rodičů natolik nepřírozená, přestože její principy znají a ztotožňují se s nimi, že potřebují mít možnost si teoretické informace nacvičit, vyzkoušet, zažít. Rodičovské dovednosti, pokud je na straně rodičů zájem a ochota měnit zaběhané stereotypy, jsou naučitelné. Ale existuje zatím málo možností, jak mohou rodiče získat nejen informace, ale především praktické dovednosti pro zvládání rodičovské role.

Považuji za velmi dobré a přínosné, pokud se k prosazování pozitivního rodičovského přístupu spojí různé subjekty a bude u rodičovské veřejnosti podporován z různých pohledů a teoretických konceptů.

Konkrétně Centrum pro rodinu a sociální péči v Brně od roku 2006 realizuje, právě z důvodu podpory praktických dovedností u rodičů, program nazvaný Efektivní rodičovství, který získalo transferem know-how ze zahraničí, kde patří mezi nejrozšířenější typ rodičovského vzdělávání. Rodičům ho nabízíme ve formě Kurzů efektivního rodičovství. Jedná se o zážitkově vedený program, vytvořený psychologem Donem Dinkmeyerem a Gary D. McKayem, jehož cílem je prostřednictvím praktického nácviku řešení nejčastějších problémových situací, se kterými se rodiče při výchově svých dětí setkávají, poskytnout rodičům podporu a pomoc. Jeho výhoda spočívá ve spojení teorie s praxí

– nejedná se jen o prostou přednášku, ale pro rodiče se nabízí možnost řešit konkrétní rodinné situace, sdílet je s druhými, nacvičit si v bezpečí skupiny na modelových příkladech vhodný výchovný postup, získat tipy a nápady „na doma“ a především získat nezbytnou podporu, jistotu a sebedůvěru pro každodenní žití rodičovské role.

Současně DVD Pozitivní rodičovství, které vzniklo ve spolupráci Úřadu vlády v rámci kampaně STOP násilí na dětech a Centra pro rodinu a sociální péči v Brně, může být využito při práci s rodiči v dlouhodobějších programech nebo při jednorázových besedách a seminářích, které mají vzbudit zájem rodičovské veřejnosti o pozitivní výchovný přístup.

Dámy a pánové, děkuji Vám za pozornost.

Je ještě rodina pro děti hodnotou?

Milan Šrámek

jednatel společnosti Heuréka CZ, spol. s.r.o., Zlín

Je ještě rodina pro děti hodnotou?

Statistiky v ČR uvádějí:

- V roce 2003 skončilo v diagnostickém ústavu 494 dětí.
- V roce 2008 (po 5 letech) jich už bylo 793.
- Za stejnou dobu (5 let) vzrostl počet dětí v ústavech z 7250 na 7820.
- V kojeneckých ústavech končí dalších 1500 dětí.
- V domovech pro děti se zdravotním postižením jich dnes žije přes 10000.

- afunkční rodina (odebrání dětí) 0.5%
- dysfunkční (sanace rodiny – pomoc) 2%
- problémová (prevence psychologem) .....asi 13%
- tzv. normální rodina 85%

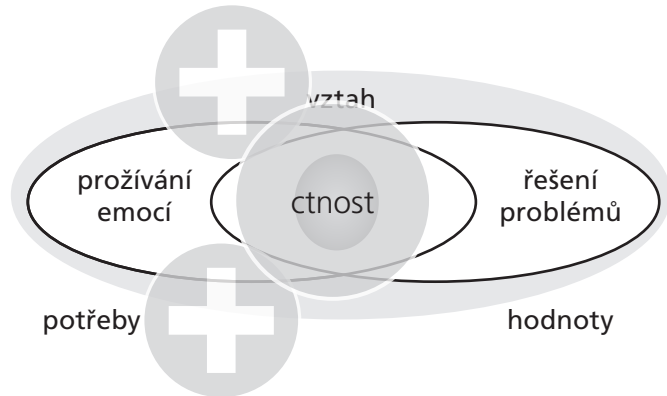
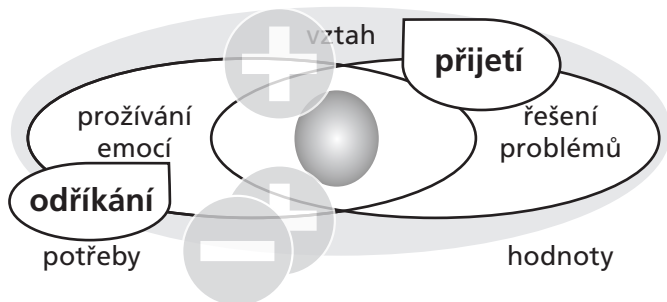
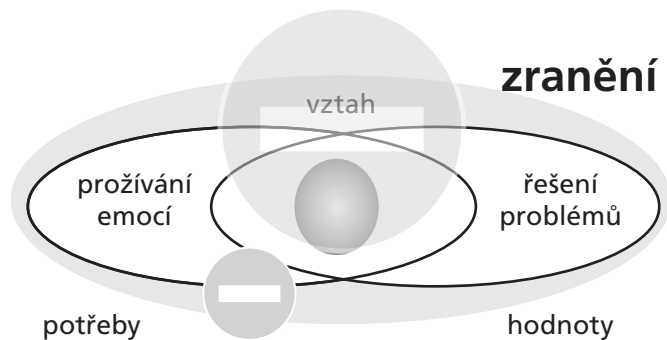
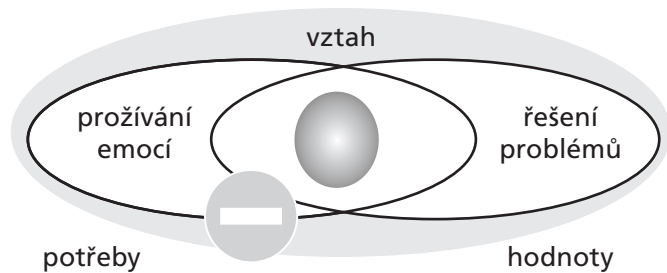
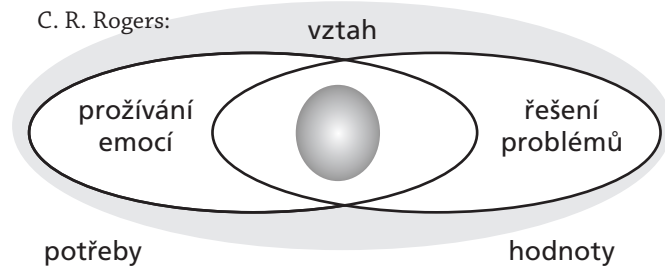
A co zažívají děti v normální rodině?

Některé stresogenní faktory

- konflikty v rodině 61%
- jen jeden rodič v rodině 42%
- finanční problémy 31%
- zneužívání dětí 24%
- nedostatečné bydlení 18%
- časté střídání partnerů 16%
- psychické postižení člena rodiny 16%
- závislost na návykových látkách 15%
- tělesné postižení člena rodiny 14%
- nezaměstnanost 9%

Co je to osobnost a jak se rozvíjí osobnost?

C. R. Rogers:

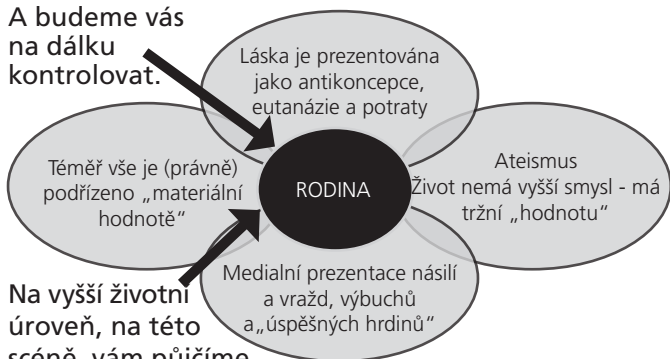
Co obklopuje současnou rodinu?

Za současné podpory spěchu.

A na vědomý prožitek není čas.

A budeme vás na dálku kontrolovat.

Na vyšší životní úroveň, na této scéně, vám půjčíme.

Tento model nevytváří z lidí dospělé jedince, kteří by mohli dát dětem lásku a naplněné dětství.

A co vlastně vytváří dobré dětství ?

Když tatínek nebo maminka říká ... a prožívá...

- pojď, budeme si spolu hrát
  - chceš, učešu ti vlásky
  - to jsi pěkně nakreslila
  - jsem ráda, že jsi doma
  - jsi šikovný, jsi krásná
  - ani nevíš, jakou jsi mi udělala radost
  - pojď zkusíme to spolu, ... naučím tě to, jestli chceš
  - neboj se, jsem s tebou ... nikdy tě neupustím
  - ať děláš cokoli, jsi moje, věřím ti
  - mám tě rád ... teď už to dokážeš sám
- Kultivujeme tyto dovednosti a chceme si na to udělat čas?

Děkuji za souznění a pozornost.

Asymetrický obraz dětského člověka v moderních médiích

Mgr. Jaroslav Stuchlík

pedagog přednášející na VŠEM Praha, kulturolog, publicista a režisér

Na utváření mediálního obrazu dětského člověka mají monopol výhradně dospělí. Prostřednictvím našeho dospělého vnímání dětských bytostí vykládáme jejich chování, normy, v širším slova smyslu kulturu a také je analyzujeme a velice často podrobujeme kritickému zkoumání. V praxi mohou rovnoprávně do mediálního prostoru vstupovat výhradně jedinci, kteří splňují kritérium uznatelného věku (starší 18 let), a kteří mají aspoň ukončené středoškolské vzdělání. Všichni ostatní jsou, až na ojedinělé výjimky z pravidla¹, vykázáni v nejlepším případě do rubriky názory čtenářů. Dětský člověk je v médiích prezentován v polaritě „my a oni“. Na jedné straně komplexní člověk a na straně druhé nedokonalá, neúplná bytost. Respektujeme a uznáváme naivní krásu dětského člověka, důrazně proklamujeme jejich ochranu, ale přesto to v mnohém připomíná hrubě zjednodušující, protektorské přístupy euroatlantické civilizace ke „krásným, primitivním divochům“, které byly tak typické pro 19. století. Dětská bytost je z hlediska fyziologického, psychického a v neposlední řadě sociálně-kulturního skutečně jistým způsobem nedokončená, zastižená v průběhu vývoje směrem k dospělému, ale znamená to, že musíme v médiích připouštět vypjatě polarizovaný obraz, který často dokonce vyvolává dojem permanentního, vyhroceného nebo snad dokonce mnohými chtěného konfliktu generací?

Dětský člověk se v českých masových médiích nápadně často stává obětí témat morální paniky. Základem těchto kampaní jsou údajné odchylky od norem chování. Uplatňují se přitom ostře vyhrocená stanoviska, založená na tvrzeních typu „my jsme/byli jsme jiní, než oni“. Opět se setkáváme s ukázkou klasického polarizovaného obrazu světa rozděleného do navzájem nepřilíhajícími kompatibilních kategorií „my a oni“. Média, a bohužel nejspíš také významná část odborníků, přitom vykazují snahu tato tvrzení za každou cenu verifikovat, převést ze subjektivní roviny

1. Jednou z mála výjimek je ojedinělý projekt MF Dnes (vydavatelství Mafra), v němž deník pravidelně vyhrazuje tematickou stránku pro publicistické/slohové útvary mladých lidí.

individuálních tvrzení do oblasti vědecké, objektivní pravdy. Ponechme však stranou otázku objektivnosti vědeckého výzkumu a zaměřme se na příklady konkrétní manipulace s obrazem dětských bytostí v médiích a na důsledky asymetrického přístupu do médií, který je přirozeně vychýlený ve prospěch dospělého jedince a zároveň radikálně znevýhodňující dětského člověka.

Malé oběti morální paniky v médiích

Na podzim roku 2008² se ve většině celoplošných médií rychle rozšířila informace, že intuitivní dojem veřejnosti „o rozjivených dnešních dětech“ konečně potvrdila objektivní analýza situace ve školách. V mediálním prostoru se objevila citace z aktuálního výzkumu, že „devět z deseti škol si stěžuje, že žáci se chovají hůře než před pěti lety“. Analýzu poskytli médiím představitelé jedné z odborových asociací ve školství³. Zarážející bylo, že média ochotně přijala a otrocky opakovala zjevně neodbornou argumentaci. Odhlédnuto od všech dalších okolností, takto formulovaná analýza odráží především postoje pedagogů k dětem. V žádném případě to neznamená, že názory některých učitelů na mládež musí nutně korelovat se situací ve školách. V pozadí se však skrývají ještě závažnější problémy. Dotazník nazvaný Sonda k chování žáků, který byl na webových stránkách k dispozici ke stažení, v zásadě pouze u otázky číslo 2 připouští volbu: Chování dětí se změnilo k lepšímu, horšímu, nebo se nezměnilo? Ve vyplňování pak mohou pokračovat pouze ti, kteří zaškrtnli k horšímu, protože otázka číslo 3, stejně jako další, je formulována v tomto schématu: Pokud se změnilo chování žáků k horšímu, uveďte jak při vztahu k majetku? Vybrat si můžete pouze mezi: ničením majetku školy, ničením majetku vlastního, ničením majetku jiných žáků, krádeží a zneužíváním internetu. Vyhodnocení vrácených dotazníků, které asociace poskytla médiím, muselo logicky poskytnout otřesný obrázek. Pozorný novinář si však mohl povšimnout, že vrácených dotazníků bylo jenom 1015⁴ a z toho 86,75% respondentů odpovědělo, že se chování žáků zhoršilo. Pokud

2. Například: SUCHOMEL, P.: Učitelé chtějí, aby je před žáky chránil zákon, MF Dnes, 24. října 2008, str. 2 oddíl A. http://zpravy.idnes.cz/ucitele-chteji-aby-je-pred-zaky-chranil-zakon-f37-/studium.asp?c=A081023_213525_studium_abr.

ČTK prostřednictvím Českých novin informovala agenturní zprávou pod titulkem *Podle učitelů se chování žáků zhoršilo* dne 17.10.2008

3. Jedná se o APZŠ (Asociace pedagogů základního školství): www.apzs.cz.

4 Údaj o responzi se však liší. Zdroj na různých místech uvádí také 1095, 1098 a podobné údaje.

skutečně dotazník doputoval k většině škol⁵, tak výsledek vypovídá o přesném opaku než tvrdí asociace. Přibližně 75% škol na dotazník nereagovalo. Motivy, proč neodpověděly, mohou být různé, ale z konstrukce dotazníku lze dovozovat, že značná část má jednoduše jiný názor, než jaký jim je vnucován autory šetření. Reprezentativnost sondy je však v každém případě naprosto pochybná.

Patrně žádný z novinářů, a byly jich desítky, kteří tuto informaci šířili na podzim roku 2008 v médiích⁶, se nenamáhal si předložené údaje ověřit, nebo se nad nimi aspoň trochu zamyslet⁷. Vše nasvědčuje tomu, že zdroj informací byl v souladu s přesvědčením novinářů pracujících s tímto tématem vyhodnocen jako důvěryhodný, a tudíž nikdo z nich neměl potřebu investigativně zkoumat pozadí. Námitka, že takovéto pátrání vyžaduje odborné znalosti o metodice výzkumu, neobstojí, protože v tomto konkrétním případě postačí trocha kritického, zdravého rozumu k odhalení zjevných nesrovnalostí. Potřebné skepse se však v médiích nedostávalo, a tak se články založené na hrubě zkreslených, přesněji naprosto vyhaných údajích několik dní držely na prvních stránkách.

Morální panika záměrně vyvolaná v médiích umožnila apokalyptickým názorům přístup k mocenským strukturám státu a poskytla cosi jako „veřejný mandát“ k jednání o změnách zákonů⁸. Hlavním, hlasitě proklamovaným cílem byl zákonný statut veřejného činitele pro učitele. V této fázi věc ztratila dynamiku a zdá se, že vážnější zájem momentálně nevyvolává. Debata nad Sondou do chování žáků se přenesla do specializovaných médií jako jsou Učiteléské noviny a na webové stránky. V celém dosavadním průběhu však jednostranný obraz, který nabídla média na základě údajně odborné analýzy pocházející z důvěryhodných zdrojů, nikdo nezpochybnil, nepodrobil kritické reflexi, a nikdo se tudíž nepokusil chránit dětského člověka před mediální manipulací.

5. Podle údajů ČSÚ je v ČR k roku 2008 celkem 4155 základních škol.

6. Orientačním monitoringem internetu jsem našel celkem 20 článků na toto téma (MFDnes, iDnes, Právo, Hospodářské noviny a další). Informaci zveřejnila i rádia.

7. Je třeba dodat, že asociace neodpověděla ani na můj e-mail ze dne 8. dubna 2009 s konkrétními dotazy k metodice oné sondy. Jediný výsledek byl, že zhruba v době, kdy jsem dotaz odeslal, zmizel inkriminovaný dotazník z webových stránek.

8. Konference k problematice chování žáků a studentů pořádaná v Parlamentu ČR 30. 3. 2009

Asymetrická záměna kvantity za subjektivní kvalitu v médiích

Mediální úspěch podivné sondy podpořila jedna z obvyklých vln morální paniky nad narůstající zločinností mládeže. Ve stejném čase se v MF Dnes objevil článek s titulkem „Zločinnost dětí klesá, brutalita roste“⁹. Jedním z typických projevů asymetrického přístupu dětských bytostí do moderních médií je snaha proměňovat kvantitu za negativní kvalitu. Statistiky a data z kvantitativních výzkumů jsou dlouhodobě v rozporu s mediálně utvářeným obrazem dětského člověka¹⁰. Konkrétně například kriminalita dětí a mládeže podle všech dostupných, zdůrazněme, že patřičně kriticky interpretovaných, dat od poloviny devadesátých let minulého století setrvale klesá. Konkrétně v roce 2008 je to v případě dětí do 15 let 2,23%¹¹ a u mladistvých do 18 let 4,93% z celkového počtu pachatelů. Pozoruhodné srovnání nabízí kriminalita důchodců, která je nepatrně nižší než u dětí a statisticky navíc narůstá (2,08% v roce 2008), a přesto se v médiích s otvíráky o kriminalitě důchodců běžně nesetkáváme. Stáváme se svědky jakési „mediální kognitivní disonance“, kdy nezpochybnitelné údaje média proměňují tak, aby se dostaly do souladu s všeobecným přesvědčením. Technologie spočívá v tom, že výpověď tvrdých, statistických dat novináři doplní, nebo nahradí využitím zdroje, který veřejnost považuje za důvěryhodný, který však uvádí pouze svůj dojem z věci. Dochází k posunu od interpretace empirických informací z kvantitativního šetření směrem k záměně za subjektivní ohodnocení kvality, které nemá nic společného s principy kvalitativního výzkumu.

V případě článku o narůstající brutalitě byli zdrojem novináře kriminalisté, obecně nejčastěji to bezesporu jsou psychologové a pedagogové. Ve všech případech jsou to stanoviska založená na osobní, individuální interpretaci reality a jejího hodnocení, která mají s objektivitou jen máloco společného. Dostupná data za poslední roky žádnému nárůstu brutality zločinů

dětí a mládeže nenasvědčují¹². Fakta nahrazujeme „mediální emocí“. Všem skupinám odborníků navíc můžeme přisuzovat podjaté postoje: kriminalisté jsou z povahy věci konfrontováni se skutečností v určitém výseku brutální reality, údajně objektivní postupy pedagogů jsme představili v první části a psychologové mají v poslední době například značné problémy obhájit podivuhodně vynalezený syndrom hyperaktivních dětí, jehož objev se mnohým zdá být populárně-odbornou reakcí na údajně nezvladatelné dnešní děti. Asymetrický mediální obraz dětského člověka mohl v tomto případě dokonce uměle podnitit konstrukci nové psychologické diagnózy.

Hluboká asymetrie vzniká v médiích ve vztahu k útokům dětí na dospělé a naopak trýznění dětí dospělými tyrany. Mediálně protěžovaným případům se dostává korektní pozornosti. Jinak však vypadá všední informování. Zmiňovaný nárůst brutality se emocionálně demonstruje při ojedinělých násilných útocích dětí na dospělé. Média rozšiřují dojem, že stoupá počet vražd a násilných útoků. Ve skutečnosti tyto činy registrujeme dlouhodobě v jednotkách ročně, v tak malých číslech, že ani nelze vyslovit hypotézy o trendech¹³. Naopak počty dětí ubitých dospělými jen přibližně odhadujeme. Jedná se o nesnadno prokazatelné trestné činy, které se často ukrývají v kategorii dětské úrazy. Kvalifikované odhady jsou však spíše v desítkách obětí ročně. Zatímco ojedinělá, údajná dětská brutalita vždy získá místo na prvních stránkách tisku, průběžné krutosti dospělých vůči dětem se až na mimořádné události zdaleka nedostává srovnatelné pozornosti. Obtížná definovatelnost a uchopitelnost tématu se jeví spíše jako výmluva. Média se nadmíru ochotně uspokojují s údaji nastavenými v neprospěch dětí a srovnatelně intenzivní tlak směrem k obhajobě týraného dětského člověka zatím nevytváří. Malý prohrává souboj s velkým ve všech myslitelných kategoriích.

Asymetrické přístupy

Proces utváření obrazu dětských bytostí v masových médiích se ve své podstatě nevymyká z dosavadního teoretického poznání moderní masové komunikace. Zásadní rozdíl však spočívá v demokratické kontrole objektivity informací. V tomto se setkáváme s radikálně novým jevem. Většina z myslitelných skupin obyvatelstva, zejména menšin a minorit, se může

9. BAŽURA, J.: *Zločinnost dětí klesá, brutalita roste*, MF Dnes, 2. listopadu 2008, strana 3 oddíl A, http://zpravy.idnes.cz/zlocinnost-deti-klesa-brutalita-roste-dh7-/domaci.asp?c=A081102_091544_domaci_jan

10. Například stoupající věk prvního sexuálního kontaktu v výzkumech zadávaných společností Durex a další. <http://www.durex.com/cs-CZ/SexualWellbeingSurvey/pages/default.aspx>

11. Zdroj Ministerstvo vnitra „Zpráva o situaci v oblasti vnitřní bezpečnosti a veřejného pořádku na území České republiky v roce 2008“, Praha 2009.

12. Tamtéž.

13. Tamtéž.

domoci přístupu do médií a korigovat vznikající nebo poskytovaný mediální obraz. Pokud tomu tak není, tak je současná demokratická společnost schopna dříve nebo později vytvořit intenzivní a efektivní tlak vedoucí k nápravě. V případě dětí a mládeže však vůbec neočekáváme, že by mohl existovat mediálně zkreslený pohled na jejich chování. Automaticky předpokládáme, že se mediální postoje, které o nich my dospělí vytváříme, shodují s realitou. Nezkoumáme hodnověrnost zdrojů a prakticky nevedeme veřejnou debatu o kvalitě mediálních informací o dětském člověku. Vytváříme dokonale asymetrický pohled na dětské bytosti, kdy dospělí vystupují z pozice síly a nezpochybnitelné moci, kterou jim dávají také média.

Provedený rozbor prezentuje pouze několik příkladů asymetrického obrazu dětské bytosti v médiích. Většina témat patřících do kategorie morální paniky v médiích je tím více nebo méně nakažena. Nejedná se pouze o teoretický problém. Sousední Slovensko už učitelům statut veřejného činitele poskytl. V Polsku vznikají oficiální seznamy doporučené krásné literatury pro děti, které jen maskují nástup ostré cenzury. Jednání novinářů a části elit společnosti vzbuzuje vážné pochybnosti. Můžeme apelovat na etiku vědců a morálku médií, aby se mediální obraz dětského člověka začal přibližovat realitě. Vždy však chybí především rovnoprávný přístup do médií. Přirozená asymetrie nevýhodná na straně dětského člověka vytváří překážku, která brání demokratické kontrole mediálního obsahu. Je na čase zamyslet se nad kontrolními mechanismy a uvážit, nakolik odborně interpretujeme dětského člověka ovlivnění jeho mediálním obrazem. Velmi vážně musíme zvážit otázku důvěryhodnosti zdrojů - informátorů, kteří nám poskytují informace o dětském člověku. Naprosto ostře je pak třeba nastolit otázku práva dětského člověka na objektivní obraz jeho světa v moderních masových médiích. Vyvážený přístup do médií může pomoci tomu, že malý nebude prohrávat s velkým v nespravedlivém souboji.

Na místo závěru pokus o formulaci dodatku k ústavě

V této souvislosti by se nabízelo doplnit Ústavu České republiky o následující článek:

Práva dětského člověka mohou být důsledně naplněna jedině tehdy, pokud bude demokratickou společností zajištěn pravdivý, nezkraslený obraz dětí a mládeže v masových médiích, který

tak doplní ústavně zajištěnou svobodu projevu a slova, která je již přiznána dospělému člověku.

Je dnešní dětství bezpečné?

MUDr. Peter Pöthe

dětský psychiatr a psychoterapeut

Je dnes dětství bezpečné? (Subjektivní zkušenost dětského terapeuta a rodiče)

Zdroje ohrožení dítěte

- Ekosystém
- Společnost
- Komunita
- Rodina

Druhy ohrožení dítěte

- Vývoj a růst
- Tělesná integrita
- Psychická integrita

Stav ochrany dětí před a po listopadu 1989

- Lidská práva
- Definice
- Diagnostika
- Léčba
- Prevence

Současnost a blízká minulost

- Statistiky a výzkumy
- Rodinná a institucionální péče
- Kvalita/Kvantita diagnostiky, terapie a prevence
- Společenské vnímání
- Politická témata

Aktuální ohrožení I

- „Sociální toxicita“
- Násilí mezi dětmi
- Drogy
- Automobilismus, infekční nemoci, gravidita

Aktuální ohrožení II

- Partnerské porozvodové násilí (tzv. spory o dítě)
- Komerční sexuální zneužívání
- CAN-emoční zanedbávání

- Institucionální týrání
- Děti jako sexuální a komerční objekty

Příklady z praxe

- Případy porozvodových sporů při domácím násilí
- Sexuální násilí mezi dětmi
- Komerční sexuální zneužívání
- Zájmy dospělých a dětí v praxi (soudní procesy, legislativa, politika...)

Možnosti řešení I

- Posílení ochranné funkce rodiny
- Posílení a zefektivnění ochranné funkce státu
- Zahájení multidisciplinární spolupráce
- Změna postoje k dětem
- Posílení zájmu o děti - nové modely spolupráce, děti-dítě jako objekt i subjekt

Možnosti řešení II

- Zvýšit kvalitu a kvantitu (quality control)
- Zvýšit kompetence
- Stanovit konkrétní odpovědnost
- Přestat se bát (podpora a ochrana těch, kteří chtějí děti chránit)
- Vykonávat službu dětem nikoli dospělým (rodičům)

„Partnerstvo“ rodiča a odborníka v záujme dieťaťa

Mgr. Marek Roháček

sociální pracovník, pěstoun a předseda Návrat, o.s.

Vážené kolegyně, vážení kolegovia,

rád by som Vám ponúkol niekoľko pohľadov zo Slovenska na tému „partnerstva“ rodiča a odborníka. Mój príspevok stojí na 15- ročnej praxi v oblasti náhradnej rodinnej starostlivosti v rámci občianskeho združenia Návrat. Ponúka tiež námety pre poradenskú prax takmer v akejkoľvek oblasti. Moju ponuku prijmite, prosím, ako vstup do diskusie.

Este jedna poznámka na úvod – slovo „partnerstvo“ je v úvodzovkách z toho dôvodu, že ho považujem za pracovný termín. Po následnej diskusii o špecifikácii témy a jej sémantiky sa nebránim nájdeniu adresnejšieho termínu pre daný obsah vzťahu rodiča a odborníka v záujme dieťaťa.

Pohľad – z mosta

Prezradím Vám tajomstvo. Keď som sa ako odborník zúčastňoval viacdňových porád o zákone a systéme starostlivosti o deti žijúce mimo rodiny, večer sa v rámci kuloárnych neformálnych diskusií ukázalo, že sociálni pracovníci, psychológovia a iní odborníci nosia v sebe bazálnu nedôveru voči náhradným rodičom v zmysle: „Tí pestúni sú takí divní, zoberú si veľa detí a potom to nevládajú, sú veľmi emocionálni, ...“.

Rovnako som sa zúčastňoval na pobytoch náhradných rodín, no a večer po celodennom vzdelávacom programe, keď už deti spali a došlo k neformálnej diskusii, rodičia mali veľkú zábavu zo sociálnych pracovníkov, ako chodia na kontroly do rodiny, na aké nepodstatné veci sa pýtajú, akí sú smiešne formálni... Rovnaká bazálna nedôvera.

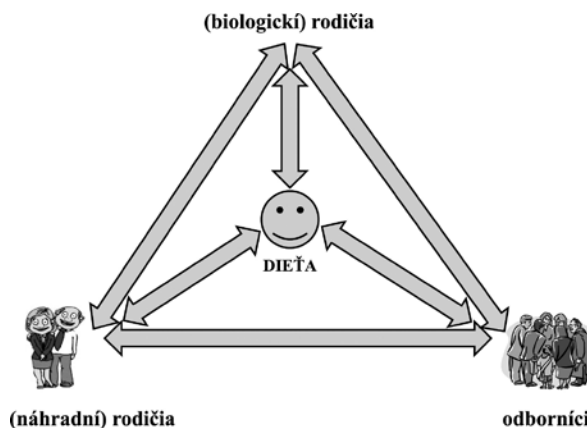
No a ja som sa cítil ako na moste medzi dvoma brehmi, medzi ktorými je priepasť nedôvery a nepochopenia.

Pohľad – cez trojuholníky

Pre diskusiu o systéme a vzťahoch v rámci náhradnej rodinnej starostlivosti, ale aj iných oblastí, sa mi vždy zdala pomocou

nasledovná schéma, ktorá je síce zjednodušujúca, ale práve preto použiteľná. Dôležitým faktorom tohto schematického pohľadu je centralizovanosť dieťaťa uprostred niekoľkých skupín dospelákov, ktorí majú právo vyjadrovať sa k tzv. záujmu dieťaťa. Keď ich totiž počujeme v praxi, niekedy sa zdá, že nehovoria o tom istom dieťati, že sa nenachádza v strede ich záujmov, že ich záujmy sú málo vyvážené a počúvajúce pohľad partnera v danej schéme. V praktickom živote by sme nie vždy mohli nakresliť obojsmerne komunikujúce šípky, niekedy by boli výstižnejšie šípky znázorňujúce blesk alebo medzi niektorými skupinami by šípka absentovala úplne.

Uvedená schéma nám ponúka možnosť pozrieť sa na systém vzťahov cez tri trojuholníky vzťahov (vo vnútri veľkého trojuholníka), v ktorých by bolo, alebo skôr malo byť dieťa na vrchole záujmov dvoch partnerov, čo zasa ponúka podnety pre diskusiu.

Pohľad – z učebnice

Existuje niečo také, ako je partnerstvo medzi rodičom a odborníkom, keď rodič a odborník sú zároveň klient a poradca?

Učebnice hovoria, že keď je poradca a klient v kamarátskom vzťahu, je to neprofesionálne. A skutočne, keď sa skrížia role, väčšinou to končí konfliktom alebo aspoň frustráciou. Role rodiča a odborníka – povedzme poradcu sú kultúrne a sociálne vžitie, štandardné role, každý vie, čo môže očakávať od jedného aj druhého. Pohybovať sa v zabehaných rolách je zároveň bezpečné. Čo teda je a čo nie je také partnerstvo? Kedy je to konštruktívne a kedy naopak? Keď si predstavíme jednu aj druhú rolu, ide o dosť diametrálne odlišné role z hľadiska ich východísk, hodnôt aj procesov. Rodič – má byť osobný, emočný,

neformálny, nemá pracovnú zmluvu, pracovný čas... Odborník – má mať odstup, profesionalitu, formálny rámec... A práve táto rozdielnosť je zaujímavá a potrebná pre dieťa. Ide o spojenie dvoch dôležitých pólů, uhlov pohľadu do jedného celku, ktorý môžeme nazvať záujem dieťaťa. Zároveň dávno vieme to, že dieťa potrebuje emočne sýte, vzťahové prostredie a sociálno-právnu ochranu. O to viac, ak ide o dieťa v rôznych významoch slova ohrozené. Tu by sa asi hodilo slovo TEAM. Teda rodič a odborník ako kolegovia, ako teamoví pracovníci. Príkladom je práca so subjektivitou a objektivitou pri hľadaní riešenia pre dieťa, ktoré sa povedzme ocitlo mimo rodiny. Dovolím si tvrdiť, že najlepší záujem dieťaťa je možné nájsť vtedy, keď odborník – so svojim objektívnym pohľadom na dieťa – bude v dialógu so subjektívnym pohľadom rodiča a naopak.

Pohľad – zo života

Partnerstvo rodiča a odborníka zvýši kvalitu života dieťaťa nielen v náhradnej rodinnej starostlivosti, ale aj pri všetkých sociálnych hendikepoch dieťaťa, kde sa rodič nezaobíde bez odbornej pomoci a odborník nemôže uplatniť kvalitu svojho odborného prístupu bez obetavého rodičovského prístupu - bez „vzťahového“ prostredia pre dieťa. Platí to pre deti so všetkými postihnutiami, vývinovými a výchovnými problémami.

Výzvou posledných desaťročí pre odborníkov bolo dostať rodičov s dieťaťom k poradcovi (napr. psychológovi do PPP). Najmä v menších mestách, keď bol človek videný, že ide za psychológom, to znamenalo (možno aj znamená) sociálnu diskreditáciu rodiča. Dovolím si tvrdiť, že toto vnímanie je na ústupe, že takpovediac rodič spolu s dieťaťom nám odborníkom prejavil dôveru a sadol si oproti nám do jednej miestnosti a čaká, čo my s tým spravíme.

Ďalšou výzvou pre nás je vytvoriť s rodičom team, ponúknuť partnerský vzťah, počúvať ho, učiť sa kooperovať, rozdielnosť pohľadov obrátiť na konštruktívny zámer.

Na ceste k partnerstvu je potrebné urobiť veľa drobných krokov. V odrážkach naznačím niektoré nástroje budujúce partnerstvo rodiča a odborníka:

• POVÝŠIŤ ROZDIELNOSTI NA CNOSTI

• POČÚVAŤ SA

- **„PREKLADAŤ“** – prof. Matějček hovorieval kolegom na odborných poradách: „...řekni to česky...“ – nie latinsky.
- **„VYZLIEČŤ BIELY PLÁŠŤ“** (modrý kostým, talár) – **ZUŽIVATEĽŇOVAŤ** – **ZJEDNODUŠOVAŤ** – **SKOMPETENTŇOVAŤ RODIČA** – hľadať priateľsky použiteľné postupy/nástroje – ponúkať rodinné terapie DOMA v prirodzenom prostredí rodiny. Mediácia ako nástroj prenášania zodpovednosti je stále málo využívaná.
- **VYTVÁRAŤ SPOLOČNÉ PLATFORMY** – semináre a konferencie za účasti všetkých zúčastnených strán – rodičov, odborníkov a aj detí v primeranom veku a primeranej miere; časopis; prípadové semináre.
- **MULTIDISCIPLINÁRNE TEAMY** - by mali byť štandardom – vrátane rodičov, lebo vo viacerých prípadoch sú nezastupiteľnými členmi teamu, sú naši kolegovia.
- **PRÁCA SO SYSTÉMOM** – napr. trojuholníky pomáhajú jednotlivým členom teamu vidieť dieťa v súvislostiach.
- **PRÁCA S NADHLADOM** – supervízia Bálintovské skupiny.
- **DÍVAŤ SA Z POHĽADU DIEŤAŤA** – skupinová práca rodičov spolu s deťmi.

V Návrate sa pokúšame o partnerský vzťah s rodičmi v rámci viacerých aktivít a projektov. O našich skúsenostiach sa môžete dočítať viac na stránke www.navrat.sk a www.adopcia.sk. Spomeniem niektoré „partnerské“ projekty:

- **Kluby náhradných rodín** - sú postavené na svojpomocnej platforme, ale už 16 rokov sa snažíme o to, aby boli vedené v tandeme rodič a odborník.
- **Program laických poradcov** – so skúsenými náhradnými rodičmi sme sa vydali na cestu - od role rodiča k poradcovi. Na seminároch s nimi nepracujeme s informáciami, vzdelaním, nie je to cesta akademická, ale pracujeme s rolami, svojou osobnosťou, nadhľadom. Naším heslom je: *Nie je dôležité, kde som, ale vedieť, kde som.*
- **Programy pripútania** pre rodičov s prijatými deťmi, ktoré sú postavené na kompetenciách rodičov.

- **Rodinné terapie** v prirodzenom prostredí rodiny – za účasti celého osadenstva domácnosti.
- **Zážitkové skupiny** za účasti rodičov spolu s deťmi.
- **Prípadové semináre** – za účasti všetkých zainteresovaných do prípadu okolo dieťaťa.
- **Mediácie** – v prípade konfliktov.
- **Bálintovské skupiny** pre rodičov – na ktorých asi najčastejšia téma je vzťahový problém so sociálnou pracovníčkou a s biologickým rodičom dieťaťa.
- Časopis **Nebyť sám** – uverejňuje odborné texty spolu s výpoveďami náhradných rodičov.

Spomenuté projekty realizujeme vďaka projektu „Návrat k stabilite rodín“, ktorý je spolufinancovaný z finančného mechanizmu Európskeho hospodárskeho priestoru, Nórskeho finančného mechanizmu a štátneho rozpočtu SR.

Pohľad – matematicko-filozofický

Na jednom seminári združenia Návrat na túto tému zaznel zaujímavý príspevok do diskusie od Jiřího Ježka, ktorý zo širšieho pohľadu doplnil otázku kooperácie dvoch (rôznych) jedincov. Povedal, že v škole nás učili, že $1+1=2$, niektorí filozofi však tvrdia, že $1+1=2$ a niečo. Diskusia o tom, čo to niečo znamená, je stále otvorená. Povedzme, že to znamienko + dáva nejakú pridanú hodnotu dvom dovtedy samostatným jednotkám. Tá pridaná hodnota ale obohatí tie dve jednotky vtedy, keď k svojmu + medzi sebou začnú vzhliadať ako k spoločnej veci, spoločnému záujmu. No a keď za to + dosadíme dieťa... asi netreba pokračovať, že to neobohatí len to dieťa, ale aj toho rodiča a odborníka jednotlivo.

Některé vybrané otázky ve světle mezinárodních dokumentů

Prof. JUDr. Igor Tomeš, CSc.

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy

Vážení přítomní,

rád bych ve svém vystoupení krátce upozornil na pravidla, která jsou nám dána mezinárodními úmluvami pro státní rodinnou politiku, protože mám někdy dojem, že je někteří neznají, a proto

1. je nerespektují,
2. je porušují,
3. mají megalomanské požadavky na veřejnou sféru (daňové poplatníky).

Úvodem mi dovoluete vyslovit tezi, že není jedna jediná rodinná politika. V každém státě je více rodinných politik. Každý formalizovaný subjekt může mít svou rodinnou politiku. Lze tvrdit, že ve státě rodinná politika může být státní (veřejnoprávní), například vlády nebo samosprávných regionů, a společenská, občanská (soukromoprávní), tedy např. církevní nebo různých občanských institucí (politické strany, občanská sdružení, nadace). Rodinná politika ve státě je strukturovaný souhrn různých rodinných politik, které mohou mít charakter harmonický nebo i antagonistický. Mohou se doplňovat, nebo negovat. Proto je užitečné rozlišovat rodinné politiky podle jejich nositelů na soukromoprávní a veřejnoprávní. Nositelem veřejnoprávní rodinné politiky je nejčastěji vláda; může to však být i politika samosprávných veřejnoprávních korporací.

Často se setkávám s přesvědčením, že rodinná politika je vždy pro-rodinná. Ve své praxi doma i ve světě jsem se setkával i s rodinnou politikou, která měla negativní dopad na realizaci práva na rodinu a na děti, tedy ve svých důsledcích rodinám a výchově dětí v rodině škodila. V této souvislosti bych rád vyjádřil souhlas s kolegou Pöthem, který zdůraznil, že v rodinné politice jde především o zájem dětí, méně již o dospělé.

Konečně, ať diskutujeme o rodině a rodinné politice jakkoliv, ať ji definujeme a zkoumáme jakkoliv, tak rodinné politiky jsou

konečkonců vždy o vztazích ascendentů, descendentů a kole-rátů, tedy prostě řečeno o vztazích rodičů a dětí a o rodinném prostředí, které umožňuje lásku, pochopení a zdravý a znalostní vývoj dítěte.

Rodina se považuje za základ státu. To je proto, že na zdravém vývoji dítěte je společenský zájem; děti jsou budoucností národa. Kromě toho, dítě nemá způsobilost k právnímu úkonům a nemůže se bránit, a proto musí být chráněno státem. Proto veřejná intervence na ochranu dětí do soukromého práva jeho rodičů je žádoucí, pokud je právem regulovaná a pod soudním dohledem. Platí, že rodinám je dovoleno vše, co jim zákon nezakazuje, a pro veřejnou správu naopak platí, že nesmí nic, co jí zákon nedovoluje.

Konečně platí, že v rodinné politice jsou obligatorní aktivity, které stát musí občanům nabídnout, a fakultativní aktivity, které stát nabídnout může. Budu se zabývat jen aktivitami, které stát musí nabídnout, protože jsou mu uloženy mezinárodními úmluvami, které ratifikoval.

Uvedl jsem hlavní důvody, proč bych rád ve svém krátkém vystoupení dnes upozornil na to, že se mezinárodní společenství dohodlo na základních principech obligatorní veřejnoprávní rodinné politiky, která by měla být vždy vedená v nejlepším zájmu dítěte.

V další části se tedy soustředím jen na státní rodinnou politiku, která se v současné době se podle mezinárodněprávních norem má soustředit na:

- podporu a pomoc při založení rodiny a po dobu, kdy odpovídá za péči a výchovu nezletilých dětí (podpora funkčních rodinám),
- veřejnoprávní intervenci ve prospěch dítěte, přestane-li rodina plnit své funkce vůči němu (sanace dysfunkčních rodin a ochrana nejlepšího zájmu dítěte),
- veřejnoprávní intervenci na ochranu dětí při rozpadu a zániku rodiny (sociálně-právní ochrana a sociální zabezpečení).

Závazky státu z ratifikovaných mezinárodních smluv

1. Úvodem svého vystoupení bych upozornil na úmluvy, které jsou pro státní rodinnou politiku závazné. Základní mezinárodněprávní rámec pro státní rodinnou politiku tvoří:

- a) politické deklarace OSN:
  - Všeobecná deklarace lidských práv OSN, 1948
  - Deklarace o právech dítěte, 1959
- b) právně závazné pakty a úmluvy OSN:
  - Pakt o občanských a politických právech, 1966,
  - Pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech, 1966,
  - Úmluva o právech dítěte, 1989,
  - Úmluva o právech osob s postižením, 2007
- c) evropské úmluvy:
  - Evropská sociální charta, 1961
  - Charta základních práv EU, Nice 2000, a Lisabon 2009

Uvedené mezinárodní smlouvy ČR ratifikovala, a jsou proto součástí našeho právního řádu (čl. 10 Ústavy ČR), a to se silou větší než zákon; žádný zákon (kromě ústavních zákonů) nesmí odporovat ustanovením ratifikované mezinárodní smlouvy, jinak, pokud bude napaden žalobou, bude Ústavním soudem anulován. V této souvislosti bych si dovilil nesouhlasit s předřečníkem, kolegou Stuchlíkem, který navrhoval změnu ústavy ve věci, která je již regulovaná ratifikovanou mezinárodní smlouvou a připomněl mu, že podle čl. 10 Ústavy jsou ratifikované mezinárodní smlouvy „více než zákon a méně než ústava“.

2. Povinnost státu poskytovat podporu rodině, zejména pomoc při založení rodiny a po dobu, kdy odpovídá za péči a výchovu nezletilých dětí, byla poprvé deklarovaná Všeobecnou deklarací lidských práv v roce 1948 v čl. 16. V čl. 25 se pak konstatuje: *„Každý má právo na ... životní úroveň, která by ... zajistila jeho zdraví a blahobyt i zdraví a blahobyt jeho rodiny, počítajíc v to zejména výživu, šatstvo, byt a lékařskou péči i nezbytná sociální opatření“*.

Tato politická deklarace se stala základem pro formulaci dvou paktů OSN.

Politický princip, deklarovaný v čl. 16 výše uvedené deklarace, byl právně regulován Paktem o občanských a politických právech (1966), který v čl. 23 přiznává *„plnoletým mužům a ženám právo svobodně uzavřít sňatek a založit rodinu“*. Tento Pakt v čl. 17, požaduje, aby nikdo nebyl *„vystaven svévolnému zasahování do soukromého života, do rodiny, domova nebo korespondence ani útokům na svou čest a pověst“*.

Dále zaručuje, že „každý má právo na zákonnou ochranu proti takovým zásahům nebo útokům“. V čl. 23 pak deklaruje:

1. „Rodina je přirozenou a základní jednotkou společnosti a má právo na ochranu společnosti a státu.
2. Uznává se právo mužů a žen uzavřít v přiměřeném věku sňatek a založit rodinu.
3. Manželství nebude uzavřeno bez svobodného a plného souhlasu snoubenců.
4. Státy, smluvní strany Paktu, podniknou vhodné kroky k tomu, aby zajistily stejná práva a povinnosti snoubenců při sňatku, v manželství a při rozvodu. Při rozvodu se rozhodne o nutné ochraně dětí..

Pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech (1966), pak v čl. 10, tato občanská práva doplňuje o práva sociální:

„Státy, smluvní strany Paktu, uznávají, že:

1. Nejširší možná ochrana a pomoc by měla být poskytnuta rodině, která je přirozenou a základní jednotkou společnosti, zvláště k jejímu založení a po dobu, kdy odpovídá za péči a výchovu nezletilých dětí. Sňatek musí být uzavřen na základě svobodného souhlasu snoubenců.
  2. Zvláštní ochrana by měla být poskytována matkám v průběhu přiměřeného období před a po narození dítěte. Během tohoto období by pracujícím matkám měla být poskytnuta placená dovolená nebo dovolená s odpovídajícími požitky ze sociálního zabezpečení.
  3. Zvláštní opatření by měla být činěna pro ochranu a pomoc všem dětem a mládeži bez jakékoli diskriminace na základě rodinného původu nebo jiných podmínek. Děti a mládež by měly být ochraňovány před hospodářským a sociálním vykořisťováním. Jejich zaměstnávání prací, která by škodila jejich morálce nebo zdraví nebo byla nebezpečná jejich životu, nebo by mohla brzdit jejich normální vývoj, by měla být trestná podle zákona. Státy by měly také stanovit věkovou hranici, pod kterou by dětská námezdní práce měla být zakázána a trestána podle zákona.“
3. Úmluva o právech dítěte (1989) upravuje práva dítěte nad rámec základních lidských práv. Činí tak proto, že dítě jako občan nezpůsobilý k právním úkonům vyžaduje zvláštní ochranu státu. Všechna ustanovení jsou důležitá, ale pro potřeby tohoto příspěvku do diskuse bych chtěl zvláště upozornit na:

- Čl. 2, ve kterém se „státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, učiní všechna potřebná opatření k tomu, aby dítě bylo chráněno před všemi formami diskriminace nebo trestání, které vyplývají z postavení, činnosti, vyjádřených názorů nebo přesvědčení jeho rodičů, zákonných zástupců anebo členů rodiny“.
- Čl. 7, podle kterého „každé dítě je registrováno ihned po narození a má od narození právo na jméno, právo na státní příslušnost, a pokud to je možné, právo znát své rodiče a právo na jejich péči“.
- Čl. 8, podle kterého „státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, se zavazují respektovat právo dítěte na zachování jeho totožnosti, včetně státní příslušnosti, jména a rodinných svazků v souladu se souladu se zákonem a s vyloučením nezákonných zásahů...“.
- Čl. 9, podle kterého „státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, zajistí, aby dítě nemohlo být odděleno od svých rodičů proti jejich vůli, ledaže příslušné úřady na základě soudního rozhodnutí ...“.
- Čl. 12, podle kterého „státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, zabezpečují dítěti, které je schopno formulovat své vlastní názory, právo tyto názory svobodně vyjadřovat ve všech záležitostech, které se jej dotýkají, přičemž se názorům dítěte musí věnovat patřičná pozornost odpovídající jeho věku a úrovni...“.
- Podle čl. 20, „dítě dočasně nebo trvale zbavené svého rodinného prostředí nebo dítě, které ve svém vlastním zájmu nemůže být ponecháno v tomto prostředí, má právo na zvláštní ochranu a pomoc poskytovanou státem...“.

Vedle toho jsou stejně důležitá práva dítěte na svobodu projevu, myšlení, vyznání, atd.

Cituji práva dítěte podrobně proto, že se v praxi setkávám s tím, že je lidé, kteří v rodinné politice pracují, je neznají, což může vést k aktivitám, které mohou vést k neoprávněnému neprospěchu rodiny i dítěte.

5. Zvláštní pozornost si vyžaduje nedávno přijatá úmluva o právech zdravotně poškozených občanů (2007). Rád bych upozornil především na ustanovení čl. 7, který se týká dětí se zdravotním poškozením. Ukládá státům, aby jim zabezpečila stejná práva jako zdravým dětem, jednali v jejich nejlepším zájmu a aby zabezpečili tamto dětem právo vyjadřovat se k věci, kterých se jich týká.

Žel mnozí tato práva zdravotně znevýhodněných dětí neznají, a proto ani nerespektují.

6. Rada Evropy upřesňuje ve své Evropské sociální chartě (1961) v čl. 16, že rodiny mají právo na:

- a) ochranu státu; stát je povinen je bránit, zejména v omezení svobodné volby při založení rodiny,
- b) podporu státu; stát jim má podle potřeby poskytovat rodinné dávky, zejména dávky novomanželům v souvislosti se založením rodiny, daňové úlevy, a dále podporovat bydlení pro rodiny a podporovat rodiny v jejich úsilí o výchovu dětí i jinými vhodnými prostředky.

7. Do ratifikace Libanonské smlouvy (2009) Evropská unie neměla vlastní sociální politiku. Od Maastrichtské smlouvy (1992) to řešila zvláštním protokolem o sociální politice, který byl k Maastrichtské smlouvě připojen, protože Velká Británie byla proti včlenění jeho obsahu přímo do smlouvy. Do preambule Amsterdamské smlouvy (1997) pak EU přidala větu, kterou se hlásí k Evropské sociální chartě, a vyzvala členské státy, aby ji ratifikovaly.

Pro země Evropské unie je však zásadní jen její primární právo, tedy Smlouva o založení evropského hospodářského společenství (1957), tak jak byla modifikovaná následnými smlouvami, naposledy právě ratifikovanou Lisabonskou smlouvou (2009). Charta základních práv Evropské unie, která byla v Nice (2000) původně schválena jen jako politická deklarace, se ratifikací Lisabonské smlouvy stala součástí primárního práva (kromě výjimek pro Polsko a Velkou Británii, které si přímo ve smlouvě vymínily v Lisabonské smlouvě výjimku). Výjimka požadovaná prezidentem Klausem není součástí Lisabonské smlouvy a může platit jen, bude-li zařazena do přístupové smlouvy s Chorvatskem. Avšak Maďarsko a některé další státy se již vyjádřily, že bude-li tato výjimka včleněna do přístupové smlouvy s Chorvatskem, nebudou ji ratifikovat. Tím je Klausem požadovaná výjimka vážně zpochybněna a její přijetí ohroženo.

8. Charta základních práv EU podrobně upravuje právo na rodinu v Článku 7, který požaduje respektování soukromého a rodinného života (... *obydlí a dopravovaných zpráv*), v Článku 9 (*Právo uzavřít manželství a právo založit rodinu ... v souladu s vnitrostátními zákony*), v Článku 33, který zaručuje právo na rodinný a osobní život (*Rodina musí být chráněna právně, hospodářsky a sociálně. V zájmu sladění rodinného a pracovního života má každý právo na ochranu před propuštěním z důvodu mateřství, na placenou mateřskou dovolenou a na rodičovskou*

dovolenou...) a v Článku 34, který zaručuje rodinám právo na sociální zabezpečení a sociální výpomoc (... *právo na sociální dávky a služby zajišťující ochranu v mateřství, ... právo na sociální výpomoc a na pomoc při bydlení, aby se všem, kdo jsou bez dostatečných prostředků, zajistila slušná existence, ... a to v souladu s postupy stanovenými právem Společenství a zákony a praxí jednotlivých států*).

Vedle toho stojí Článek 24, který zaručuje práva dítěte (... *na ochranu a péči v míře nezbytné pro jejich tělesné i duševní zdraví. Mohou svobodně vyjadřovat své názory. Ve věcech, které se týkají dětí, se podle věku a zralosti dětí musí k těmto názorům přihlížet. ... Při každém jednání ... se musí přihlížet především k nejvlastnějším zájmům dítěte. ... dítě má právo udržovat pravidelné a přiměřené styky s oběma rodiči, pokud to neodporuje jeho zájmům*).

Pokud se práva rodičů dostanou do rozporu s právem dítěte, platí právo dítěte.

Tato práva stát musí svým občanům zabezpečit. Plnění nad jejich rámec je už jeho dobrá vůle, věcí národních tradic a politické vůle.

Některé úvahy nad ustanoveními mezinárodního práva

1. Povaha práva na rodinu

Podle mezinárodních smluv je právo na rodinu občanským i sociálním právem. Je nezadatelné, nepromlčitelné a neodnímatelné, ledaže by se jeho výkon dostal do střetu s nezadatelným právem jiného subjektu (např. práva dítěte). Patří tedy do soukromoprávní sféry. V jednotlivých státech jej upravují buď obecné občanské nebo zvláštní rodinné právo.

Právo na rodinu zahrnuje:

- svobodnou volbu partnera, se kterým člověk chce založit rodinu (mít děti),
- možnost vychovávat vlastní (osvojené) děti podle své vůle.

Stát i společnost (občanská) považují rodiny za přirozenou základní jednotkou společnosti. Proto má rodina vůči státu právo na ochranu a na podporu k zajištění plného svého rozvoje. Ochrana státem zahrnuje zejména povinnost bránit právo občanů na svobodné volby při založení rodiny. Podporou státu se rozumí jeho povinnost podle potřeby

rodinám poskytovat rodinné dávky, zejména dávky novomanželům v souvislosti se založením rodiny, daňová úlevy, a dále podporovat bydlení pro rodiny a podporovat rodiny v jejich úsilí o výchovu dětí i jinými vhodnými prostředky (dávkami a službami).

Je-li státní rodinná politika podpory rodiny zabezpečena plošnou solidaritou (daněmi), pak musí být cílená (podpora principu stejných šancí), přiměřená, udržitelná a úměrná možnostem těch, kdo na solidaritu platí svými daněmi. Nerespektování těchto pravidel sice může řešit současný problém, ale současně zakládá nový, budoucí problém.

Proto mezinárodní dokumenty realizaci rodinného práva svěřují národní legislativě, která může nejlépe vyjádřit tyto ohledy.

Povinná státní rodinná politika je koncipována pro tři základní situace rodin:

1. potřeba ochrany a podpory funkční rodiny,
2. sanace dysfunkční rodiny,
3. ochrana dětí při rozpadu nebo zániku rodiny.

2. Střety zájmů a právo státu veřejně intervenovat

Jak bylo již zmíněno, právo občana na rodinu může být omezeno jen v případě střetu s občanským právem jiného občana, neboť v demokratické společnosti platí zásada, že práva jednoho občana končí tam, kde začínají platit práva jiného občana. To platí zejména při střetu práva rodičů na výchovu dítěte s právem dítěte na respektování jeho nejlepšího zájmu.

Zahrnuje-li právo na rodinu svobodu při výchově vlastních dětí, což je upraveno soukromým právem, pak se klade legitimní otázka, kdy a jak musí či může stát intervenovat nástroji veřejného práva do této sféry soukromého práva.

Odpověď lze najít v čl. 18 Úmluvy o právech dítěte, podle kterého platí zásada, že oba rodiče mají společnou odpovědnost za výchovu a vývoj dítěte. Rodiče, nebo zákonní zástupci, mají prvotní odpovědnost za výchovu a vývoj dítěte. Základním smyslem jejich péče musí přitom být zájem dítěte. Pokud tuto odpovědnost poruší, stát může intervenovat.

Platí tedy obecný princip, že veřejná sféra může intervenovat do soukromého práva na rodinu jen, dovoli-li jí to zákon, a to jen způsoby, které zákon předvidá. Jestliže si rozebereme všechny možné situace, tak dojdeme k obecnému závěru, že stát může intervenovat do soukromého rodinného práva jen ve dvou hlavních případech:

- na ochranu a podporu plného rozvoje rodin a dětí v nich, projeví-li o to rodina zájem, tedy jen se souhlasem rodičů;
  - mocenskou intervencí na ochranu občanských práv, dojde-li ke střetům více osobních práv, zejména mezi právem na rodinu a základním zájmem dítěte.
    - Při dysfunkcích v rodině - např. závislost rodičů na alkoholu, drogách či gamblerství, nebo násilí v rodině, atp.,
    - Při ohrožení, zanedbání, opuštění nebo osiření dítěte.
- Tyto intervence se souhrnně označují jako veřejnoprávní rodinná politika. Jsou upraveny právem, jako např. u nás zákonem o sociálněprávní ochraně dětí (zákon č. 359/1999 Sb.).

Společnost (nestátní organizace) může intervenovat:

- na základě smlouvy;
- v rámci záchranných akcí v krizových situacích a jen pokud neintervenuje stát.

V dalším výkladu se soustředím jen na základní formy státní rodinné politiky, a to na:

1. Podporu a pomoc při založení rodiny a po dobu, kdy odpovídá za péči a výchovu nezletilých dětí (funkční rodiny).
2. Intervenci, přestane-li rodina plnit své funkce (dysfunkční rodiny).
3. Intervenci na ochranu dětí při zániku rodiny.

3. Veřejnoprávní podpora a pomoc funkční rodině

Podle čl. 17 Evropské sociální charty (1961) se stát zavazuje přijmout všechna vhodná a potřebná opatření na ochranu a podporu rodiny, včetně zřizování nebo provozování vhodných institucí nebo služeb. Charta zejména zavazuje stát, aby podle potřeby rodinám poskytoval rodinné dávky, zejména dávky novomanželům v souvislosti se založením rodiny, daňová úlevy, a dále podporoval bydlení pro rodiny a podporoval rodiny v jejich úsilí o výchovu dětí i jinými vhodnými prostředky.

O 5 let později Pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech (1966) v čl. 10 požaduje, aby matkám byla poskytnuta zvláštní ochrana v průběhu přiměřeného období před a po narození dítěte, zvláště pak by jim měla být poskytnuta placená dovolená nebo dovolená s odpovídajícími požitky ze sociálního zabezpečení. Charta základních práv EU (2009) pak požaduje i v čl. 33 ochranu před propuštěním z důvodů mateřství.

Povinnosti státu na ochranu a podporu funkčních rodin tedy jsou:

- podporovat založení rodiny (novomanželské dávky a půjčky, atd.),
- podporovat matky v době mateřství, zejména dárkami v mateřství, při ošetřování dítěte a rodičovský příspěvek, porodné,
- poskytovat ekonomickou podporu při výchově dítěte (rodinné přídatky, atd.),
- chránit zájmy dětí, zejména vytvářet rovné šance a nediskriminovat skupiny dětí,
- poskytnout přiměřené zdravotní, vzdělávací a sociální služby.

Tím se nevyčerpává role veřejných institucí ve státní rodinné politice. Dále se požaduje, aby stát poskytovaly ekonomickou, právní a sociální ochranu rodinného života i takovými prostředky, jako jsou daňová opatření, poskytováním bydlení pro rodiny a jinými vhodnými prostředky (např. pohřebné, protože náklady na pohřeb jsou velkou finanční zátěží pro rodiny).

4. Veřejná intervence, přestane-li rodina plnit své funkce (dysfunkční rodiny)

Jak bylo již uvedeno, podle úmluvy o právech dítěte (1989) má dítě právo na styk se svými biologickými rodiči. Proto se dnes v Evropě při ohrožení nejlepšího zájmu dítěte klade na první místo pokus o sanaci dysfunkční rodiny. Úmluva ukládá státům, aby zajistily, aby dítě nemohlo být odděleno od svých rodičů proti jejich vůli, ledaže by byl jeho další vývoj ohrožen, a to i jen na základě soudního rozhodnutí. V úmluvě se požaduje pro konkrétní případ, jako např. jde-li o zneužívání nebo zanedbávání dítěte rodiči nebo žijí-li rodiče odděleně, rozhodnutí soudu o místě pobytu dítěte.

Stát v takových případech, i když chrání zájem dítěte, musí respektovat jeho právo na biologické rodiče; proto se nejprve jeho orgány pokoušejí o sanaci jeho biologické rodiny a teprve, když tento pokus o sanaci selže, přistupují k odebrání dítěte podle zákona o sociálně-právní ochraně dětí.

Veřejnoprávní intervence musí po dobu pokusu o sanaci dysfunkční rodiny chránit základní zájem dítěte. Proto veřejné orgány musí mít možnost, je-li to nutné, dočasně odebrat dítě sanované rodině. Taková opatření však budou potřebovat profesionální náhradní rodinnou péči, která bude podporovat styk dítěte se sanovanou rodinou tak, aby se do ní mohlo případně vrátit.

5. Státní rodinná politika je konečnou ošklivostí o dětech

Rád bych poukázal na zásadu 6 v Deklaraci o právech dítěte (1959), že dítě potřebuje lásku a porozumění k plnému a harmonickému vývoji své osobnosti. Má vyrůstat v péči svých rodičů, kteří jsou za něj odpovědní, a v ovzduší přízné, morálního i materiálního zabezpečení; dítě v útlém věku může být odloučeno od své matky pouze za výjimečných okolností. V této souvislosti lze vyslovit určité pochybnosti o požadavku EU na umístování dětí v jeslích, jako nástroje pro sladění profesního a rodinného života a rovného přístupu k zaměstnanosti žen. Mám o tom vážné pochybnosti. To však není tématem této konference a na tuto diskusi není zde ani čas.

Státní rodinná politika má všem dětem funkčních i dysfunkčních rodin poskytnout rovné šance v přípravě na život tím, že jim poskytne ekonomické podmínky pro přiměřeně důstojný život a dostupnost zdravotních a vzdělávacích služeb.

S tím souvisí právo dětí z nízkopříjmových rodin na podporu, která by měla být přiměřená potřebě zachovat přiměřeně důstojný život a zajistit zdravý a intelektuální rozvoj. Zde má tento stát některá manka ve vztahu k dětem určitého segmentu populace, která jen dárkami nespraví.

Úmluva o právech osob s postižením (2007) v čl. 7 požaduje, aby děti s postižením měly možnost plně využívat všechna práva a základní svobody, jako mají zdravé děti.

6. Intervence na ochranu dětí podle úmluvy o právech dítěte

Zcela jiná je situace dětí z rozvedených rodin a sirotků. Podle čl. 16 Úmluvy o právech dítěte žádné dítě „nesmí být vystaveno svévolnému zasahování do svého soukromého života, do soukromí rodiny a domova nebo korespondence ani nezákonným útokům na svou čest a pověst“. Podle čl. 18 téže úmluvy „oba rodiče mají společnou odpovědnost za výchovu a vývoj dítěte. Základním smyslem jejich péče musí přitom být zájem dítěte“. Podle čl. 12 „děti, které jsou schopny formulovat své vlastní názory, mají právo tyto názory svobodně vyjadřovat ve všech záležitostech, které se jev dotýkají, přičemž se názorům dítěte musí věnovat patřičná pozornost odpovídající jeho věku a úrovni“. To se týká např. volby rodiče, s kterým dítě chce po rozvodu žít.

Státní intervence musí plně respektovat všechna práva odloučeného dítěte, což se v praxi často nedodrжуje.

7. Deinstitutionalizace

V současné Evropě probíhá dvojitý proces deinstitutionalizace. První proces bych nazval deinstitutionalizací rodiny. Jestliže rodinu vnímáme jako formalizovaný svazek rodičů a dětí, a jinak jej za současného právního stavu ani vnímat nemůžeme, pak skutečnost, že rapidně přibývá dětí narozených mimo formalizovanou rodinu, je pro jejich další život převážně nepříznivé. Formalizace rodinných vazeb dává dětem větší jistotu a lépe chrání jejich nejlepší zájem. Chrání je lépe při rozvodu než při neformálním rozchodu dočasně spolužijících partnerů. Je s podivem, že moji předřečníci nezahrnuli tuto skutečnost mezi faktory ohrožující zdravý a důstojný vývoj dětí.

Druhý proces bych označil jako deinstitutionalizaci systémovou. Jde o nabídnutí virtuální náhradní rodinné péče místo péče ústavní, která byla dominantní v 18., 19. a částečně i ve 20. století. Argumentuje se přitom zásadou č. 6 v Deklaraci o právech dítěte (1959), že dítě potřebuje k plnému a harmonickému vývoji své osobnosti lásku a porozumění. Má vyrůstat v péči a v ovzduší přízně, morálního i materiálního zabezpečení. To mu mohou lépe zajistit virtuální rodiče, tedy pěstounská péče. Usiluje se tedy o to, aby děti byly svěřovány pěstounům a opatrovníkům, spíše než ústavům.

Stát má povinnost dočasně se postarat o ohrožené dítě v době, kdy probíhá pokus a sanaci jeho dysfunkční rodiny a pokud možno vrátit dítě biologickým rodičům, bude-li sanace úspěšná. Nejvhodnější k tomu je profesionální pěstounská péče, která může nabídnout náhradní rodinnou péči, která simuluje rodinou péči (virtuální rodina).

To však neznamená, že ústavy nepotřebujeme. Nesmíme se dopustit stejné chyby, jako před časem Italové. V populaci vždy bude segment neumístitelných nebo nevládnutelných dětí. A v tom jsou ústavy nezastupitelné. Avšak ústavy by měly být více cílené právě na segment těchto dětí a na jejich specifické potřeby.

V této souvislosti bych rád upozornil na problémy s adopcí, zejména do zahraničí. Podle Úmluvy o právech dítěte má každé dítě od narození právo na jméno, na státní příslušnost, a pokud to je možné, právo znát své rodiče a právo na jejich péči (čl. 7). Státy se zavázaly respektovat právo dítěte na zachování jeho totožnosti a na to, znát jména rodičů a rodinné svazky (čl. 8). To vše adopce popírá. Dítě ztrácí svou identitu a je mu vnucena identita nová. To je vše v pořádku, pokud nemá možnost návratu k biologickým rodičům, zejména pokud biologické rodiče nemá a nemůže je poznat. Avšak podle mého soudu je ve všech ostatních případech poručnictví více funkční a citlivější ve vztahu právům dítěte. Uvědomuji si, že se tato moje myšlenka setká s velkým odporem propagátorů adopce. Potřebovalo by to jistě více času, abychom mohli prodiskutovat všechny aspekty problému, což tato konference nedovoluje.

Nicméně bych v této souvislosti chtěl upozornit na ustanovení čl. 21 Úmluvy o právech dítěte:

„Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy a které uznávají a (nebo) povolují systém osvojení, zabezpečí, aby se v první řadě bral do úvahy zájem dítěte, a

a) zabezpečí, aby se osvojení dítěte povolovalo jen k tomu kompetentními orgány, které v souladu s příslušným zákonem a ve státním řízení na základě všech odpovídajících a spolehlivých informací určí, že osvojení je přípustné z hlediska postavení dítěte ve vztahu k rodičům, příbuzným a zákonným zástupcům a že, vyžaduje-li se to, dotčené osoby daly vědomý souhlas k osvojení po takovém projednání, které se může ukázat nutným;

- b) uznávají, že osvojení v cizí zemi lze považovat za náhradní způsob péče o dítě, pokud dítě nemůže být předáno do výchovy v zařízení péče o děti nebo rodině osvojitele nebo o ně nemůže být pečováno jiným vhodným způsobem v zemi jeho původu;
- c) zabezpečí, aby dítě osvojené v jiné zemi využívalo stejných záruk a práv, která by platila v případě osvojení ve vlastní zemi;
- d) činí všechna opatření potřebná k zajištění toho aby osvojení v cizí zemi nevedlo k neoprávněnému finančnímu zisku účastněných osob;
- e) podporují v nutných případech cíle tohoto článku uzavíráním dvoustranných nebo mnohostranných dohod nebo smluv a v jejich rámci usilují o to, aby umístění dítěte do péče v jiné zemi bylo uskutečňováno k tomu příslušnými úřady nebo orgány.“

Pokud jde o adopci do zahraničí, upozornil bych na soubor Haagských konvencí.

8. Závěrečné, velmi stručné zamyšlení nad současnými veřejnoprávními sociálními systémy na pomoc rodině

Předně se domnívám, že všechny rodinné peněžité dávky by se měly cílit na skutečné nízkopříjmové rodiny. Plošné poskytování dávek bohatým nepomáhá a chudé připravuje o vyšší dávky. Zde přece nejde o přerozdělování mezi „dětné“ a „bezdětné“, ale o přerozdělování mezi vysokopříjmovými a nízkopříjmovými rodinami.

Za druhé se domnívám, že přídavky na děti pro studenty (děti 18-26 let) by se měly poskytovat studentům přímo jako jejich dávky, nikoliv rodinám. Zvažoval bych, zda je nepřetvořit na sociální stipendia, která by byla podmíněna nejen sociálními, ale i prospěchovými kritérii. Neposkytovaly by se studentům, kteří propadají.

Za třetí se domnívám, že stát není dostatečně připraven na své činnosti spojené se sanací dysfunkčních rodin. Chybí profesionální péčovské rodiny s dočasnou péčí po dobu sanace dysfunkční rodiny. Např. má-li péčovská rodina simulovat biologickou rodinu, musí mít oba „rodiče“.

Za čtvrté, příspěvek na péči podle zákona o sociálních službách je nesystémový, protože směšuje dvě velmi různé sociální události, a to:

- a) pomoc pečující rodině
- b) právo volby sociální služby. Podle mého soudu je nutné rozlišit:
  - pomoc rodině, která se chce starat o invalidní dítě nebo rodiče, a té poskytnout dávku podobnou rodičovskému příspěvku z prostředků státní sociální pomoci,
  - právo volby poskytovatele sociální služby, které se ve většině zemí řeší poukázkou, kuponem nebo úředním rozhodnutím o právu na sociální službu, a peníze se vyplatí zvolené sociální službě. Peníze do rukou oprávněného, jsou v tomto případě, většinou rodinami vnímány jako příspěvek do rodinného rozpočtu a nikoliv jako záloha na nákup potřebné sociální služby.

Konečně za páté se domnívám, že neustálými populistickými zásahy do rodinné politiky bez smysluplného a systémového propojení jednotlivých sociálněpolitických nástrojů, vznikl soubor dávek a služeb, které potřebným rodinám nepomáhají a pro ostatní je příliš drahý. Solidarita v Evropě se zrodila s křesťanstvím jako pomoc chudým. Státní rodinná politika by měla být transferem mezi bohatými a chudými rodinami, který umožní dětem z chudých rodin ve zdraví „dosáhnout“ na přiměřené vzdělání. Není proto důvodů např. pro to, rodičovský příspěvek dávat všem, když byl původně zamýšlen jako solidaritní transfer s nepracujícím rodičem, pečujícím o dítě do 3 let. Není důvodů dávat všem rodinám paušální úlevu na daních, ale umožnit rodinám odejít z daňového základu náklady na přiměřené vzdělání. Solidarita vždy byla „pomoc chudým“, aby se tlumily nežádoucí sociální rozdíly. Nevidím proto důvody, proč rodiny s dětmi, které platí daně (a povinné pojistné u nás není nic jiného než daň), musí být solidární s pracujícími důchodci a platit jim na důchody; proč se nevrátíme k demokratické zásadě „mzda nebo důchod“ (viz národní pojištění, 1948). Pracujícím důchodcům se platili částečné starobní důchody, pokud jejich příjem poklesl.

Vím, že myšlenky, které jsem vyslovil, jsou jen nahozené, nikoliv řádně argumentované, ale více od 20. minutového příspěvku nelze ani očekávat. Je to jen vstup do diskuse.

Děkuji za pozornost.

K trendům v pojetí dětství na počátku 21. stol. Nová ohrožení a příležitost

Prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc.

Fakulta filozofická, Univerzita Pardubice

V průběhu minulých desetiletí jsme stále silněji slyšeli o nutnosti „prokazovat respekt k dětem“ a já chci obrátit pozornost k některým ze způsobů, jimiž je dnes našim dětem tento respekt odírán, dále k některým ze způsobů, jimiž je díky novým technologiím a kulturním změnám ničena zkušenost pravého dětství, a rovněž k některým ze způsobů, jimiž je podle mého názoru politickými plány a bezstarostností nepřemýšlejících dospělých i přímou exploatací z jejich strany ohrožována celá idea dětství, a tím vlastně i pravého lidství. Některé z myšlenek vám už jistě budou známé, ale doufám, že některé z nich budou nové. Určitě se však dotýkají problémů, které musí být nakonec řešeny v celé Evropě a vlastně v celém civilizovaném světě.

Diskutovat o problematice vzdělání v měnící se Evropě je samo o sobě výzvou, jelikož tyto problémy mohou být definovány mnoha různými způsoby. V žádné zemi - v žádné spolkové zemi v Německu, v žádném švýcarském kantonu, v žádné jazykové oblasti Belgie, v žádné ze čtyř zemí, které tvoří Spojené království (Velké Británie), v žádném městě a na žádné vesnici v Čechách nebo ve Finsku - nejsou tyto problémy úplně stejné. Jejich povaha nevyhnutelně závisí na místních tradicích, ekonomických faktorech, nedávné minulosti, politikách na národní i lokální úrovni, na náboženství, trendech ve vzdělání i na názorech a schopnostech učitelů.

Bylo by naivní předstírat, že každodenní zkušenost dětí z Kosova nebo ze Severního Irsku, kde se stále ještě projevují důsledky desetiletí trvající nedůvěry a násilí mezi místními komunitami, může být stejná jako zkušenost dětí z Islandu, Norska nebo z francouzské Riviéry či z dalších relativně klidných oblastí Evropy. Dokonce i v Severním Irsku bude jistě zkušenost dětí žijících v nejbohatších čtvrtích Belfastu velmi odlišná od života v hornatých hraničních vesnicích, ležících padesát mil na jih od Belfastu. Zima v Alpách může být někdy stejně studená jako zima v Laponsku a děti z obou míst mohou strávit většinu zimy na lyžích, avšak zkušenost a potřeby

rakouského dítěte z Tyrolska bude v mnoha ohledech velice odlišná od zkušeností a potřeb laponského dítěte žijícího uprostřed kultury sobího stáda, a tomu budou muset být v obou místech podřízena i vzdělávací opatření. Základní rysy dítěte a dětství mohou být v obou místech totožné, avšak institucionální prostředky se musí v mnoha ohledech lišit. Televize, Internet a restaurace MacDonald's jsou dnes k dispozici jak v Laponsku, tak v Innsbrucku, a děti z obou oblastí budou žít v jedné Evropě a ve světě, který se čím dál víc standardizuje. Obě jsou občany téže Evropské unie. Ale jejich prostředí, zejména jejich kulturní a politické prostředí, se bude stále ještě značně lišit a tomuto faktu se bude muset příkládat vždycky velký význam. To je jeden z důvodů, proč se např. Římská smlouva nikdy nezaobírala problémy vzdělávání dětí.

Díky těmto odlišnostem je tento kontinent opravdu zajímavým a různorodým místem pro život, avšak na druhou stranu mohou tyto odlišnosti znamenat jisté obtíže, a doufám, že úředníci Evropské unie v Bruselu si tento bolestivý problém uvědomují každý den své pracovní kariéry. Popsat současný obecný stav dětství malého Evropana a způsob, jakým by měl učitel přistupovat k problémům, které ho obklopují, je stejně tak těžké pro mě, jako pro kohokoli jiného. Potkáte-li někoho, kdo vám bude vykládat, že se taková věc dá lehce provést, mějte se před ním na pozoru a jeho názory přijímejte s rozvahou, stejně jako budete doufám s rozvahou přijímat i ty moje.

Jaká jsou tedy hlavní nebezpečí pro dětství a pro děti v dnešní Evropě? Pro mnoho lidí tvoří největší problém počítače a samozřejmě na prvním místě je zde strach, že zejména počítačové hry, podobně jako televize, zaberou dítěti veškerý jeho volný čas, který tak stráví neplodným a marnotratným způsobem. Děti jimi budou tak zaneprázdněny, že už si nebudou hrát venku na zdravém čerstvém vzduchu způsobem, který rozvíjí jejich fyzickou zdatnost i schopnost navazovat kontakty s jinými dětmi. Jiní pozorovatelé nám však říkají, že toto je jediná negativní stránka počítačů. Počítače doma i ve škole rozšiřují dětem horizont a snímají z nich břemeno aritmetické matematiky a čistě rutinních úkolů, čímž se ušetří čas pro daleko hodnotnější činnosti.

A když k nám dorazil Internet, měli tito optimisté ještě větší radost. Byli si jisti tím, že Internet poskytne dětem ještě více

příležitostí, jak rozšířit své vědomosti za hranici, kterou jim poskytovala knihovna, a umožní jim přímo komunikovat s dětmi pocházejícími z jiného prostředí. Pro pesimisty však Internet znamenal ještě větší míru pesimismu. Obsesivní surfování po síti pojímali jako něco, co by se mohlo velice rychle rozšířit. Mohlo by se stát něčím jako závislostí na drogách a – podobně jako drogová závislost - by odvádělo děti stále více od reality, a to ještě nemluvíme o tom, že by surfování po síti mohlo zahrnovat i pornografii. Pesimisté stále častěji citují varování psychologů, že používání počítačů nemusí znamenat pouze urychlení tradičních dětských činností a poskytovat širší zdroj vědomostí, ale mohlo by i změnit fungování dětského mozku.

Ve Finsku, které jsem navštívil naposledy v minulém roce a které je rodnou zemí společnosti Nokia, v zemi, kde se nejvíce ne světě používají mobilní telefony a kde je Internet jedním z nejdostupnějších ve světě, ovlivňuje používání nejmodernější techniky zřetelně způsob, jakým mladí Finové používají svůj rodný jazyk. Stále více používají kondenzované formy slov ze zpráv, které se objevují na jejich pagerech a mobilních telefonech, a učitelé si již povšimli toho, jak se obdobné užívání jazyka začalo promítat do jejich písemných prací ve školách i na univerzitách. Na tom nemusí být nic obzvlášť nebezpečného, ale někteří psychologové nám nyní říkají, že užívání stále sofistikovanějších přístrojů s umělou inteligencí může ovlivňovat jejich uživatele nepředvídatelným a nebezpečným způsobem, a to tím, že jim nediktuje jen slovní vzorce, ale i jednodušší funkce jejich vlastního mozku, který je tím pádem nedokonalě procvičován. A toto nám sdělují v době, kdy nám jiní vědci tvrdí, že pro naše zdraví je zapotřebí vyvíjet neustálou a důkladnou mentální aktivitu, a že ti, kteří pravidelně ukládají svým mozkům náročné a přísné úkoly, jako je luštění křížovek a podobná mentální cvičení, mají menší pravděpodobnost onemocnění Alzheimerovou chorobou či jinými formami demence. Odsuzujeme snad své děti tím, že je podporujeme v používání počítačů, k obávaným a neznámým mentálním následkům ve vzdálené budoucnosti, k hladovění v jejich citovém životě a k odpírání mnoha okamžitých radostí dětství, třeba jen tím, že příliš dlouhé vysedávání u počítače znamená, že tráví čas převážně doma a nerozvíjejí svou fyzickou stránku?

Existují samozřejmě daleko důležitější okamžitá ohrožení dětí než ta, která představuje počítač. Například drogy.

V některých částech Evropy ohrožuje „čichání“ či daleko vážnější drogové závislosti stále mladší věkové skupiny dětí. Podobně je tomu s kouřením a s alkoholem. Někteří vidí v těchto faktech jen další příklad toho, jak se hodnoty naší evropské civilizace hroutí a jak revoluce dospělých i studentů v šedesátých letech ovlivnily další generace a vedly stále mladší děti k tomu, aby přijímaly málo hodnotný životní styl dospělých. Stejná morální zkáza, jak tvrdí tito lidé, vedla i k růstu zločinnosti mládeže a k náhlému a extrémně rychlému rozšíření oné hrozné americké nákyzy, které se říká graffiti, a která dnes pokrývá nejenom naše velkoměsta, ale i vesnice bezmyslenkovitými škrábanicemi, které už ani nemají barevnou uměleckou nápaditost graffiti ze sedmdesátých a osmdesátých let, ale jsou jen pouhými sériovými a ošklivými nápisy, na které všude narážíme a které hyzdí i naše nejstarší a nejhezčí budovy. Před třiceti lety Evropa tento fenomén téměř neznala. Fakt, že teď je graffiti všude, musí být důkazem něčeho špatného, co se přihodilo přinejmenším některým z našich dětí, a je to jistě způsobeno chybami ve výchově, jak nám někteří z nich tvrdí.

Ale pro daleko větší počet našich dětí je daleko vážnějším problémem kolaps rodiny jako normální běžné instituce, v jejímž prostředí jsou vychovávány. Tento kolaps má mnoho příčin, z nichž nízká popularita manželství a snadnost a četnost rozvodů hrají jistě svoji roli, avšak jedna z příčin – stále se zvyšující počet dětí narozených nedospělým matkám – ukazuje, že přinejmenším jedna část Evropanů musela obětovat velkou část svého vlastního dětství, a to často s pramalou jistotou, že jejich dítě na tom bude lépe. Na druhou stranu si uvědomuji, že existuje mnoho lidí - určitě mnoho je jich i u nás – kteří tento kolaps rodiny vidí spíše jako požehnání. Podle nich osvobozuje děti od dominance jejich rodičů, kteří mohou být totálně nevhímaví k potřebám a názorům dítěte a kteří ho mohou, jak odhadují podle uveřejněných statistik, mentálně i fyzicky týrat. Rozvod nevidí jako ohrožení, ale jako způsob, jak dítě osvobodit od bolestivé agónie věčných manželských hádek.

Avšak běžná rodina se neskládala jen ze dvou rodičů a jejich dětí. Skládala se také z prarodičů, strýců, tet a sestřenic a bratranců, a když rodiče umřeli nebo se nemohli o dítě starat, našlo se obvykle ihned množství dalších starostlivých a milujících osob, které se o dítě chtěly postarat. Většina lidí mého a staršího věku má jistě šťastné vzpomínky na učení a radostné formující

zkušenosti z prostředí široké rodiny. Nyní bývá rodina nečastěji malou skupinou lidí, naměstnanou v jednom domě, a pokud se něco pokazí, nemají obvykle na koho se obrátit. Svěřit děti do rukou úřadů a sociálních pracovníků se kdysi stávalo jen ve výjimečných případech, jako v Dickensově Oliveru Twistovi. Obvykle se našel nějaký příbuzný, který se o dítě postaral. Bohužel dnes tomu tak již nebývá, a dokonce ani tam, kde širší rodina zůstala nedotčena, to není dítěti příliš platné, protože se stále více rodin stěhuje do vzdálených měst, nebo dokonce do cizích zemí, a tento problém pravděpodobně ještě v budoucnosti naroste se vzrůstající mobilitou práce v Evropské unii, která stále více rodin nutí stěhovat se za prací.

Tento kolaps rodiny a zúžení zkušenosti pro dítě je v mnoha místech také doprovázen kolapsem života místní komunity. Vesnice nebo i městská část poskytovaly dítěti další rozšířenou rodinu, v níž mohlo najít vzrušující zážitky i podporu. Dnes, zejména ve městech, musí mít děti po cestě ze školy domů doprovod, a pak musí sedět doma, aby se vyhnuly nebezpečí husté dopravy a kriminality. Vlastně musí být doprovázeny všude a takové restriktce musí nutně omezovat i radosti, vzrušující chvílky a stimuly dětství.

Pokud je však tohle všechno katastrofa, co se s tím dá dělat? Učitelé pochopitelně trvají na tom, že zločinnost a drogy stěžejí představují problémy, které mohou vyřešit oni sami. Domnívají se, že to je záležitost rodičů nebo kněží, policie nebo politiků. Na druhé straně mnoho, možná většina, rodičů, kněží, policistů a politiků se skutečně domnívá, že tyto záležitosti musí řešit škola. Dokonce i kolaps rodiny, jak se mnoho lidí domnívá, by mohl být přinejmenším zpomalen pomocí efektivnější sexuální výchovy a návratem k opatrnému, morálnímu učení. Někteří z nich jsou dokonce připraveni tvrdit, že učitelé mají zvláštní odpovědnost dát si svůj osobní život do pořádku a sloužit jako dobrý morální příklad. To je ale nefér. Chyby našeho kontinentu jsou chybami nás všech, jsou naší společnou odpovědností a nemohou být všechny vyléčeny ve školní třídě.

V žádném případě se nedomnívám, že za dnešních okolností mohou být školní vzdělávací programy odtrženy od širších sociálních, a politických problémů. Každodenní plánování hodin, školní procedury a dokonce i aplikace osobní vzdělávací politiky jednotlivých učitelů a jejich vztahu k jednotlivým dětem

se ve většině evropských zemí nedá oddělit od vnějších vlivů. Bez ohledu na to, zda jste žákem Montessori nebo Steinerova či A. S. Neilla, či zda se řídíte Jenským plánem nebo Freinetovými schémata, bude jedním z vašich největších pedagogických úkolů vyrovnat se nejenom s potřebami dětí, ale i s vnějšími vlivy, které podle vás dětem škodí nebo nabourávají to, co je podle vás vašim základním úkolem.

Dnes například musíte čelit takovým problémům, jako je komercializace dětského světa, oněm poměrně silným obavám, které pociťují lidé v mnoha zemích při pomýšlení na způsob, jakým jsou vykořisťovány děti i jejich milující rodiče neevropskými reklamními manipulačními kampaněmi toho druhu, jaké provází například hru Pokemon nebo Hvězdné války, vykořisťování, které je doprovázeno neustálou expanzí televizních reklam na kanálech, které dnes vysílají čtyřicet hodin denně a nabízejí dětem programy, jež, i když nemusí být nutně obscénní, se daleko více hodí pro diváky se zkušenostmi a úsudkem dospělé osoby, programy, které mohou vyplnit volný čas dítěte beze smyslu a bez toho, že by rozvíjely jejich pohled na svět nebo je alespoň nějak zvlášť pobavily. V některých zemích existují již doslova stovky digitálních alternativ, které mohou lákat děti k tomu, aby nejenom sledovaly své oblíbené programy, ale aby strávily před obrazovkou veškerý čas, kdy jsou vzhůru, což je proces, kvůli němuž mohou velice dobře předčasně dospět. Domnívám se, že televize byla úžasným a radostným požehnáním, avšak dnes je jí poněkud přespříliš a já si myslím, že učitelé musí hrát svou roli při přesvědčování dětí, aby byly daleko vybíravější.

Podobné věci samozřejmě mění povahu dětství a ve škole je nemůžeme ignorovat, ale to, co bych rád zdůraznil, je, že dnes tu máme další narůstající nebezpečí, která nepřicházejí ze světa reklam, ale od stále narůstajícího vměšování se evropských vlád do úkolů učitelů, vměšování, které je často podporováno politickými komentátory a novináři, kteří se vezou na populární vlně, a dokonce i některými akademiky, kterým spíše než na blahu dětí záleží na zvyšování ekonomického rozvoje a nových formách sociálních změn. Vlivná část médií se toho již nadšeně chopila a pomohla nadchnout i rodiče. Mám na mysli důraz, který se klade na důležitost vzdělání pro hospodářství, a víru, že jediný opravdu důležitý úkol školy, jediný důvod, proč do školství investovat peníze, je jeho vztah k pracovnímu trhu.

Politikové se začali domnívat, že teď musí učinit zcela jasný pokus o přiblížení osnov pracovnímu trhu a připravit děti na zaměstnání, aby mohla být naplněna Lisabonská smlouva ve svých ambiciózních cílech. Dost se mlčí o tom, že právě investice do vzdělání měly plynout z rozmachu ekonomiky postavené na znalostech a nových technologiích tak, aby se v roce 2010 EU stala ekonomickou špičkou světa. Analýzy OECD i EURYDICE (Education at a Glance) ukazují jasně, že sféra školství dělá co může, často navzdory vlastní podvyživenosti, ale cíle Lisabonské smlouvy bez masivních investic prostě nenaplní.

Toto je samozřejmě důraz, kterého se někteří pracovníci v oblasti vzdělání, pro něž je škola spíše místem pro osobní rozvoj nebo povzbuzením pro změnu sociálního postavení než semeništem ekonomického úspěchu, vždy obávali. Mnoho mladých lidí s marxistickými ideály v západní Evropě strávilo šedesátá léta bojem proti představě, že by se školy měly stát nástrojem kapitalismu. O 40 let později je školství podřízováno ekonomickému diktátu, a to i za cenu nezhledňování kulturní role vzdělání.

Samozřejmě ani dnes vám žádný politik nebude tvrdit, že jediným účelem školy je příprava dětí k zaměstnání. Jistě by souhlasil s tím, že osobní rozvoj je také důležitý. Avšak zdá se, že začíná být stále méně a méně důležitý, pokud jde o vynakládané peníze a o to, co je pokládáno za důležité ve vzdělávacích programech. A vskutku, slyšíme-li hovořit britské, francouzské nebo španělské, či už i dánské ministry o kvótách pro produkci inženýrů nebo počítačových expertů a o snižování počtů studentů jiných studijních oborů, začíná nám to připomínat pasáže z Krásného nového světa od Aldouse Huxleyho nebo kapitoly z románu 1984 od George Orwella, v nichž stát předpokládá, že má právo rozhodovat o tom, jaké bude doživotní zaměstnání každého občana, a nepokládá již vzdělávací systém za prostředek, jak podpořit vlohy a ambice jednotlivých dětí. A připomeneme-li si nedávné diskuse o genetickém inženýrství a o možnosti výroby dětí jistého typu a úrovně inteligence na zakázku, zdá se toto nebezpečí ještě větší. Za vrcholný úspěch je nyní pokládáno v Japonsku robotické dítě, které má umožnit mít dítě i rodičům, kterým není dopřáno je mít přirozenou cestou, přitom je lze vypnout a chovat se k němu jako k věci. Technický úspěch jistě oceníme, ale etický dopad

je silně sporný, uvědomíme-li si, kolik skutečných dětí žije jako bezdomovci a nemají šanci se kvůli legislativě dostat do normálně fungujících rodin bezdětných dospělých. Hrozba, kterou takovému postoje znamenají pro celou myšlenku dětství, je zřejmá.

Někteří z obránců tohoto nového postoje, kteří stále ještě cítí potřebu být zaměřeni na dítě, by vám samozřejmě namítli, že je laskavější nasměrovat dítě tam, kde s největší pravděpodobností najde práci, než mu (nebo jí) dovolit následovat své sklony a skončit s mizivou vyhlídkou na trhu práce, avšak člověk je podezřívá, že jejich pravým cílem není ani tak zaměřit se na dítě nebo zaměřit se na učitele, jako spíše starost o politický a hospodářský úspěch na úkor lidského rozvoje obyvatelstva a maximálního štěstí dítěte.

Produkuje to rovněž mechanický postoj ke vzdělávacímu systému, který v něm spatřuje pouhý mechanický prostředek produkce lidí s vhodnou kvalifikací získanou na papíře – maturitou, bakalářským titulem, selektivními zkouškami, různými certifikáty získaných dovedností – ,díky nimž si zaměstnavatel snáze vybere mezi uchazeči. Je samozřejmě hezké, jsou-li lidé, kteří vykonávají taková povolání prodavačky nebo řidiče, řádně vyškoleni, a když se jim jejich práce líbí, avšak já osobně nejsem přesvědčen, že na toto školení opravdu musí dohlížet vládní komise, a že to, co může komise zkoumat, musí pokrývat pouze některé z povrchnějších požadavků daného povolání. Lidé s širším vzděláním dokáží daleko pravděpodobněji zapůsobit na zákazníka a uspokojit jeho přání než někdo s daleko užším vzděláním, i když efektivnějším. V každém případě jsme neustále upozorňováni na to, že v budoucnosti si jen málo lidí udrží stejné zaměstnání po celý život. Povaha ekonomiky se bude postupně měnit, takže naučit se být adaptabilní bude daleko důležitější než naučit se v raném věku úzkému okruhu dovedností.

Avšak evropské vlády takový zdravý rozum a rovněž lidské ideály často postrádají. Jejich posedlost hmotnými a okamžitými ekonomickými výsledky znamená, že nyní je dáována priorita výsledkům zkoušek a testů. To, co bych zde rád zdůraznil, je, že takové standardy jsou ve stále se zvyšující míře vyžadovány nejen v případě maturit, ale i ve školách, které navštěvují pěti a šestileté děti.

Učitelé nemohou pracovat uvolněným a konstruktivním způsobem, pokud ví, že jejich místo je ohroženo a že výše jejich platu může záležet na výsledcích testů. Protestují, že pro děti z určitých oblastí s problematickým rodinným zázemím je mnoho věcí ve škole obtížnějších, a třebaže vláda hovoří vágně o tom, že možná bude v budoucnu schopna tyto problémy brát v úvahu, dosud se jim nepodařilo uspět. Navíc hodina gramotnosti často znamená, že celá třída dělá totéž ve stejnou dobu, a já ze své zkušenosti při pozorování takových tříd vím, že pokročilejší děti, které čtou a píšou bez problémů, stráví většinu hodiny tím, že se nudí, zatímco učitel se věnuje dětem, které čtou a píšou s většími obtížemi, a ti méně úspěšní se cítí na rozpácích a zahanbeni, jelikož jejich nedostatky jsou vystaveny před zbytkem třídy inspektorům.

Na jedné z konferencí EFFE si Per Dalin z Norska vzpoměl na staré a moudré přísloví, že generálové se nikdy nepřipravují na novou válku, ale vždy na tu poslední, a připomněl nám, že my dnes v našich školách připravujeme děti nejenom na příští rok či na jejich první zaměstnání, ale připravujeme je pro život v roce 2020, a dokonce na život v roce 2040 a 2050, a to bez toho, že bychom měli představu, nebo dokonce věděli, jak bude vypadat život v Evropě v té době, padesát let po Internetu a globálním oteplování, kdy solární energie může zcela změnit základ průmyslu a života ve městech, kdy naše znalost genů může zcela změnit náš přístup ke zdraví, a dokonce i k reprodukci. Co může rigidní aplikace našich současných examinačních systémů a směřování škol k pouhé přípravě na tyto zkoušky mít společného se vši tou vzrušující a/nebo obávanou budoucností?

Dr. Dalin navrhl, abychom se namísto ujišťování se, že naše děti vědí, jak se vypořádat s problémy minula, a namísto obsesivního zabývání se detaily toho, jak si vydělat na živobytí (většina se dá stejně naučit přímo v zaměstnání) měli zabývat tím, aby naše děti mohly prožívat skutečné dětství a rozvíjet se plně jako citlivé a flexibilní lidské bytosti, které budou umět reagovat na veškeré nové výzvy a nároky bez toho, že by ztratily svůj cit pro pravé lidství.

Úkol chránit děti před takovými riziky by nyní měl být stejně důležitý jako úkol chránit je před rasismem a všemi dalšími formami možného hrubého zacházení, protože jestliže děti skutečně ztratí své dětství, pak to pro ně nebude dobré

a nebude to dobré ani pro jejich sousedy a určitě to nebude dobré po skončení školy pro jejich národ a pro jejich hospodářství. To si musí uvědomit naši politici i naši novináři, jinak se dozajista řítíme do sociální katastrofy.

V závěru bych chtěl nabídnout několik pozitivních možností, jak tyto trendy zbrzdit, nebo je dokonce obrátit ve prospěch přirozeného dětství, než se jeho ochrany zmocní ekonomicky krátkozrace uvažující skupiny nových administrátorů.

1. Důsledně chránit předškolní období dětí před snahou urychlovat akceleraci dětí orientací na zvládnání činností, které odporují projevům přirozeného vývoje.
2. Vymyslíme-li již velmi dobrý systém kurikulární reformy, umožňující v oblasti tzv. regionálního školství zvýšit kulturní charakter vzdělávání formulací cílů, musíme jej i dostatečně zalévat a vytvářet vhodné vnější podmínky nebo brzy odumře a neprokáže obrovskou vnitřní sílu kulturních nadějí.
3. Na všech stupních vzdělávání podporovat tvořivost lidí v různých projevech (intelektuálních, uměleckých i sociálně orientovaných) tak, aby školní instituce tvořivost nepotíraly, ale rozvíjely. Obsah vzdělávání ve slušnosti, vstřícnosti, porozumění a odpovědnosti není asi dostatečně vědecké, aby mohlo být akreditováno jako společný základ pro všechny. Neslušnost a zlo se rozvíjí takovou silou, jakou mlčí a ustupuje dobro a slušnost.
4. Pokud bude učitel na jakémkoliv stupni vzdělávání vnímán jako sociální outsider nemáme šanci něco podstatného změnit. Cesta legislativního prosazování kvazikvalifikovaných sil do učitelské profese je cestou, která problém neřeší, ale rozšiřuje.
5. Odpovědnost učitelů a pedagogů za utváření vhodného prostředí pro děti je velká, ale odpovědnost celé společnosti za stejnou věc je mnohem větší, je v ní totiž ukryta její zkáza lidskosti nebo rozvoj lidskosti.
6. Velmi nám všem ubližuje tradiční roztříštěnost učitelských a pedagogických organizací, které se vybíjejí ve snahách o prosazení dílčích úspěchů, přičemž to zásadní, totiž vyvíjet koordinovaný tlak na politickou sféru, jim stále uniká.

Bibliografie

- Education at a Glance 2009. Bruxelles, EURYDICE 2009
- Lenderová, M. – Rýdl, K.: Radostné dětství? Praha-Litomyšl, Paseka 2007
- Pertusek, M.: Společnosti pozdní doby. Praha, SLON 2006

- Rýdl, K.: Kapitoly z obecné pedagogiky I. Liberec, TU Liberec 2004
- Sedláček, T.: Ekonomie dobra a zla. Praha, 65. pole 2009

Dítě vstupuje do světa „v rostoucích kruzích“

PhDr. Jaroslav Šturma

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy

Vážené kolegyně a kolegové, vážené předsednictvo,

skončili jsme tedy u robotického dítěte a byli jsme vyzváni, abychom se vrátili k dítěti živému. Já se skutečně chci teď zamýšlet nad dítětem živým, a jestliže tu máme tedy téma dítěte mezi rodinou a mezi institucí, tak bych rád vnesl takovéto ontogenetické hledisko, jakým dítě, které přichází na svět, do světa vrůstá, jak je vlastně schopné mít i užitek z toho, že na světě existují nějaké instituce. Na myslí teď mám zejména ty instituce, které je mají podpořit přímo. Marie Montessori hovoří v této souvislosti o tom, že pro dítě máme vytvořit prostředí, které ona nazývá připraveným prostředím. Pro dítě útlého věku jsou tím připraveným prostředím především jeho lidé, je to sociální svět. Člověk je tedy bytost rodinná. Když všechno dobře dopadne, tak se do rodiny rodí, a když by to dopadlo dobře i v té nejkonečnější podobě, tak by mělo v rodině i ze světa odcházet. Rád bych právě ukázal to, že do světa lidí, do světa věcí, do světa vztahů, dítě skutečně vstupuje postupně, je to graduální, postupný proces. Dítě je zprvu, ještě než se narodí, vlastně skryto, nemá ještě svou vlastní identitu. Jeho vlastní osobnost, jeho já nejsou probuzeny, konstituovány, uvědoměny. Dítě žije v těsné symbióze jakoby pod ochranou osobnosti matky a vlastně teprve po narození tím prvním vývojovým úkolem, řekněme prvního roku života kojeneckého období je, aby se z této symbiózy, z tohoto úzkého propojení vytvořil základ dynamiky já a ty, kdy si dítě uvědomuje, že je tady ono a že je tady ten druhý. První rok života je charakteristický tím, že z prvotní nerozlišitelnosti je dítě schopné najednou si vytvořit představu matky, klíčové osoby jako někoho jiného, než je ono samo. Dítě si uvědomí, když tu také matka není, a to je chvíle, kdy se na základě milionů výměn, interakcí, podnětů utváří jedinečné, výlučné pouto, kterému říkáme přilnutí. To, co je důležité a podstatné je, aby toto přilnutí bylo jistotou a bází základní důvěry ve svět. Aby tento svět, toto zázemí, toto pozadí bylo odrazovým můstkem, východiskem k tomu, aby se dítě pohybovalo ve světě jako v prostředí přátelsky nakloněném, vstřícném a otevřeném a teprve v téhle chvíli z tohoto

jednoho jediného vztahu se postupně vytváří a větví i vztahy další, jedné prvotní, primární, klíčové, vztahové osoby. Dítě je schopné také přenášet tyto vztahy na ty další, zpravidla na ty další ve své rodině – tatínek, sourozenci, babička, pak postupně sousedka atd. A tedy ke konci prvního roku je tu bezpečné přilnutí, které, jak dnes víme, charakterizuje asi tak dvě třetiny vztahů, které jsou vytvořeny mezi kojenci a jejich klíčovými pečujícími osobami. Je pořád ještě třetina těch, kde přilnutí je také, ale není zdrojem bezpečí. Je spojeno s nejistotou, s úzkostí, s vyhýbáním. V dobách průkopnických prací o psychické deprivaci se mělo za to, že zásadní deprivace je něčím, co ovlivní nezměnitelně člověka na celý lidský život. Poznatky byly tak silné, že vzniklo až toto přesvědčení, a teprve postupně také díky profesoru Matějčkoví, díky profesoru Langmeierovi a díky dalším badatelům ve světě se vytvořilo poznání, že za určitých příznivých okolností lze dosáhnout pozitivní proměny, korekce. A zde potom dostává smysl to, co zde silně zaznívá v našem prostředí, náhradní rodinná péče jako terapeutická šance. Když se před dvaceti lety učinily první objevy kolem přilnutí, tak se zdálo, že determinace tím charakterem časné vazby je tak silná, že už je to také na celý život, že člověk nemá jinou šanci. Teprve vývoj dalších zkoumání ukázal to, že přeci jenom je určitá šance, kdy vlastně vstupují do nových vztahů děti už relativně ve starším věku, ve věku batolecím, že je za příznivých okolností ještě možné proměnit je přeci jenom v přilnutí bezpečné a jisté. Zároveň se také ukázalo, že tím, že se vytvoří bezpečné přilnutí v pravý čas, před prvním rokem věku, ještě nemáme vyhráno. I toto lze promrhat, nechat degradovat nepříznivými nebo méně příznivými okolnostmi.

Chci říci, že na cestě v rostoucích kruzích se dítě dostává k jednomu výlučnému vztahu, potom k malému okruhu několika dalších v rámci rodiny a těsně kolem ní a teprve pak, jako další odstředivý kruh, se objevuje dispozice, potřeba dítěte objevit pro sebe další oblast sociálních vztahů. To jsou pak vztahy s vrstevníky anebo vztahy s dalším okruhem blízkých a přátelských osob a to je čas, kdy dítě i takovéto doplnění, které je stále jen doplněním péče rodinné, potřebuje. Pak přichází škola se speciálními nároky a speciálními tématy. Zde se mu dostává známek, poznámek, pochval, častěji tedy těch poznámek, různých známek, které jsou vázány na jeho výkon a na jeho chování. To je věk, kdy se nějakým důležitým a dlouhodobým způsobem také utváří rodová identita dítěte,

jako chlapce a jako děvčete. Je to období, kdy si chlapci nejčastěji hrají zase s chlapci a děvčata s děvčaty a nikdy si nebudou chlapci a dívky, muži a ženy vzdálenější nežli v tom středním školním věku. Chlapec, který by si hrál s děvčaty, může být zdrojem posměchu apod. Zde je důležité, že si dítě nejprve utvrzuje rodovou identitu chlapce nebo dívky, aby pak teprve v dalším období mohl přestoupit další kruh a jakoby objevit pro sebe nově tajemnou druhou polovinu lidstva, která ho ani nezajímala. Tam se teprve odehrávají veliká dobrodružství, trápení a radosti. V Anglii teď znovu uvažují, jestli by nebylo dobré zavést oddělenou výchovu ve školách chlapců a dívek, a snázejí proto některé dílčí doklady. Nepochybně můžeme snést doklady pro i doklady proti. Já si myslím, že to, že vyrůstají spolu, má své výhody, ale příležitost, aby byli spolu jenom kluci při nejmenším v některých, třeba mimoškolních, aktivitách, někde ve skautu, nebo děvčata analogicky, je samozřejmě také důležité. A tak tedy vlastně vstupují přes období adolescence do období socializace, kdy budou moci, něco z toho, co dostali, vrátit a kdy zároveň z úzkého okruhu od obzoru jediného člověka nebo dvojice, privátního obzoru se stanou lidmi s pohledem upřeným přes horizont světadílu, od obzoru jednoho člověka k obzoru všech nebo obzoru lidstva i ty obecné vlastnosti jako vlastenectví, nebo láska k lidstvu apod. Všechno se takto vytváří, vrství a staví, jako když roste strom, jako letorosty na stromě. Rád bych poukázal na to, že v rámci respektu k tomu přirozenému vývoji i vzhledem k potřebám dítěte, by měla být instituce něco, co neodbřeňuje nebo prvotně neslouží jako nástroj dospělému, když potřebuje nějak řešit svůj problém s dítětem. Měla by být něčím, co respektuje základní potřeby dítěte, a měla by nastoupit tehdy, když je pro dítě zralá. Nebo na druhé straně tam, kde z nějakého důvodu péče rodičovská nestačí, selhává, není, může něco nahradit, nahradit na přechodnou dobu, než se třeba vytvoří něco jiného.

Děkuji za pozornost.

Rodičovské kompetence a renesance výchovy

MUDr. Eva Vaníčková, CSc.

Univerzita Karlova – 3. lékařská fakulta, Ústav
zdraví dětí a mládeže

O zásadním významu výchovy dítěte pro jeho život není sporu, přesto zůstává na pozadí angažovaného postoje odborníků vůči rodičům. To neznamená, že by se vědecké týmy výchovou dítěte v nových, změněných podmínkách nezabývaly, ale proaktivní nabídka pro rodiče, obzvláště nastávající, chybí. Proti tomu stojí chování rodičů, pro které je od 19. století, kdy se změnila citlivost dospělých vůči dětem a způsob života rodin, typická snaha získávat informace o výchově dětí. Dříve se sociální kompetence ve formě tradic a rodinných rituálů automaticky předávaly v domě plném příbuzenstva. Po atomizaci rodinného života jako první přinášely informace o výchově dětí rodinné kalendáře, ty vystřídal řada publikací a dnes většina rodičů po večerech surfuje po Internetu s cílem najít tu správnou radu, jak být dobrým rodičem a obstát v této roli. Přirozená touha být dobrou matkou a dobrým otcem se tak dostává do velmi zrádné role, protože rady na Internetu jsou v obecné rovině a vypovídají spíše o pisateli než o výchově konkrétního dítěte konkrétními rodiči. Většina rodičů se mylně domnívá, že jsou to pouze informace, které jim chybí pro správnou výchovu, díky níž se jim podaří vložit veškerý kapitál do investice výchovy svých potomků. Zapomínají, že děti nejvíce vychovávají svým vzorem, tedy i v těch okamžicích, kdy si to nejméně uvědomují. Rodičovství osciluje na škále od radostných až po stresující zkušenosti. Většině rodičů chybí pomoc či rada ke zvládnutí jejich negativních emocí, stresu, ale také při každodenním rozhodování, zejména při určování hranic pro dítě. A to je spouštěč pro vyhledávání ve virtuální realitě, jehož výsledek může být někdy zcela tristní.

Výchova dětí je otázkou kultury vzájemné komunikace, vycházející nejen z vzájemné lásky, ale především úcty a respektu. Z tohoto pohledu jsem si dovolila použít spojení „renesance výchovy“ de facto pro připomenutí a uvědomění si znalosti, respektu a reálného naplňování všech základních potřeb dítěte. Skutečnost, že ne všichni odborníci a rodiče je znají a na základě znalosti mají osvojené sociální kompetence svého chování,

je tristní a bohužel je v souladu s tradičním podceněným postavením dětí v naší společnosti. Na obsahu termínu pozitivního rodičovství našli shodu i odborníci a manuál Rady Evropy uvádí pět základních charakteristik:

1. dovednosti – kázeň
2. schopnosti – vzdělávání
3. znalosti – základní potřeby dětí, práva dětí
4. čas – zájem, akceptace, úcta
5. pocit osobní pohody – kvalita života.

Moderní výchova dítěte by měla přirozenou cestou vycházet z respektu osobnosti a práv dítěte tak, aby vedla k renesanci rozvoje zejména emocionální a sociální inteligence dítěte, která je z pohledu kvality života dítěte významnější.

Děti jsou odrazem společnosti a při pohledu na dnešní realitu vidíme, že je nejvyšší čas pro maximální podporu pozitivního rodičovství, pro kultivaci mezilidské komunikace, pro jasně definovanou hierarchii hodnot ve společnosti, pro úctu, respekt a partnerství s dětmi. To je jediná a smysluplná investice do budoucnosti naší společnosti. Namátkou vyjmenujme příznaky, svědčící o nemoci naší společnosti, které vidíme na chování dnešních dětí: nárůst počtu dětí s rizikovým chováním, nárůst počtu suicidálního chování a záměrného sebepoškozování, nárůst mladistvých delikventů, nárůst agresivity mladých lidí v mezilidské komunikaci a při řešení konfliktů a také nárůst stoupenců radikálních hnutí. Americký lékař Finkelhor uvádí výsledky rozsáhlého průzkumu z roku 2009, podle kterého 80 % dětí v USA má osobní zkušenost s psychotraumatem, a lze vyslovit hypotézu, že v Evropě i ČR by data byla srovnatelná. Na příčině uvedených dat silně participuje deficit – bohužel stále častěji absence – pozitivního rodičovství. O tom, že se autoři nemýlí, svědčí i realita očima dětí: české děti jsou nejvíce nespokojené se vztahy, nejvíce postrádají možnost si s rodiči jen popovídat; 42 % se potom domnívá, že v jiných evropských zemích je to lepší, což pro většinu z nich je dostatečný důvod k představě, že v dospělosti budou hledat uplatnění mimo ČR.

Skutečnost, že je třeba v zájmu dětí něco udělat, něco změnit, znamená ale, že nejprve musíme něco učinit pro dospělé. Je to úkol nelehký, protože rodičovství není o počtu osob, struktuře rodiny, ale je o vztazích a o emocionalitě. Jejich změnu mají v rukou jejich nositelé a všichni víme, že téměř všechno

změníme poměrně lehce s výjimkou sebe sama. Připusťme, že snaha rodičů naplňovat potřeby svých dětí může i je samé o ně obohatit.

Pro úplnost si připomeňme základní emocionální potřeby dítěte:

- pozitivní výchova a bezpodmínečná akceptace osobnosti dítěte
- existence jednoho emocionálního průvodce, minimálně útlým dětstvím
- pocit sounáležitosti
- uvědomělé prožívání situací, pocitů jako základ pro schopnost empatie, která je substrátem svědomí
- zvládání stresových situací a umění řešit konflikty
- pocit z dobrého skutku, veřejně prospěšné práce
- jistota v oprávněném očekávání sociální podpory ze strany klíčové osoby za všech okolností

Rodina může selhat ve svých funkcích, ale dovednost pozitivního rodičovství, schopnost oddělit rodičovskou roli od osobního postoje a profitu v rodinné vztahové dynamice je základní. V praxi se často setkáváme s nevyzrálostí rodičů, kteří upřednostňují své osobní hledisko před rolí rodiče. Pokud tomu tak je, potom je třeba, aby orgány sociálně právní ochrany byly nápomocné k podpoře rodičovských kompetencí i v obtížných situacích. Manuál Rady Evropy, pojednávající o pozitivním rodičovství, doporučuje, aby i zde byla práva dětí vodítkem. S rodinou je realizována její sanace formou aktivní a kreativní spolupráce obou rodičů. Při selhání či opakování je doporučený následující postup:

1. evaluace rizikovosti situace - multioborový přístup – návrh řešení
2. informace pro rodiče a dítě (dítě má právo na informaci, právo být slyšeno, právo spolurozhodovat o věcech, které se ho dotýkají)
3. návrh na časově jasně definovaný pobyt dítěte mimo rodinu
4. stanovení individuálního plánu postupu – intervence a terapie dítěte, sanace rodiny atd. (dítě při odebrání z rodiny obdrží informaci o svých právech, může se vyjádřit ke školní docházce a kroužkům, dle situace k osobám, jež ho budou moci navštěvovat, jméno a tel. kontakt na sociální pracovníci – OSPOD a na ochránce práv), supervize

5. důstojný, stresu prostý odchod z rodiny včetně osobních věcí, po rozloučení a domluvení pravidel kontaktu s rodiči, příchod do nového prostředí – seznámení s pravidly pobytu, vnitřním řádem a popř. speciálními podmínkami, které určil soud
6. průběžná evaluace výsledků individuálního plánu postupu, spolupráce s rodinou a návrat domů
7. pokračuje doprovázení rodiny, kontrola rodiny.

Odchod dítěte z rodiny a jeho umístění do alternativní péče je trauma nejen pro dítě, ale i pro oba rodiče. Může sehrát negativní roli v dalším procesu, a proto odborníci doporučují, aby rodičům byla poskytnuta či doporučena krizová intervence na podporu duševního zdraví či minimálně bylo s nimi v tomto směru hovořeno tak, aby rodiče porozuměli svým negativním pocitům, myšlenkám a souvislostem se svým chováním. Sanace rodiny může být doplněná nabídkou kurzů, tréninků či svépomocných rodičovských skupin k rozvoji osobnosti rodičů s cílem zvýšení rodičovských kompetencí, ale také podporou k pravidelnému kontaktu a komunikaci s dítětem. Právě selhání rodiny je zkušebním kamenem rodičovských kompetencí a často může být tím prvním impulsem k jejich změně či rozšíření.

Podpora a rozvoj rodičovských kompetencí bude bonifkována pozitivní zpětnou vazbou, což povede k rozvoji osobnosti rodičů, jejichž pozitivní rodičovská satisfakce obohatí i kulturu mezilidských vztahů.

Prorodinné aktivity – inovativní přístupy v práci s rodinou, služby pro rodinu, výchova dítěte a rodiny

Po čem děti touží...

Dr. Zbigniew Jan Czendlik

administrátor, pověřený správou Římskokatolické farnosti - děkanství Lanškroun

Hezké odpoledne,

musím říct, že jsem sice byl představen jako přednášející, ale já neumím přednášet. Jak vidíte, nemám ani připravenou prezentaci, protože ji běžně nepotřebuji. Nejsem typ akademického přednášejícího, abych dokázal citovat různé autory. Berte tedy moje povídání jako pokračování přestávky. Mám obrovský respekt před přednášejícími, kteří už přednášeli, před přednášejícími, kteří přednášet budou, a před Vámi všemi.

Já sice dělám charitu, ale není to charita přímá. Mám schopnost dělat manažera, shánět peníze, které právě charita, sociální služby potřebují. Takže já vím, kdo peníze má, kdo peníze potřebuje, a mohu tak peníze zprostředkovat. Musím říct, že mým koníčkem je náhradní rodinná péče. Podařilo se mi vybudovat dům pro náhradní rodinnou péči, kde máme dvě rodiny. A když jsem byl s rodinou, která přebírala dítě do pěstounské péče, tak tam byla taková Johanka. Já jsem si v ten okamžik uvědomil jednu věc. Já o tom dokážu mluvit, možná k tomu dokážu lidi motivovat, nakopnout k tomu, aby nějakým způsobem smutnili, ale uvědomil jsem si jednu věc, že jsem příliš slabý, protože nedokážu dělat praktickou lásku. Na příkladě jednoho dítěte, které když jsem viděl poprvé, myslím na Johanku, tak jsem se až štítíl tohoto dítěte a proto obdivuji všechny ty, kteří dokáží o tyto cizí, nevlastní děti pečovat. A proto před každým, kdo to dokáže smekám.

My máme také ošetrovatelskou službu. To je také úžasná věc. Jsem rád, že takové lidi kolem sebe máme. Takže říkám, tohle neumím, to co umíte Vy, to já neumím, a proto to oceňuji a vážím si toho. Jak jsem řekl, já umím něco jiného a v tom se snažím nějakým způsobem angažovat. Já jsem pragmatik, já

strašně nerad teoretizuji. Jsem člověk spíše v akci. Podařilo se mi, jak jsem již říkal, vybudovat domov pro náhradní rodinnou péči. Další věc, kterou dělám v Lanškrouně, je senior doprava, společně s Červeným Křížem. Další věc, která je pro mne důležitá, je podpora dětí s handicapem. Koupili jsme mikrobus a vozíme děti postižené. Děláme pro tyto děti westernový den a motivem tohoto mého konání je víra. Musím říct, že jsou pro mne důležitá slova z Bible, kde se píše o tom, cokoliv jste udělali jednomu z těch nejmenších, jste udělali pro mne. To je to, co mě v mém konání motivuje. To je pozitivní motivace. Pak je negativní motivace. Jsem sice farář, ale nejsem svatý. To znamená, že i já mám na svědomí nějaké hříchy, tak si říkám, že to musím nějakým způsobem odčinit. Pak mám ještě taková motta, která se mi stala pro můj život osudovými a která mě nakopávají zase k pozitivnímu jednání. Jedno z takových mých životních mott jsou slova Jana Twardowského, který řekl: „Spěchejme milovat lidi, protože rychle odcházejí.“ A já jsem si u toho uvědomil jednu věc, že až budu jednou na konci života bilancovat, tak mě nebude mrzet to, co jsem udělal, pokud jsem byl schopen říci, promiň, omlouvám se, nechtěl jsem. Ale to, co nás bude mrzet nejvíc, je to, že jsme mohli milovat a nemilovali jsme. Že jsme mohli pomáhat a nepomáhali jsme, mohli jsme dát pusu a nedali jsme ji, mohli jsme někoho podržet za ruku a nepodrželi jsme, nebo pohladit a nepohladili jsme. To znamená, ta příležitost, když už jsem dostal dělat něco pozitivního a dobrého, tohle je pro můj život zásadní.

Abychom se dostali k podstatě tématu, po čem děti touží. Souvisí to hodně s jednou větou, kterou jsem kdysi řekl, ale není z mé hlavy. V jednom článku jsem napsal, že nejen děti v dětských domovech, ale my všichni obecně trpíme deficitem nedomazlení. Všichni jsme děti a všichni máme stejné touhy. Dopoledne jsem měl rozhovor v Českém Rozhlase, a když jsem viděl ceduli, na které byla sbírka hraček pro děti z dětských domovů, tak mi stoupl adrenalin. Ten, kdo to vymyslel, totiž asi v životě nebyl v dětském domově a vůbec neví, po čem dítě touží. Nejsme třetím světem, abychom dětem posílali hračky. Já sám mám na půdě spousty hraček, které mi lidi přivezou a já nemám odvahu jim říci, tohle já nepotřebuji, abych je neurazil. Já je vezmu a uložím na půdu. Pokud chcete pomoci, tak dělejte třeba sbírku výtvarných hraček, které jsou drahé. Ale zkuste propagovat dobrovolnictví v dětských domovech, zkuste podporovat finančně doučování těchto dětí v dětských domovech,

zkuste propagovat hostinství dětí na svátky do svých domovů. Tohle je pomoc a ne to, že si budeme zlepšovat svědomí tím, že jsme přispěli na sirotky. Ty děti pak učíme ještě více brát a materiálně žít. Ředitel v dětském domově mi říkal: „Ne, my tyhle dary nepřijímáme, my musíme naučit děti dávat, nejen brát.“ Jsem rád, že větu, kterou jsem použil, ještě rozvinul Vlastimil Marek. On hezky říká: „Zatímco většinu primitivních kultur ani nenapadlo oddělovat děti od matek, ta naše to dělá systematicky. Už při porodu, pak zvláštní postýlka v dětském pokoji, pak kočárek, jesle. Důležitý je ale fyzický kontakt s dítětem. Daleko více, než když budu někde říkat, jak moc ho miluji. Slova nestačí, je důležité tato slova zhmotnit.“

Takže moje odpověď na dnešní otázku, kterou jsem si položil, po čem děti touží, je to mazlení. To, co je nám všem tak blízké, co jen nám všem tak příjemné. Přeji Vám, aby nikdo z Vás takovým pocitem, deficitem lásky, nebo nedomazlením, netrpěl.

Loučím se s Vámi ještě jednou větou: „Lidé jsou andělé s jedním křídlem. Potřebují se obejmout, aby mohli vzlétnout.“ Vy jste těmi křídly pro ty, kteří pomoc, pomazlení, lásku potřebují. Přeji Vám, při příležitosti Vánočních svátků, aby jste i Vy vedle sebe takového anděla vždy měli. Někoho, kdo Vás pozvedne, když Vaše křídla již nebudou mít sílu létat. Na závěr poslední moje citace, protože si vážím herce Jiřího Suchého, od kterého jsem kdysi dostal krásné vánoční přání. Jiří Suchý mi napsal: „Přeji všem lidem dobré vůle, aby ti, kteří nemají, dali jim pokoj.“ Takže ať nám dají pokoj všichni ti, kteří tu dobrou vůli, kteří ten pokoj v sobě nemají.

Děkuji.

Prorodinné aktivity jako podpora fungující rodiny?

Ing. Mgr. Leona Hozová

Fakulta humanitních studií Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně

Prioritou dnešní společnosti je zaměření na výkon jedince a ekonomickou prosperitu. I když si rodina zachovává stále vysokou hodnotu, na prorodinné aktivity není vynakládáno dostatek času a sil.

Dnešní, současná česká rodina prochází zásadní změnou. Potýká se s řadou socioekonomických překážek, společenských tlaků a kulturně hodnotových proměn. Fungující rodina přestala být symbolem společenského úspěchu. Pro současnou společnost je typický nárůst bezdětných manželství, vysoký počet rozvodů, nástup nových, alternativních forem soužití, vysoký počet neúplných či doplněných rodin či zvyšující se počet osaměle žijících mladých lidí. Dítě bývá často považováno za překážku pracovního uplatnění rodičů.

Zdravá, fungující rodina by měla plnit několik důležitých funkcí, jsou to funkce reprodukční, výchovná, ekonomická, emocionální. Tyto funkce nabývají střídavě prioritního významu dle vývojové fáze, v níž se rodina nachází. Mezi významné ukazatele funkčnosti rodiny patří i životní úroveň, rodinná soudržnost a kvalita solidarity mezi partnery i mezigeneračního soužití. Nezastupitelné místo má rodina při péči o děti, při péči o zdravotně postiženého člena či o seniora. V současnosti se o rodině zejména uvažuje z hlediska rolí, vztahů a činností, které zastávají její jednotliví členové (Možný, 2006).

Již koncem roku 2005 schválila vláda České republiky Národní koncepci rodinné politiky, ze které později vyplynul Akční plán na podporu rodin s dětmi, který měl jasně stanovené úkoly. Jedním z hlavních cílů byla podpora aktivit pro rodiny s dětmi formou rozvoje sítě služeb na podporu fungující rodiny, ve formě podpory a posilování rodičovských kompetencí. Velmi důležitým úkolem tohoto akčního plánu bylo také stanovení spolupráce státu a nestátních neziskových organizací v oblasti podpory rodiny. V rámci prorodinné politiky stanovil akční plán i úkoly v oblasti sladování rodinných a pracovních rolí rodičů s malými dětmi (MPSV, 2006). Na toto téma se posléze zaměřila velká spousta výzkumů. Jejich výstupy by se daly zobecnit do jednoho konstatování. Většina matek si stěžuje, že se

cítí být na trhu práce diskriminované. Velmi málo zaměstnavatelů v naší republice nabízí ženám s malými dětmi alternativní formy práce, jakými jsou například zkrácené úvazky, sdílené úvazky či práce z domova. V rámci zachování funkčnosti rodiny se celá řada žen s malými dětmi rozhoduje pro strategii pobírat rodičovský příspěvek až do čtvrtého roku dítěte a toto období využít pro hledání nového zaměstnání (Plasová, 2008).

Vraťme se však do oblasti prarodinných služeb. Pro život rodin jsou tyto aktivity velmi důležité. Mnohdy mohou rodičům (zejména osamělým nebo matkám či otcům na mateřské a rodičovské dovolené) umožnit sdílení svých problémů, otevřít cestu novým přátelstvím, kontaktům, či umožnit rodinám aktivní trávení svého volného času formou vzdělávacích aktivit, odborných kurzů, besed, workshopů apod. Často se o prarodinných aktivitách mluví ve vztahu s funkčními rodinami, ale řekněme si upřímně: „Kde je hranice mezi funkční a dysfunkční rodinou?“

Troufám si říci, že v dnešní době je síť poskytovaných služeb v oblasti prarodinných aktivit v rámci celé republiky rozmanitá a hodně členitá. V rámci práce s funkční rodinou jsou v popředí zařízení typu center pro rodinu či mateřských center. Často se setkávám s dotazem, jaký rozdíl je mezi těmito typy zařízení?

Model mateřských center byl převzat z Německa, kde tato zařízení začala fungovat v osmdesátých letech minulého století. „Projekt MC v Německu přerostl v široké hnutí, které překročilo hranice své země“ (Kolínská, 1995, s. 16). Prvním mateřským centrem bylo založeno v roce 1992 v prostorách YMCA Praha. Za jednu ze zakladatelek je považována Rut Kolínská, která se i v současnosti této problematice aktivně věnuje. Postupem let začala mateřská centra vznikat ve všech regionech naší republiky, můžeme je nalézt jak ve velkém městě, tak i v malé obci. V současnosti mateřská centra nabízejí matkám s malými dětmi různé prarodinné aktivity z oblasti sociální i volnočasové. Tato zařízení prošla postupem let velkým vývojovým obdobím. Toto dlouhé vývojové období jsem rozdělila na dva hlavní vývojové proudy. Za to první považuji mateřské centrum, které bylo založeno tzv. „ze spodu“, přímo matkami, pracovalo a stále v současnosti pracuje na bázi svépomoci a dobrovolnosti. Druhým vývojovým proudem mám na mysli zařízení, které také při svém vzniku založily svépomocné matky, ale které se postupem let začalo profesionalizovat a specializovat na problematiku nejenom žen, ale i rodičů, prarodičů. Tato centra se často přetransformávají na mezigenerační, rodinná či komunitní

centra pro rodinu. Často jsou tato zařízení zřizována již přímo velkými neziskovými nestátními subjekty (př. Charita), které je považují za jedno ze svých důležitých středisek.

Rozhodně netvrdím, že prvně jmenovaný vývojový proud je proudem ustrnvnutím. Znám hodně mateřských center, která nemají potřebu se profesionalizovat a specializovat, kterým plně vyhovuje jejich svépomocné a dobrovolné zaměření. Tato zařízení plně korespondují s myšlenkou vzniku občanské společnosti, a to formou sdružování občanů v rámci stejného zájmu. Tento vývojový proud považuji za určitý typ svépomocné nebo-li podpůrné skupiny matek, který má velký význam pro život zapojených žen i dětí.

Rodinná centra, ale i postupně se transformující se mateřská centra z druhého vývojového proudu, mají v naší dnešní společnosti nelehké postavení. Jak jsem již napsala, jsou to zařízení, která se zaměřují na širší cílové skupiny, jakými jsou rodiny s dětmi (primární rodiny) a rodinní příslušníci včetně seniorů (sekundární typ rodin). Často tato zařízení pracují nejenom s funkčními rodinami, ale i rodinami ohroženými dysfunkcí a rodinami nefunkčními. Prarodinné služby těchto zařízení zasahují širokou škálu aktivit, které neposkytují v jejich regionu žádné jiné organizace. Těmito aktivitami mám na mysli například služby individuálního i skupinového poradenství (výchového, partnerského apod.), pořádání kurzů rodičovských kompetencí a efektivního rodičovství, služby zaměřené na oblast mezigeneračního porozumění a ageismu, pořádání besed s odborníky, konferencí, které jsou zaměřeny na oblast rodiny, sladování rodinných a pracovních rolí apod. Velmi často se stává, že tyto organizace jsou schopny depistáže problémových rodin, které dále posílají k odborníkům, kteří mohou problémy dané rodiny vyřešit. Zde bych se měla pozastavit u problematiky vymezení hranic sociální práce s rodinou v rámci registrované sociální služby dle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, dále dle zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí a práce s funkční rodinou, kterou nevymezuje žádný zákon. V současnosti bych i práci s funkční rodinou nazvala ne prací v rámci volnočasových aktivit rodin s dětmi, ale zejména prací sociální. Vše nasvědčuje tomu, že prarodinné služby mateřských, rodinných či komunitních center pro rodinu jsou nejenom důležité pro podporu funkčních rodin ze stránky preventivní, ale čím dál více jsou potřebné pro práci s rodinami ohroženými dysfunkcí a rodinami nefunkčními.

Přimlouvám se za rychlou tvorbu prorodinných standardů, které nastaví pravidla pro práci se všemi typy rodin. Vymezí celou šíři poskytování těchto služeb, ale i jasně formulují pojmy funkční rodina, rodina ohrožená dysfunkcí a rodina nefunkční z pohledu sociální práce. Prorodinné standardy by měly také stanovit požadavky na zařízení, která budou tyto služby vykonávat, dále by měly vymežit požadavky na pracovníky v těchto zařízeních.

Seznam použité odborné literatury a pramenů:

- KOLÍNSKÁ, Rut. Mateřská centra. Praha : Pražské matky, 1995. 174 s. ISBN 80-901864-0-8.
- MOŽNÝ, Ivo. Rodina a společnost. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. 312 s. ISBN 80-86429-58-X.
- PLASOVÁ, Blanka. Význam faktorů trhu práce pro návrat žen na trh práce po rodičovské dovolené. In: Sociální studia č. 2 s názvem Partnerství, rodičovství, rodina. Brno: MU FSS, 2008. ISSN 1214 – 813X.
- STONES, Christine. Focus on families: Family Centres in Action. Basingstoke: Macmillan, 1994. 193 s. ISBN 9780333602323.
- MPSV. Akční plán na podporu rodin s dětmi. Praha: MPSV, 2006. URL: http://www.mpsv.cz/files/clanky/2991/Akcni_plan.pdf. [cit. 23. 9. 2009].

Aktivizace rodin s dětmi s využitím metod zooterapie

Mgr. Lenka Obořilová a Darina Rájová

Sdružení PIAFA

Sdružení „PIAFA“ ve Vyškově

- vzniklo v roce **1994** registrací u Ministerstva vnitra České republiky dle zákona č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů
- **posláním** Sdružení „PIAFA“ ve Vyškově je pomoc zdravotně postiženým či sociálně znevýhodněným osobám při zkvalitňování jejich života a začleňování do společnosti
- podle zákona 108/2006 Sb., o sociálních službách nabízí tyto registrované služby:
  - **sociálně aktivizační služby pro seniory a osoby se zdravotním postižením**
  - **sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi**
  - **sociální rehabilitaci**
- jako podpůrné aktivity k naplnění cílů služby využívá **alternativní metody**:
  - zooterapie:
  - hiporehabilitace
  - canisterapie – aktivity se psem
  - dramatická výchova
  - arteterapie
- Práce s rodinami je pro Sdružení PIAFA již od počátku jednou z priorit.
- Programy pro rodiny s dětmi jsou tvořeny dle potřeb a cílů jednotlivých rodin a individuálních zvláštností dítěte.
- Využívá se skupinová i individuální forma práce.

Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi

- jsou souborem specifických činností poskytovaných rodinám s dětmi, u kterých je jejich vývoj ohrožen v důsledku dopadů dlouhodobé krizové sociální situace
- rozsah služby je vymezen ve vyhlášce 505/2006 Sb. § 30 v následujících bodech:
  - a. výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti
  - b. zprostředkování kontaktu se společenským prostředím
  - c. sociálně terapeutické činnosti
  - d. pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí

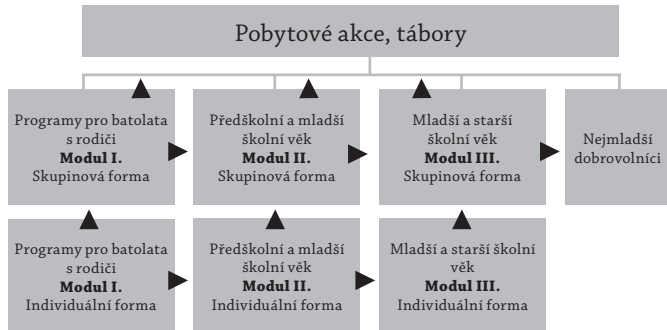
Hlavní cíl služby je naplňován prostřednictvím těchto dílčích cílů:

- přispět k sociálnímu začlenění rodiny s dětmi,
- aktivizovat rodiny s dětmi k využívání vlastního potenciálu při řešení problémů a saturaci potřeb,
- výchovně a preventivně působit v oblasti sociálně patologických jevů,
- umožnit smysluplné využití volného času,
- aktivně spolupracovat, podporovat a poskytovat poradenství při řešení aktuálních problémů a potřeb rodin s dětmi.

Základní moduly

1. modul - pro skupiny batolat a jejich rodičů
  2. modul - pro skupiny dětí předškolního a mladšího školního věku
  3. modul - pro skupiny dětí mladšího a staršího školního věku
- Skupina nejmladších dobrovolníků

Zásadním pravidlem pro všechny činnosti organizace je důraz na odbornost pracovního týmu s individuálním přístupem ke každému klientovi a jeho rodině.

Skupina batolat a jejich rodičů

Dítě je na setkání přítomno spolu se svým rodičem, rodiči, eventuelně s prarodičem.

Typy stanovených cílů:

- cíle zaměřené na zvířata, např. desenzibilizace strachu ze psů, rozvíjení pozitivního vztahu ke zvířatům, kontakt se zvířaty, uvědomění vlastního já v kontextu interakce se zvířetem
  - cíle zaměřené na socializaci dětí, např. komunikaci s vrstevníky, zapojení, aktivita, spolupráce, rozvoj osobnosti
- Momentálně v programu 30 dětí ve třech skupinách.

1. modul - pro skupiny batolat a jejich rodičů Skupina dětí předškolního a mladšího školního věku

- Skupina vznikla z potřeby rodin, vytvořit dětem této věkové kategorie volnočasový program.
- 3–7 let
- 1x týdně/45 min
- Aktuálně zařazeno 13 dětí
- Základním prostředkem práce je reflektivní komunikace, tvořivá a zážitková výchova. Vedle dramatické a výtvarné výchovy využíváme metody zooterapie se zvláštním zřetelem na canisterapii a hiporehabilitaci.

2. modul - skupina dětí předškolního a mladšího školního věku

Hrátky nejen se zvířátky - canisterapie

Zaměření programu a individuální plánování

Tři typy cílů spolupráce:

1. formování vztahu a odpovědnosti k živému tvor - zvířeti např. kontakt se psem, komunikace a přístup ke psovi nebo ke koni, péče o psa, koně, odstranění strachu ze psa, koně

- 2. sociální učení - respektování pravidel ve skupině, začlenění a aktivizace v kolektivu vrstevníků, kontakt s vrstevníky, spolupráce apod.
- 3. psychologické, např. podpora psychické vyrovnanosti, sebezpoznání, posílení kladného sebepojetí, emoční saturace, uvolnění psychického napětí

Skupina dětí mladšího a staršího školního věku

- 7–15 let
- 1,5 hodiny
- 12 dětí
- Reflektivní komunikace, práce se skupinovou dynamikou, tvořivá a zážitková výchova, canisterapie a hiporehabilitace aj.
- Cíle individuálního plánování, např. navázat kontakt se psem a koněm, smysluplné využití volného času, nalezení kamarádů, naučit se kompromisnímu a tolerantnímu jednání, posílení sebevědomí, umožnění sebezpoznání, budování pozitivního sebepojetí

3. modul - pro skupiny dětí mladšího a staršího školního věku – Aktivity s využitím koní

Víkendové a vícedenní pobyty, příměstské tábory

- s pravidelnými programy tvoří ucelený rámec komplexní péče o rodiny s dětmi
- určeny dětem ve věku 6 – 15 let
- primárně tvořeny pro děti, které dlouhodobě využívají našich služeb

- při volné kapacitě otevřeny i dalším zájemcům
- určeny dětem se specifickými potřebami, které mají komunikační nebo jiné problémy jako např. poruchy učení a chování, dále pro děti s hyperaktivitou, děti s negativním sebehodnocením, děti s problémy, při začlenění do kolektivu apod.
- program je realizován formou celotáborových zážitkových her a doplňkových činností, tj. práce v malých skupinách s využitím specifických, podpůrných a aktivizačních metod – canisterapie, fyzioterapie a dalších socioterapeutických činností
- v letošním roce 38 dětí, většina z nich vícekrát (2009 2 víkendové pobyty, 2 příměstské tábory a 1 pobyťová akce /tábor/ o letních prázdninách)

3. modul - děti mladšího a staršího školního věku Příměstský tábor - Aktivity s využitím koní

Skupina nejmladších dobrovolníků

- není součástí sociální služby
- písemný souhlas zákonného zástupce
- postupně se zde učí samostatně se rozhodovat a začleňovat do občanské společnosti
- 14–25 let
- zaměřeni se na smysluplné využití volného času dospívající, většinou zájmově neprofilované mládeže
- dítě se zde stává samostatně odpovědnou jednotkou, která má své úkoly a povinnosti

Skupina nejmladších dobrovolníků – dobrovolnický výcvik

Canisterapie

- řadí se pod zooterapie
- jedná se o podpůrnou speciální metodu využívající pozitivního působení psa na fyzickou, psychickou a sociální stránku jedince

Hiporehabilitace

- hipoterapie
- aktivity s využitím koní (pro oblast pedagogickou, sociální)
- terapie s využitím koní s pomocí psychologických prostředků
- parajezdeckví

Canisterapii lze jako podpůrnou metodu využívat při:

- řešení problémů psychologických, citových
- řešení problémů sociálně-integračních
- motivaci ke spolupráci
- urychlení procesu adaptace klienta na nové prostředí, situaci
- vytváření prostředí bezpečí a důvěry v rámci terapeutického procesu

Typy animoterapie (canisterapie)

1. Animal Assisted Activities (AAA)

pomocí přirozeného kontaktu člověka a zvířete se zaměřuje na zlepšení kvality života klienta a obecnou aktivizaci

2. Animal Assisted Therapy (AAT)

je cíleným kontaktem, kde nasměrování a úkoly určuje odborník (fyzioterapeut, psycholog, speciální pedagog apod.), a animoterapie se tak stává podpůrnou metodou celkové rehabilitace klienta

3. Animal Assisted Education (AAE)

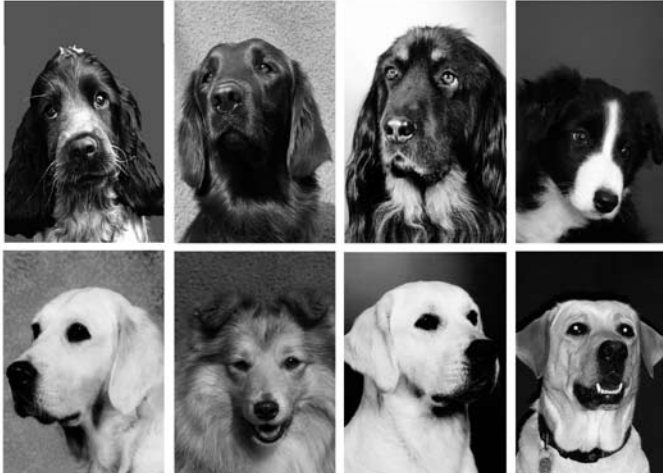
je využití pozitivního vlivu zvířat na žáky se specifickými potřebami nebo jako součást zážitkové výuky

Canisterapie pomáhá rozvíjet a stimulovat:

- oblast sociálně emoční
- oblast kognitivní
- oblast tělesnou
- oblast řečovou

Specifika vztahu dítě a pes

- rozvíjí dětskou fantazii
- rozvíjí komunikační dovednosti
- uspokojuje citové potřeby
- uspokojuje potřebu tělesného kontaktu
- přispívá k psychické rovnováze dětí
- přispívá k uvědomění si svého já
- ovlivňuje životní styl dětí
- uvolňuje bariéry při komunikaci
- přispívá k saturaci emocionálních potřeb
- motivuje ke spolupráci
- působí jako prevence sociální exkluze
- umožňuje ovlivnění aktuálního psychického stavu
- zvyšuje sebevědomí a kladné sebepojetí

Individuální forma práce – rozvoj spolupráce, komunikačních dovedností

**Individuální forma práce
rozvoj spolupráce, komunikačních dovedností.**

Skupinová forma práce – rozvoj komunikačních dovedností a spolupráce ve vrstevnické skupině, prevence sociální exkluze.

V letošním roce Sdružení „PIAFA“ ve Vyškově obdrželo od Sítě mateřských center certifikát „Společnost přátelská rodině“

**Podmínkou využívání metody canisterapie je
týmová práce.**

Kompletní canisterapeutický tým Sdružení PIAFA tvoří:

- sociální pracovník
- speciální nebo sociální pedagog
- psycholog
- fyzioterapeut
- kynolog
- testovaný pes

Sdružení PIAFA využívá celou řadu plemen psů:

- zlaté a labradorské retrievery
- flat coated retrievera
- border colii
- hovawarta
- šeltie
- kokršpaněla
- vendéského baseta...

Skupinová práce – rozvoj sociálních kompetencí

Individuální forma práce – rozvoj kognitivních funkcí

Skupinová práce – rozvoj sociálních kompetencí (návlek chování k živému tvorů)

Skupinová práce – spolupráce ve skupině, posílení sebevědomí

Služby denní péče o děti – požadovaná a nabízená možnost volby

PhDr. Věra Kuchařová, CSc.

Výzkumný ústav práce a sociálních věcí

Tato stať má být krátkým zamyšlením nad otázkami, zda je potřebné a zda je žádoucí rozšířit strukturu zařízení denní péče o děti, a pokud ano, jestli existují dostatečné podmínky pro vytváření širokého spektra nabízených forem této péče.

Zajištění denní péče o děti je podle Evropské komise jedním z rozhodujících nástrojů propojení rodinných a profesních rolí. Její zvýšený zájem o toto téma se datuje od konference v Madridu (Madrid European Council) v roce 1995 a byl formulován zejména na summitu v Barceloně¹. Rozmanité pohledy na péči o děti byly diskutovány v rámci předsednictví ČR v EU v roce 2009 na konferenci, jejímž tématem byla „Rodičovská péče o děti a politika zaměstnanosti: ‚Kolize nebo komplementarita?‘. Projednávání národních specifik a všestranných souvislostí dosahování barcelonských cílů se zaměřilo mj. na kvalitu péče o děti v různých jejích formách a na její roli při zvyšování zaměstnanosti žen. Oficiální stanovisko české vlády shrnují slova z tiskové zprávy: „Snahou předsednictví bylo posílit prestiž domácí rodičovské péče o nejmenší děti, uznat ji jako plnohodnotný ekvivalent jiného zaměstnání. Poukázalo především na nutné respektování principu nejlepšího zájmu dítěte, zohlednění kvality péče o dítě a umožnění reálné svobody rodin v závislosti na jejich zájmu o služby péče o děti.“² Také analýzy OECD podtrhují význam opatření zajišťujících denní péči o děti jako součásti státní, nejen rodinné, politiky. Např. studie od D’Addio a D’Ercole (2005, s. 59) poukazují na pozitivní efekt podpory denní péče o malé děti jako nástroje rodinné politiky, pokud ovšem tato péče splňuje co nejuplněji všechny základní podmínky – že je finančně i prostorově dostupná, že je organizovaná podle potřeb (zaměstnaných) rodičů a poskytuje služby v žádoucí kvalitě.

V ČR má denní péče o malé děti dlouhodobou tradici (první MŠ byla založena podle školského zákona v roce 1869 a první jesle zřízeny v roce 1883, srv. Bahenská 2005). Ne vždy však příslušná zařízení splňovala všechna výše uvedená kritéria. Jestliže před rokem 1989 zajišťoval systém denní péče finanční a prostorovou dostupnost těchto zařízení, kvalita se měnila a byla častým předmětem kritiky. Byla nicméně nastolena a právně zakotvena pravidla zajišťující hygienické podmínky a plnění výchovných a vzdělávacích funkcí (mj. ve školském zákoně, právních normách ministerstva zdravotnictví pro jesle, v zákonu o pedagogických pracovnících aj.). V tomto směru byl nastolen a dodnes je platný poměrně vysoký standard v zařízeních denní péče ve veřejném sektoru. Změnily se však podmínky jejich financování a (tím) dostupnosti. Jsou odlišné v závislosti na regionálních a lokálních podmínkách a také na typu služeb, tedy i věku dětí, jimž jsou tyto služby poskytovány. Pro veřejný sektor obecně platí, že služby mateřských škol pro děti ve věku 3-6 let (výjimečně mladší) jsou pro naprostou většinu rodin finančně i prostorově dostupné (srv. tabulka II. v příloze). Rapidněji se však změnila prostorová dostupnost zařízení denní péče pro děti mladší tří let (tabulka I. v příloze). Péče o mladší děti v jeslích je také finančně nákladnější. V některých oblastech se stále hůře daří uspokojit i poptávku po mateřských školách. Jedním z důvodů snížení dostupnosti zařízení denní péče o děti je, že dnešní situaci charakterizuje naprostá převaha jejich institucionálních forem, které sice mají zmíněnou tradici i vysoký standard služeb, ale jsou u nich též zakotveny některé stereotypy, dnes už ne nutně vyžadované vždy a všemi rodiči pro jejich děti. Traduje se v nich např. odlišné chápání funkcí zařízení denní péče pro děti do 3 let a od 3 let do počátku školní docházky. To spolu s odlišným financováním, vytvářejícím nerovnosti, a dalšími okolnostmi vede k nerovnoměrné dostupnosti těchto zařízení podle věku dětí (mladší než 3 vs. starší než 3 roky; „předškoláci“ proti ostatním).

Dnešní situaci v ČR lze charakterizovat rostoucím **nesouladem mezi poptávkou a nabídkou služeb denní péče** o děti předškolního věku. Zdrojů tohoto nesouladu je více, z hlavních lze jmenovat tyto:

- změna demografického chování směrem k nárůstu úrovně porodnosti po roce 2000 (vývoj v roce 2009 však naznačuje možnost zmírnění tempa až stagnaci)

14 European Council. Presidency Conclusions. Barcelona European Council 15 and 16 March 2002. <http://europa.eu.int/council/off/conclu/>.
15 Shrnutí českého předsednictví v oblasti zaměstnanosti a sociálních věcí. Praha, MPSV. http://www.mpsv.cz/files/clanky/7359/02072009_b.pdf

- kvantitativní a organizační změny v systému mateřských škol, kterými obce reagovaly na pokles úrovně porodnosti v předchozích letech
- přesun zřizovatelské funkce u jeslí ze státu na obce bez nároku na finanční podporu státu, což vedlo k nárůstu poplatků s dopady na zájem o jesle
- odlišná míra státní podpory pro zařízení pro děti do tří let oproti zařízením pro děti tří až šestileté
- nedostatečná nabídka alternativních forem denní péče
- nedostatečná motivace zaměstnavatelů zřizovat zařízení denní péče a absence podpory této motivace od státu, vč. úpravy legislativních podmínek
- chybějící zkušenosti a tradice v inovativním hledání vlastních alternativních forem péče na komunální úrovni
- existence legislativních bariér rozvoje alternativních forem péče na komunální úrovni
- omezená finanční (tím i prostorová) dostupnost soukromých zařízení denní péče za stávajících (nejen) legislativních podmínek
- chybějící tradice v poskytování individuální péče v domácnosti a cena takových služeb.

Analýzy statistické dokumentace a výsledků výběrových šetření ukazují, že současná situace v poskytování denní péče o děti není nijak krizová, nicméně v celém systému je řada nedostatků. Jsou tu velké regionální rozdíly. Jsou tu i nemalé sociální rozdíly vzhledem k dopadům případné nedostupnosti denní péče na možnosti sladování rodinných a profesních rolí. Omezená dostupnost zařízení se v některých lokalitách a u některých socio-profesních skupin promítá v zaměstnatelnosti matek malých dětí. Rozdílná kvalita a rozsah nabízených služeb jednotlivých mateřských škol snižuje šance rodičů na umístění dítěte do takové, která odpovídá rodičovským požadavkům na mimorodinnou péči o jejich děti.

Měřeno podílem dětí jednotlivých populačních ročníků účastnících se předškolní výchovy se situace v ČR donedávna zlepšovala, ale nyní tyto podíly klesají (tabulka 1). V mezinárodním srovnání zaujímá však naše republika nejednoznačnou pozici. V podílu tříletých dětí ve vzdělávacích zařízeních ČR zaostává za průměrem zemí EU, u dětí čtyřletých zaujímá zhruba průměrnou pozici (tabulka 2; srv. též: *Babies and Bosses - Reconciling Work and Family Life: A Synthesis of Findings for OECD Countries. OECD 2007*).

Vztah nabídky a poptávky lze nahlížet ze **dvou hledisek**. Prvním je „**kvantitativní rovnováha**“ obou stran tohoto vztahu, tzn. zda může každý zájemce umístit své dítě do nějakého zařízení denní péče o děti. Druhým hlediskem je, nakolik mají rodiče **možnost volby typu zařízení** podle potřeb svých, svého dítěte, organizace denního času v (širší) rodině atd. Existuje v zásadě trojí potenciální možnost volby, která by měla být v ideálním případě umožněna: 1. zda vůbec využijí nebo nevyužijí mimorodinnou péči o děti; 2. jakou formu péče využijí a 3. kdy (kterou formu) využijí. U volby č. 2 se lze rozhodovat mezi čtyřmi základními formami: individuální domácí péčí nerodičovskou osobou, individuální péčí mimo domov, neinstitucionální péčí mimo domov ve skupinách, institucionální péčí mimo domov ve skupinách dětí. U třetí uvedené volby je rozhodující věk dítěte, pracovní vyčerpání rodičů (odráží životní preference) a aspirace či preference týkající se výchovy dítěte.

Tabulka 1 Růst podílu dětí v mateřských školách v jednotlivých věkových kategoriích ve školních letech 1996/1997 až 2008/2009 (podíly v %)

Věk dětí	1996/97	2000/01	2004/05	2008/09	Rozdíl v procentních bodech (1996-2008)
mladší než 3 roky	12,2	21,3	26,4	24,8	12,6
3leté	55,7	71,4	77,1	76,5	20,8
4leté	81,3	93,0	93,4	89,4	8,1
5leté	90,2	97,4	94,1	92,8	2,6
6leté *	18,4	24,3	22,4	21,0	4,0**
starší než 6 let	-	-	-	0,5	

* do školního roku 2004/05 děti starší než 5 let

** děti starší než 5 let v letech 1996–2004

Zdroj: data ÚIV

Tabulka 2 Podíl tříletých a čtyřletých dětí na předškolním vzdělávání v mezinárodním srovnání v roce 2007 (% z populačního ročníku, vybrané země)

Věk dětí	Země									
	ČR	SK	HU	PL	DE	AT	UK	SE	FR	EU27
3 roky	62,4	62,0	72,8	33,1	84,4	50,3	78,5	96,5	98,8	75,3
4 roky	87,8	74,1	92,4	44,4	94,2	84,6	90,7	100,0	100,0	88,6

Zdroj: Eurostat, Education statistics, UOE data collection

(educ_ipart, educ_ipart_s). Citováno podle: Education in Europe – Key statistics 2007 – Data in Focus 37/2009, Eurostat

Objektem dnešní časté kritiky je první uvedené hledisko vztahu nabídky a poptávky hledisko kvantitativní. Zaměření na něj je zdrojem požadavků na rozšíření stávajících institucionálních forem denní péče o děti. Naopak hledisko výběru (omezené volby forem péče) se sleduje relativně méně nebo jsou dokonce vyslovovány pochybnosti o vhodnosti či kvalitě alternativních forem péče vzhledem k těm „tradičním“. Přitom se zdá, že variabilitě požadavků rodičů malých dětí by spíše vyhovovala širší škála různorodých služeb péče. Proto se zde podíváme na některé faktory, které ovlivňují jak rozsah, tak strukturu poptávky po zařízeních denní péče o děti, a na hlavní determinanty jejich nabídky.

Faktory poptávky a nabídky služeb denní péče o děti

Analýzu **poptávky** začneme stručným přehledem faktorů, které ji především formují. Lze je rozdělit do následujících skupin:

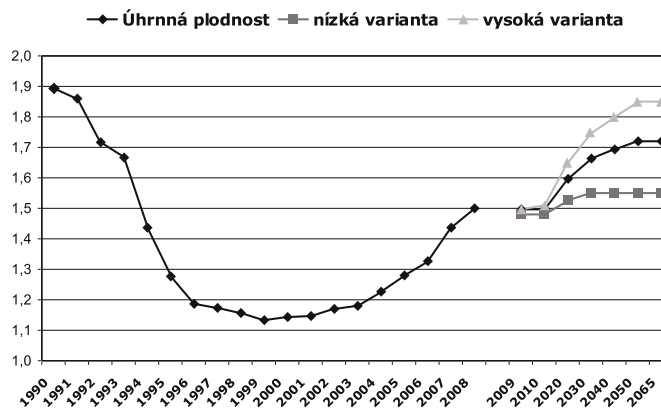
1. Demografický vývoj.
2. Zaměstnanost žen (poptávka po pracovní síle na trhu práce spolu se zájmem žen o zaměstnání; dostupná flexibilita pracovní doby a místa).
3. Opatření rodinné politiky - zjednodušeně vyjádřeno, relace mezi podporou zařízení denní péče o děti a nabídkou volna za účelem péče o děti (mateřská a rodičovská, případně otcovská dovolená) spolu se systémem rodinných dávek.
4. Rodinné (a příbuzné) postoje a preference (vliv tradic, chápání mužských a ženských rolí, náklady ztracených příležitostí).
5. Působí zde současně faktory makrosociální a mikrosociální a obojí se vzájemně prolínají.

Ad 1 Demografický vývoj

Pokles počtu zařízení denní péče o děti byl v 90. letech minulého století způsoben mimo jiné poklesem zájmu v důsledku snížení porodnosti (srv. graf 1). Na přelomu minulého a tohoto desetiletí došlo ke změně tohoto trendu a počty narozených opět vzrůstaly, což postupně vedlo ke zvýšení požadavků na jesle a zejména na mateřské školy. Po deseti letech se však tempo tohoto vzrůstu zpomalilo a vzhledem k početnosti dnešních mladých generací nelze očekávat stejně rychlý vzrůst porodnosti, jako jsme zaznamenali donedávna. Spíše nastává

mírnější růst a pozdější stagnace. Kvantitativně v budoucích letech poptávka po zařízeních denní péče o děti zřejmě dramaticky nevzroste.

Graf 1 Vývoj porodnosti a její prognóza (ČSÚ 2009)

Zdroj: ČSÚ. Obyvatelstvo – roční časové řady. http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/obyvatelstvo_hu; Projekce obyvatelstva České republiky do roku 2065 <http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/p/4020-09>

Ad 2 Zaměstnanost žen

Statistiky zaměstnanosti nejsou tříděny tak, aby umožnily adekvátně hodnotit souvislosti podmínek na trhu práce a plnění rodičovských rolí. Nelze z nich přímo vyčíst šance jedince na trhu práce s ohledem na charakteristiky jeho rodinného zázemí. Z poznatků o specifických mírách nezaměstnanosti, o využívání flexibilních pracovních režimů a dalších ukazatelů však lze souvislosti mezi veřejnou sférou práce a soukromou sférou rodiny vyčíst. Míra zaměstnanosti žen ve věku 25-34 let, kdy mají nejčastěji dítě v kojeneckém až předškolním věku, činí v ČR 60-65 % a u starších žen vzrůstá na maximum zhruba o 20 procentních bodů vyšší (v tom odpovídá situace v ČR přibližně evropskému průměru). Přitom 91 % všech českých žen pracuje na plný úvazek (to je podstatně více než v řadě zemí Evropy). Míra ekonomické aktivity matek malých dětí v posledních dvaceti letech převážně klesala (v případě matek ve věku 20-44 let s dětmi do 4 let věku činil pokles mezi roky 1993-2007 ze 48 % na 28 %, u stejně starých žen bez dětí v daném věku došlo

k poklesu z 88 % na 84 %³⁾. Byl to důsledek nejen prodlužování rodičovské dovolené a poklesu zájmu matek nejmenších dětí o zaměstnání, ale také poklesu nabídky služeb denní péče o děti. Současně totiž rostla míra nezaměstnanosti těchto matek.

Zájem matek malých dětí o zaměstnání není dostatečně uspokojován zejména při návratu z rodičovské dovolené. Specifické míry nezaměstnanosti ukazují, že největší rozdíly v míře nezaměstnanosti podle pohlaví jsou právě ve věku, kdy ženy pečují o nejmenší děti⁴⁾. Základní příčiny neúspěšnosti v hledání zaměstnání matek malých dětí mohou být jak na straně systému denní péče o děti, tak na straně zaměstnavatelů (u nich v nezájmu o tyto ženy nebo nezájmu vytvářet pracovní podmínky zohledňující rodinné povinnosti zaměstnanců, mj. podniková zařízení denní péče). Úpravy podmínek nároku na rodičovský příspěvek a rodičovskou dovolenou (prováděné po roce 2004) měly za cíl podpořit variabilní možnosti propojení rodiny a zaměstnání tím, že umožní ženám práci na kratší úvazek při zachování stejných nároků. Využití možností daných těmito úpravami bylo nižší, než se předpokládalo. Příčiny toho jsou jak na straně nabídky zařízení denní péče o děti, tak na straně nevelkého zájmu zaměstnanců i zaměstnavatelů o práce na zkrácený úvazek.

Zaměstnané matky dětí do 4 let pracovaly v roce 2007 na částečný úvazek ve 24 % případů⁵⁾, u matek dětí v bezprostředně předškolním věku je toto procento ještě zvýšené proti průměru, ale u matek starších dětí prudce klesá. České ženy nadále pracují převážně na plný úvazek i v případě paralelní péče o velmi malé děti. Potřebují tedy pro své děti především „klasickou“ celodenní péči jeslí a mateřských škol. Přitom jejich preferencím spíše odpovídá snížení (denní) pracovní zátěže ve prospěch více času a sil na péči o dítě (což by bylo možné řešit využitím alternativních forem péče při zaměstnání s kratší pracovní dobou).

1 Zaostrěno na ženy a muže. Praha, ČSÚ 2008.

2 Život žen a mužů. Analýza dat z publikace Zaostrěno na ženy a muže za rok 2006. Praha, ČSÚ 2007. Míra nezaměstnanosti matek (věk 20-44 let) dětí ve věku 0-4 roky činila v roce 2007 11,9% (v roce 1993 10,0%) oproti stejné starým ženám bezdětným nebo pouze se staršími dětmi – u nich 6,9% (4,7% v roce 1993) (viz: Zaostrěno na ženy a muže. Praha, ČSÚ 2008).

3 Zaostrěno na ženy a muže. Praha, ČSÚ 2008.

Ad 3 Opatření rodinné politiky

Mezinárodní srovnávací studie s větší nebo menší přesvědčivostí dokazují, že široká dostupnost zařízení denní péče o děti podporuje zaměstnanost žen a současně porodnost. Porovnáme-li však evropské země podle úrovně porodnosti, je zřejmé, že je jejich vyšších hodnot dosahováno za odlišných podmínek. Tabulka 3 některé z nich zobrazuje – ty měřitelné a nejčastěji diskutované. Za nimi se zřejmě skrývá vliv dalších faktorů, které mají kulturní, hodnotově-normativní a individuální charakter.

Tabulka 3 **Vztah využití ZDPD, mateřské a rodičovské dovolené, zaměstnanosti žen a porodnosti v evropských zemích**

délka MD/RD	Návštěvnost ZDPD	Zaměstnanost žen/matek (více ukazatelů)	Podíl zkrácených úvazků	Porodnost	Země
krátká	vysoká	vysoká	vysoký až střední	vysoká	Dánsko, Nizozemsko, Švédsko, UK
dlouhá	vysoká	střední	vysoký	vysoká	Francie
dlouhá	vysoká	vysoká	střední	střední	Španělsko
dlouhá	střední	střední	vysoký	střední	Německo
krátká	střední	střední	vysoký	vysoká	Irsko
krátká	střední	vysoká až střední	nízký	střední	Portugalsko
dlouhá	nízká	střední až nízká	nízký	nízká	ČR, Maďarsko, Polsko
krátká	nízká	vysoká až střední	nízký	vysoká	Finsko

Pozn.: MD=mateřská dovolená; RD=rodičovská dovolená; ZDPD=zařízení denní péče o děti.

Stručně a s jistým zjednodušením lze říci, že dostupnost (návštěvnost) zařízení denní péče o děti je nutnou podmínkou vyšší zaměstnanosti žen, a je proto i důležitou, nikoliv však dostatečnou, podmínkou vyšší porodnosti. Proto je jejich role v rodinných politikách uznávána a zohledňována v různé míře. Rodinné politiky podporující dlouhé (často velkoryse finančně podporované) volno na péči o děti po jejich narození v mnoha případech méně podporují zařízení denní péče o děti (tabulka 3 ukazuje, že to neplatí jednoznačně). Tím vytvářejí tlak na vyšší poptávku po těchto zařízeních.

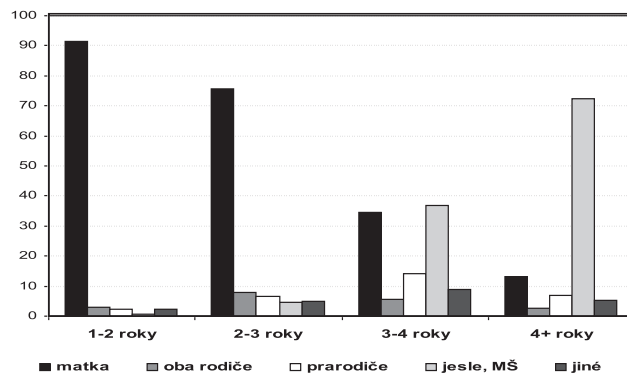
Ad 4 Rodinné postoje a preference

Subjektivní aspekty poptávky po zařízeních denní péče jsou primárně určovány preferencemi rodičů ohledně hodnot rodiny a zaměstnání a způsobů jejich sladování. S tím souvisí preference ohledně optimální péče o děti. Pokud ji nezvládá zajistit rodina z důvodu zaměstnanosti rodičů a bariér využití vnitro-rodinné výpomoci, nebo je jimi taková forma z různých důvodů zamítána, pak přichází na řadu péče institucionální nebo poskytovaná nerodinnou osobou.

Pokud jde o hodnotové orientace týkající se rodinných a profesních aspirací, v české populaci převládá zájem o skloubení obou sfér. Jsou zde ovšem rozdíly zejména podmíněné rodinným stavem a fází rodinného cyklu (přítomností a věkem dětí v rodině) a také vzděláním a genderově. Navzdory nemalým profesním aspiracím ženy v době, než začnou jejich děti navštěvovat školu, preferují v různé intenzitě vlastní péči o ně (srov. graf 2). V případě dětí do dvou let věku vyjadřuje tuto preferenci 90 % matek, jsou-li dětem 2-3 roky, je jich něco přes 70 %, u dětí ve věku 3-4 roky je to 37 % a u starších předškolních dětí se tak vyjádřilo 15 % matek. Komplementárně pak institucionální denní péči jeslí a mateřských škol považuje za nejlepší v případě 2-3letých dětí 5 % žen, u 3-4letých dětí 35 % žen a v případě starších dětí 67 % žen (pro děti mladší dvou let jsou tyto preference zanedbatelné)⁴.

4 Uvedené procentní podíly vyjadřují průměr ze dvou sond výzkumu RZV06 – provedených u matek z úplných rodin a z neúplných rodin, jejichž názory se téměř nelišily. Zbýlé podíly do 100 % u jednotlivých věkových kategorií dětí zahrnují jednak různé formy rodinné péče (mimo matky), které převažují, a jednak alternativní formy nerodinné péče, jejichž preference jsou jen okrajové. Na okraj zájmu se ty poslední dostávají i z důvodů jejich malé tradice v ČR.

Graf 2 Preference rodičů dětí předškolního věku ohledně péče o malé děti podle věku dítěte

Zdroj: RZV06

Při hodnocení širšího spektra opatření rodinné politiky, provedeném rodiči-respondenty šetření RZV06, byl obecně přikládán velký význam zařízením denní péče o děti. V žebříčcích preferencí se však před nimi umísťuje materiální podpora, především finanční pomoc (dávkou v mateřství, rodičovský příspěvek apod.), čili podpora domácí péče o malé děti. Také při hodnocení spektra opatření z hlediska harmonizace rodiny a zaměstnání přikládají rodiče nejmenších dětí největší význam finančním náhradám pracovních příjmů v době volna na péči o nejmenší děti⁷. Mezi preferovanými opatřeními na usnadnění harmonizace rodiny a zaměstnání se umísťuje dostupnost zařízení denní péče o děti na středních pozicích.

Rodičovská poptávka po zařízeních denní péče o děti je ovšem diferencována podle individuálních charakteristik. Mezi hlavní faktory lze zmínit:

- pojetí rodičovství, celkové životní a rodinné hodnoty a preference způsobů výchovy dítěte
- vzdělání a socio-profesní status rodičů
- socioekonomický status rodiny (její finanční možnosti z hlediska toho, co si mohou dovolit a jsou ochotni věnovat na denní péči a výchovu dítěte)
- věk dětí (zmíněný vývoj preferencí podle stáří dítěte u jednotlivých rodičů)

7 Höhne, S.: Podpora rodin s dětmi a vliv peněžních transferů na formu rodinného soužití. Praha: VÚPSV, 2008. s. 26 a n.

Nyní se dostáváme k hlavním faktorům tvořícím nabídku služeb denní péče o děti. Zde můžeme rozlišit tři skupiny:

1. Rodinná politika (family regime), její charakter, principy a cíle, které odrážejí jednak rodinné klima ve společnosti, a jednak politické zájmy, tedy zprostředkovaně i míru státní podpory ZDPD.
2. Zúčastněné subjekty (jejich charakter, početnost, pluralita a variabilita) a institucionální rámec.
3. Legislativní zakotvení (zřizovatelské pravomoci a podmínky, financování, požadavky na kvalitu služeb a na kvalifikovanost personálu).

Ad 1 Rodinná politika

Ač byla uvedena také v rámci faktorů poptávky, zde jde o její jiné charakteristiky. O její základní principy, které určují nakolik je explicitní nebo implicitní politika, zda podporuje rodinu nebo má hlavně propopulační charakter atd. V rámci těchto rozdílů lze rozlišit rodinné politiky, které pro své cíle podporují institucionální, mimorodinnou péči (dnes např. Francie nebo Švédsko, dříve země s komunistickými režimy). Jak ukazuje tabulka 3, někde je denní péče o děti jako nástroj zaměstnanosti žen chápána vlastně jako protiklad rodičovské dovolené, která je pak krátká (a většinou s vysokou mírou náhrady ušlého platu). Jinde, jako ve Francii, je podpora zařízení denní péče propojena s podporou dlouhého volna na péči o malé děti (Francie), protože hlavním cílem rodinné politiky je podpora porodnosti. Nabídka zařízení denní péče tedy konec konců závisí na charakteru a cílech rodinné politiky.

Ad 2 Zúčastněné subjekty a institucionální rámec

Zásadním předpokladem nabídky zařízení denní péče pro děti, která uspokojuje diferencované zájmy rodičů a potřeby dětí a nabízí žádoucí kvalitu, je dostatečná početnost, pluralita a variabilita subjektů, které služby denní péče poskytují. Z výzkumů rodičovských preferencí a požadavků je zřejmé, že řešení mnohdy komplikovaného a rozporného vztahu mezi rodinnými a profesními ambicemi rodičů je hledáno v jistých kompromisech. Taková řešení vytvářejí celou širokou škálu možností, kde krajními variantami jsou na jedné straně brzké „předání“ dítěte do institucionální denní péče při vysokém pracovním nasazení,

druhým krajním bodem je „obětování“ kariéry dlouholeté péči o dítě v rodině. Mezi těmito krajnostmi leží jak možnosti různé dlouhé (počínající při různém věku dítěte) celodenní formalizované institucionální péče, tak prolínání profesních aktivit (a využívání služeb denní péče o děti) s rodičovskou péčí. V druhém případě rodiče spíše vyhledávají alternativní formy denní péče.

Variabilitu subjektů pak představují na jedné straně státem a obcemi či jinými subjekty zřizované a provozované služby typu mateřských škol a jeslí. Na straně druhé rozmanitosti poptávky vycházejí vstříc různé služby krátkodobé, nepravidelné či méně formalizované péče. Je evidentní, že různé typy služeb nemohou všechny plnit stejné funkce (zabezpečovací, výchovné, rozvojové, podpůrné aj.). Naopak různorodostí mají reflektovat odlišnosti požadavků. To ještě neznamená, že by některé byly „horší“. Důležité je, aby si rodiče během prvních roků života dítěte vybrali podle aktuálních potřeb ty typy, které jsou prospěšné dítěti a pomáhají rodičům (nikoliv přitom jednomu na úkor druhých). Za svého druhu ideál lze považovat vystřídání různých forem v průběhu předškolního období dítěte podle měnících se potřeb, pokud se tak nejlépe naplní rodičovské preference, formované v zájmu dítěte.

Ad 3 Legislativní zakotvení

Platné příslušné legislativní normy přirozeně vytvářejí rámec možností pro požadovaný rozsah, pluralitu a kvalitu služeb. Určují zřizovatelské pravomoci a podmínky, tedy kdo může provozovat zařízení denní péče o děti a za jakých podmínek a jaké druhy služeb. Neméně důležitá jsou pravidla financování, která především předurčují finanční dostupnost zařízení denní péče o děti pro rodiče z různého sociálního prostředí.

Početnost, a tím dostupnost, zařízení denní péče o děti podmiňují i platné normy hygienické, stravovací, požadavky na kvalifikaci personálu apod. (Kuchařová a kol. 2009). Jsou poměrně striktní v případě tradičních forem péče – jeslí a mateřských škol. Je nepochybné, že to má pozitivní dopady na kvalitu služeb v těchto zařízeních, avšak na straně druhé jejich univerzální platnost by znamenala pro zainteresované subjekty zásadní limit při zřizování alternativních zařízení. Pro alternativní formy péče, které bývají poskytovány např. jen na část dne či jen občas, nejsou stávající přísné normy adekvátní. Kvalitu služeb zařízení denní péče o děti by mělo

být možné zajistit vlastní kontrolou rodičů, které se o danou službu zajímají, či ji využívají. Reálně mají alternativní formy péče odlišnou právní základnu, platí pro ně částečně jiné normy, nicméně je vedena diskuse o správnosti diferencovaných požadavků, jež se aktualizuje v souvislosti se snahou MPSV podporovat alternativní péči.

Vztah nabídky a poptávky

Dnešní situaci v poskytování denní péče o děti charakterizuje převaha mateřských škol v celém systému s jejich rostoucí nedostupností, ojedinělá nabídka služeb jeslí⁸ a, eufemisticky řečeno, nesmělá nabídka alternativních služeb. Je to důsledek nedostatků a problémů, stručně zmíněných na začátku této stati. V době zvyšující se plodnosti v posledních deseti letech se kapacita mateřských škol stávala stále méně dostatečnou (srov. graf 3). To však neplatí plošně po celé republice. Dostupnost péče v mateřských školách je výrazně diferencovaná, především podle velikostní kategorie obce, ale nikoliv ve prospěch větších obcí (srov. tabulka 4). V obcích nad 50 000 obyvatel výrazně častěji nepřijmou všechny děti, které se k docházce hlásí. V malých obcích naopak mohou častěji přijmout všechny přihlášené děti a nejsou v nich ojedinělé případy nenaplnění kapacity (příp. nutnosti hledat nástroje jejího naplnění, vč. snížení nároků na finanční příspěvek rodičů).

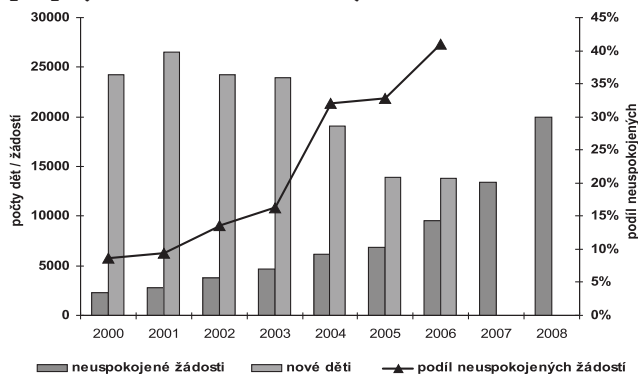
Dostupnost mateřských škol ovlivňoval nejen početní růst příslušných věkových ročníků dětí, ale také změna struktury poptávky. Nedostupnost jeslí a jim podobných zařízení zvýšila zájem rodičů o umístování dětí mladších tří let (srov. tabulka 1). Protože ze zákona mají mateřské školy povinnost umístit děti v posledním roce před povinným nástupem do základní školy, děti mladších tří let bývají v MŠ odmítány. Není to však jen z kapacitních důvodů. Příčinou je „nezájem“ učitelek a ředitelk, který vychází z toho, že děti do tří let většinou vyžadují jinou péči a organizaci aktivit. Organizační problémy mateřským školám způsobuje i nárok na docházku na 5 dní v měsíci nebo 4 hodiny denně (v souvislosti s dodržáním podmínek nároku na rodičovský příspěvek podle zákona o státní sociální podpoře⁹). Školákám

6 Služby jeslí byly již od devadesátých let vlastně ojedinělé, a to vč. soukromých jeslí a obdobných zařízení (výjimkou je Praha).

9 Pro zachování nároku na rodičovský příspěvek může dítě mladší tří let docházet do jeslí, MŠ nebo jiného obdobného zařízení péče o děti nejvýše na 5 dní v měsíci, dítě, které dosáhlo 3 let věku, maximálně na 5 dní v měsíci nebo 4 hodiny denně (§ 30b zákona 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře).

nelze upřednostňování dětí s celodenní docházkou příliš zazlívát, řešením by spíše bylo hledat typy služeb vhodné pro ženy požadující v zájmu udržení svého nároku na rodičovský příspěvek jiné formy služeb denní péče, které jsou na časově limitované pobyty dětí více zaměřeny. Otevřen je tomu svými službami soukromý sektor, jehož ceny však působí kontraproduktivně.

Graf 3 Rostoucí diskrepance mezi nabídkou a poptávkou při přijímání dětí do mateřských škol

Zdroj: UIV

Tabulka 4 Naplněnost kapacit mateřských škol podle velikosti obce (v %)

	velikost obce						celkem
	do 500	500-999	1000-1999	2000-9999	10000-49999	nad 50000	
kapacita přeplněna	3,3	1,7	2,9	0,0	2,3	3,9	2,3
kapacita naplněna přesně	35,2	43,2	32,4	50,6	61,4	65,8	46,7
kapacita nenaplněna	61,5	55,1	64,7	49,4	36,4	30,3	51,0
% nenaplněnosti – celkem *	14,1	12,3	10,2	6,4	4,9	1,8	9,0
% nenaplněnosti – pouze v MŠ, jejichž kapacita není naplněna **	23,5	22,5	16,7	13,0	13,8	7,9	18,2

Pozn.: * celkové procento nenaplněnosti MŠ vyjadřuje procentuální rezervu v počtech míst v MŠ v obcích dané velikostní kategorie. Jedná se o souhrnný ukazatel vyjadřující průměr za všechny MŠ bez ohledu na to, zda je jejich kapacita naplněna přesně, nenaplněna či přeplněna.

** procento nenaplněnosti počítáno pouze za ty MŠ, které nemají naplněnou svoji kapacitu.

Zdroj: Kuchařová a kol. 2009

Situace v dostupnosti mateřských škol z pohledu jejich představitelů sledoval výzkum, provedený na MŠ Výzkumným ústavem práce a sociálních věcí v roce 2008 (zjišťované informace se týkaly školního roku 2007/08). Základní zjištění lze shrnout do těchto bodů (blíže Kuchařová a kol. 2009):

- v 63 % MŠ žádnou žádost neodmítli
- v 9 % MŠ odmítli maximálně 1/10 žádostí
- více než 30 % přihlášek muselo odmítnout cca 15 % MŠ
- V průměru byla odmítnuta 1/10 žádostí; v největších městech (nad 50000 obyvatel) v průměru 1/5
- naopak nevyužitou kapacitu uvedla polovina MŠ
- v rámci poloviny školek s využitou kapacitou byly tyto ve 2 % přeplněny
- MŠ mají malý zájem o zkrácené denní pobyty dětí zdůvodněné tím, že matky pobírají rodičovský příspěvek

Potřeby poskytování služeb denní péče o děti starší tří let do značné míry pokrývají mateřské školy, byť je situace nerovnoměrná a v posledních letech se zhoršuje, jak bylo uvedeno. Zmínili jsme však diferenciaci poptávky, a proto se zdá, že rostoucí diskrepanci mezi nabídkou a poptávkou nemůže u dané věkové skupiny řešit samotné rozšíření sítě mateřských škol. Takové řešení je žádoucí tam, kde je tato diskrepance nejdramatičtější.

Podstatně horší je situace v zabezpečení potřeby denní péče o děti mladší tří let, podíváme-li se na ni z hlediska nabídky. Jeselská péče se stala okrajovou záležitostí, ale dosavadní analýzy jednoznačně neprokázaly, nakolik se tak stalo vlivem poklesu nabídky (zejména snížením počtu dětí v daných věkových kohortách do roku 2002) a nakolik poklesu poptávky (jesle se zavíraly i po roce 2005, kdy už počty nejmenších dětí, tvořících potenciální poptávku, rostly). Samozřejmě je další otázkou, pokud klesala poptávka, zda to bylo způsobeno spíše nezájmem rodičů nebo finančními nároky této služby. Vliv prvního byl zmíněn výše. Pokud jde o poplatky, vzrůstaly absolutně i ve srovnání s poplatky v mateřských školách, což se zdá být důležitějším faktorem. Jesle do jisté míry nahradily alternativní formy péče, poskytované soukromými subjekty a neziskovými organizacemi. Ač bývají ještě dražší než jesle, poskytují flexibilnější formy péče. Jejich zásadním nedostatkem zatím je (kromě většinou vysoké ceny), že bývají nabízeny tam, kde jsou i jesle dostupnější (v největších městech), nikoliv tam, kde by mohly zastoupit absentující služby.

Zamyslíme-li se na základě uvedených skutečností nad **oprávněností kritiky dostupnosti** zařízení denní péče o děti, ukazuje se tu několik otázek. První je otázka **trvalosti stávající poptávky** (a jejího převisu nad nabídkou) z hlediska demografického vývoje. Jak ukazuje graf 1, počty dětí předškolního věku se budou spíše stabilizovat, než dále dynamicky růst. Další otázkou je, zda je nutné vysokou naplněnost a kapacitní nedostatečnost institucionálních zařízení denní péče o děti řešit dalším rozšiřováním jejich sítě nebo spíše **podporou alternativních forem**, více přizpůsobených diferencovaným situacím na úrovni obcí. Velice závažnou je otázka **relevance nabízených forem** denní péče o děti **strukturu poptávky**. Jak bylo naznačeno, zde lze v současnosti shledat mnohé rozpory. Poslední a neméně závažnou otázkou je přesné zjištění **bariér** využívání stávající (potenciální) nabídky a možností tyto bariéry odstranit či překonat. Jedná se v zásadě o bariéry legislativní, institucionální, finanční i bariéry subjektivního charakteru, jako jsou jisté stereotypy a předsudky na straně poskytovatelů a organizátorů (zodpovědných subjektů) služeb denní péče o děti. Subjektivní bariéry, které existují i u rodičů (např. nedůvěra k nově zaváděným formám), mají i své objektivní, racionální příčiny.

Možnosti odstraňování nebo alespoň zmírňování diskrepancí mezi nabídkou a poptávkou po službách denní péče o děti

Zásadní otázkou toho příspěvku je, jaké jsou možnosti odstraňování nebo alespoň zmírňování diskrepancí mezi nabídkou a poptávkou po službách denní péče o děti a jaké mají perspektivy či naopak bariéry se uplatnit?

Možná řešení nesouladu poptávky a nabídky zařízení denní péče o děti pro děti 3–5(6)leté jsou v zásadě dvojí:

1. Otevírání nových mateřských škol a rozšiřování stávajících. Tato varianta je žádoucí v místech nejvyššího přesahu poptávky, tj. ve velkých městech. Závisí především na přístupu a odpovědnosti obecních úřadů, protože u MŠ se státem vytvořené podmínky jeví být dostatečné, zejména pak v porovnání s dalšími subjekty denní péče. Dokazují to nepřímou i zjištěnou regionální/lokální rozdíly (i malé obce s omezenými prostředky dokáží provoz MŠ udržet, pokud jim na tom záleží). Vzhledem k tomu, že v posledních letech

nárůstu počtu dětí v předškolním věku byly MŠ slučovány, lze v době stabilizace tohoto počtu očekávat spíše rozšíření stávajících školek.

2. Rozšiřování alternativních forem zařízení denní péče o děti. Protože zřizovateli mateřských škol mohou být státní i nestátní subjekty, pokud splní zákonem stanovené podmínky, lze si dost těžko představit novou variantu mateřských škol, plnící stejné funkce a cíle. Větší prostor lze spatřovat v rozšíření skutečně alternativních forem, určených např. pro kratší a/nebo nepravidelnou docházku. Mají být učeny především pro děti mezi třetím a čtvrtým rokem věku, protože celodenní péče se vzdělávacím programem je rodiči přednostně požadována až pro děti od cca 4 let. Příklady možných zařízení lze již v dnešní praxi (zejména zahraniční) nalézt mnoho. Otázkou je hlavně za jakých podmínek, vhodných pro zřizovatele (provozovatele) i rodiče, docílit jejich rozšíření v menších obcích a obecně v oblastech, kde dnes zcela chybí.

Výhody a nevýhody jednotlivých forem zařízení denní péče o děti je třeba zvažovat, schematicky vyjádřeno, zejména z těchto hledisek:

- psychologické souvislosti – „pohodlí“ pro dítě
- výchovné a vzdělávací funkce × „ohlídání“
- bezpečnost
- hygiena
- flexibilita
- rozsah služby – časový, obsahový
- finanční nároky (vztah k příjmům rodiny)
- postavení a odpovědnost jedinců poskytujících služby (pečovatelů)
- prostorová dostupnost

Reálné předpoklady rozšíření a využívání alternativních forem denní péče o děti

Hlavní motivy pro udržování funkčních stávajících a zřizování nových zařízení denní péče o děti a pro vytváření všech podmínek pro jejich efektivní působení je třeba vidět ve výše uvedených **preferencích rodičů** (více viz Kuchařová a kol. 2009). Jde o to, respektovat více, než je to možné dnes, diferencované požadavky podle věku dítěte, pracovního vytížení matky, příp. obou rodičů (pracovní doba a režim, místo výkonu zaměstnání aj.), možnosti dojíždění, finančních možností rodičů atd.

Podle výzkumu HRZ05 by rozšíření nových forem péče pomohlo 63 % jeho respondentek, matek malých dětí (26 % velmi a 37 % za určitých okolností). Zřizování předškolních zařízení zaměstnavateli by v době konání výzkumu uvítalo 56 % z nich (27 % velmi a 29 % za určitých okolností).

Aby bylo možno uspokojit takto nastíněné zájmy a potřeby rodičů předškolních dětí, bylo by třeba více nebo méně upravit stávající relevantní **právní předpisy**, jen výjimečně vytvořit nové. Právní rámec služeb denní péče o děti má nyní řadu nedořešených problémů. Hlavní oblasti legislativních norem, vymezující působnost zařízení denní péče o děti předškolního a mladšího školního věku, zahrnují jejich zřizování, organizování činnosti zařízení, hygienických požadavků, vč. bezpečnosti, financování a kvalifikačních nároků na odborné pracovníky zařízení. Bylo by třeba prověřit adekvátnost některých legislativních norem vzhledem ke každému konkrétnímu typu služeb, jeho funkcím a rozsahu působnosti. Je třeba zvážit možnosti rozmanitějších způsobů zajištění kvality služeb, vč. míry odpovědnosti samotných rodičů (ti mají hlavní zájem na tom, aby své děti svěřovali do důvěryhodné péče).

Stěžejní otázkou rozvíjení širokého spektra služeb denní péče o děti je jejich **finanční nákladnost** pro rodiče celkem a pak konkrétně ve vztahu k typu a právní formě zařízení. Struktura financování institucionálních zařízení denní péče se spolu s růstem nákladů na jejich provoz promítají v rostoucích požadavcích na finanční krytí od rodičů. Finanční zatížení, které využíváním zařízení denní péče o děti zažívají rodiny malých dětí, je primárně určováno systémem financování těchto zařízení. Jejich příjmy se skládají z dotací ze státního rozpočtu (kromě mateřských škol minimálních nebo žádných, v případě neziskových organizací nejistým systémem grantů), z peněz z obecních rozpočtů (limitovaných dalšími obecními výdaji, relevantních vlastně jen pro jimi zřizované subjekty), z dotací od různých dalších subjektů, z vlastních zdrojů zřizovatelů a z příspěvků rodičů. Alternativní formy služeb jsou závislé zásadním způsobem na posledních dvou, případně třech, jmenovaných zdrojích. To určuje jejich cenu, kterou lze snižovat právě menším rozsahem služeb (což je jejich důležitým specifikem) pro uživatele, pro něž je omezený rozsah dostatečný. Dalším zdrojem snížení ceny jsou změny daňových podmínek a pravidel financování. Kompenzovat nevýhodu vyšší ceny lze

flexibilitou služeb, jejich větší reflexí individuálních potřeb, jejich prostorovou dostupností atd.

Zásadní otázkou vytváření rozmanitého spektra služeb denní péče je zajištění jejich požadovaných či žádoucích standardů. Jak bylo naznačeno výše, není nutné u všech forem zachovávat vysoké standardy, jaké mají dnešní jesle a mateřské školy. Je možné je přizpůsobit rozsahu a charakteru služeb. Musí však být dodržen princip blaha a bezpečí dítěte, musí se zohlednit především výchovný a psychologický dopad na děti. Zde je ještě velký prostor na hledání vyhovujícího stavu v každé jednotlivé nové nebo stávající formě péče.

Z toho, co bylo řečeno, i z dalších poznatků lze charakterizovat současné podmínky pro rozšíření služeb denní péče o děti v následujících bodech:

- Zdroje nedostatečnosti systému zařízení denní péče o děti leží i **mimo tento systém** – v přístupu a možnostech obcí (v regionální a lokální rodinné politice), v rozšíření flexibilní pracovní doby matek, příp. otců, v celkovém prostředí nedůvěry k novým věcem, ve stereotypech chování.
- V relativně malém rozšíření zařízení denní péče o děti pro děti mladší 3 let (kritizovaném ze strany Evropské unie a odlišujícím ČR od některých evropských zemí) hraje velkou roli **nezájem** rodičů, obecně či o konkrétní formy, a malá zainteresovanost obcí.
- Uspokojení poptávky je **regionálně diferencováno**.
- Zásadním problémem je omezená **finanční dostupnost** zařízení (mimo mateřské školy).
- Rozvoji alternativních forem zařízení denní péče o děti často brání **stereotypní očekávání/požadavky** na ně kladené.
- Poměrně striktní a náročné legislativní požadavky na standardy a jejich nedostatečná diferenciací vytváří nežádoucí konkurenci mezi „levným černým trhem“ a legálně, korektně poskytovanými službami agentur, které jsou schopny garantovat kvalitu, a tím překonávat nedůvěru v nové formy.

Závěry a doporučení

Podpora alternativních forem zařízení denní péče o děti je důležitým zájmem státu, a proto by se měly změnit podmínky jejich poskytování ve směru zvýšení jejich dostupnosti finanční a prostorové. V tomto směru by bylo vhodné se zamyslet nad následujícími závěry, které jsou rozděleny do tří skupin.

Podpora právního prostředí, kvality a dostupnosti

- Zajistit kvalitu služeb právně zakotvenými požadavky na zřizovatele-provozovatele, které nebudou univerzální pro diferencované služby, a přitom ale nepodceňovat schopnost rodičů si kvalitu „ohlídat“, tzn. přehodnotit striktní pravidla.
- Snížit nákladnost alternativních forem, např. snížením DPH za služby péče o děti na 9 % či daňovými úlevami zaměstnavatelům za podnikové MŠ a podobná zařízení.
- Podporovat další zdroje financování, např. příspěvky zaměstnavatelů (umožnit vykazovat výdaje na péči do nákladů).
- Umožnit legislativně zřizování nových forem, např. kombinovaných zařízení jeslí a MŠ na obcích, sjednotit legislativní podmínky pro ZDPD stejného poslání a funkcí.
- Vytvořit podmínky pro zapojení různých subjektů.

Podpora prostředí důvěry a profesionality

- Podporovat informovanost o kvalitních agenturách pečujících o děti (dnes jsou závislé na preferenci jejich využívání na základě osobních zkušeností a vazeb) a obecně o úspěšných poskytovatelích péče v této oblasti.
- Vypracovat systém různých forem vzdělávání pracovníků, pečovatelů v zařízeních denní péče o děti, protože praxe požaduje různou úroveň kvalifikace a specializací.

Přehodnocení systému služeb denní péče o děti

- Odstranit resortní roztržičnost a formální dělení zařízení denní péče o děti podle věku dětí (pro děti mladší 3 let a starší 3 let) a naopak posílit pluralitu podle individuálních potřeb.

Chápeme-li systém zařízení denní péče o děti jako nástroj podpory harmonizace rodinného a pracovního života, není možné měnit tento systém nezávisle na dalších systémech v rámci rodinné politiky a nezávisle na dalších institucionálních systémech.

Příloha

Tabulka I. **Vývoj počtu jeslí a počtu míst v jeslích v letech 1990 až 2008**

	1990	1992	1996	1997	2000	2003	2005	2008
počet zařízení	1 043	381	151	101	65	60	54	48
počet míst v jeslích	39 829	13 196	5 551	2 965	1 867	1 770	1 671	1 498

pokles počtu míst v %	Období							
	-	1990-92	1992-96	1996-97	1997-00	2000-03	2003-05	2005-08
	-	- 64,9	- 57,9	- 46,6	- 37,0	- 5,2	- 5,6	- 10,4

Pozn.: Údaje o zařízeních zřizovaných obcemi (příp. státem). Od roku 2000 zahrnutý jesle a mikrojesle včetně dalších dětských zařízení. Do roku 1999 včetně jsou údaje jen za jesle a mikrojesle.

Zdroj: ÚZIS, Roční výkaz o činnosti zdravotnických zařízení. Stav k 31. 12. příslušného roku. Zdravotnictví ČR 2008 ve statistických údajích

Tabulka II. Vývoj počtu mateřských škol ve školních letech 1989/1990 až 2008/2009

	1989/90	1991/92	1995/96	1999/2000	2002/03	2005/06	2008/09
veřejné	7 328	6 906	6 338	5 816	5 697	4 741	4702
soukromé	-	61	121	69	80	72	82
církevní	-	5	16	16	21	21	25
celkem *	-	-	-	-	5 798	4 834	4 809
v tom běžné MŠ	7 328	6 972	6 475	5 901	5 558	4 710	-
podíl veřejných MŠ v %	100	99,1	97,9	98,6	98,3	98,1	97,8
počet dětí	395 164	323 270	333 433	290 192	284 865	282 183	301 620
podíl dětí v běžných MŠ na populaci 3-5 letých dětí v %	97,4	83,3	88,4	94,7	104,3	102,8	101,7
podíl dětí v předškolní výchově celkem na populaci 3-5letých dětí v %	98,7	84,7	90,4	97,2	106,3	104,3	102,4
Vývojové změny	-	1990-92	1992-96	1996-2000	2000-03	2003-06	2006-09
pokles počtu MŠ v %	-	- 4,9	- 7,1	- 8,9	- 5,8	- 15,3**	- 0,5
vývoj počtu dětí v %	-	81,8	103,1	87,0	98,2	99,1	106,9

Zdroj: Databáze ÚIV

* Počty jsou uváděny bez MŠ speciálních a MŠ při zařízeních pro ústavní a ochrannou výchovu, protože ty byly zahrnutý do celkových počtů až od roku 2000/2001.

** Do roku 2004/05 jsou počítána pracoviště, v dalších letech celé MŠ bez ohledu na počet pracovišť. Na počty MŠ má v posledních letech vliv i jejich slučování.

Prameny a literatura:

- D'Addio A. C. - D'Ercole M. M. (2005). Trends and Determinants of Fertility Rates in OECD Countries: The Role of Policies. OECD Social, *Employment and Migration Papers*.
- *Babies and Bosses - Reconciling Work and Family Life: A Synthesis of Findings for OECD Countries*. OECD 2007.
- Bahenská, M. (2005) Ženy ve veřejném životě ve druhé polovině 19. století. Spolek svaté Ludmily a činnost Marie Riegrové-Palacké. Český časopis historický, roč. 103, č. 3, s.549-571.
- *Communication from the Commission to the Spring European Council: Integrated Guidelines for Growth and Jobs (2008-2010)*. Brusel: Evropská komise 2007.
- *Dlouhodobý vývoj předškolního vzdělávání v České republice*. Praha, ČSÚ 2008. <http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/p/3310-08>
- *Education in Europe — Key statistics 2007 – Data in Focus 37/2009*, Eurostat.
- *European Council. Presidency Conclusions*. Barcelona European Council 15 and 16 March 2002. <http://europa.eu.int/council/off/conclu/>.
- *Evidenční počet zaměstnanců a jejich mzdy v ČR za 1.–4. čtvrtletí 2008*. Praha, ČSÚ 2009.
- Höhne, S. *Podpora rodin s dětmi a vliv peněžních transferů na formu rodinného soužití*. Praha, VÚPSV 2008.
- Immervoll, H., Barber D., *Can Parents Afford to Work? Childcare Costs, Tax-Benefit Policies and Work Incentives*. OECD Social, employment and migration working papers. OECD 2005.
- *Implementation of the Barcelona objectives concerning childcare facilities for pre-school-age children*. Brusel, Evropská komise 2008.
- Kuchařová, V., Svobodová, K. *Sít zařízení denní péče o děti předškolního věku v ČR*. Praha, VÚPSV 2006.
- Kuchařová, V. a kol. *Péče o děti předškolního a raného školního věku*. Praha, VÚPSV 2009.
- *Projekce obyvatelstva České republiky do roku 2065*. Praha, ČSÚ 2009. <http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/p/4020-09>

- *Příjmy a životní podmínky domácností ČR za rok 2008*. Praha, ČSÚ 2009.
- *Report from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions - on equality between women and men – 2007*. Brusel, Evropská komise 2007.
- *Rychlá šetření 3/2008*. Praha, ÚIV 2008.
- *Struktury systémů vzdělávání, odborné příprava a vzdělávání dospělých v Evropě. Česká republika*. Praha, ÚIV 2008.
- *Shrnutí českého předsednictví v oblasti zaměstnanosti a sociálních věcí*. Praha, MPSV. http://www.mpsv.cz/files/clanky/7359/02072009_b.pdf
- Šamanová, T. *Historie, současnost a perspektivy legislativního rámce péče o děti do tří let*. Pracovní materiál Pro Gender Studies, o.p.s., Praha, listopad 2007.
- *Věkové složení obyvatelstva ČR v roce 2002*, Praha, ČSÚ 2003.
- *Věkové složení obyvatelstva v roce 2007*, Praha, ČSÚ 2008.
- *Vývojové ročenky školství v České republice 1995/96 – 2008/09*. Praha, ÚIV 1996-2009.
- *Vývoj obyvatelstva České republiky v roce 2008*. Praha, ČSÚ 2009.
- *Zaostřeno na ženy a muže*. Praha, ČSÚ 2008.
- *Zdravotnictví ČR 2008 ve statistických údajích*. Praha, ÚZIS 2009.
- *Život žen a mužů. Analýza dat z publikace Zaostřeno na ženy a muže za rok 2006*. Praha, ČSÚ 2007.

Seznam datových zdrojů:

- HRZ05: Harmonizace rodiny a zaměstnání, VÚPSV-STEM/MARK 2005 (338 mužů a 881 žena, respondenty byli lidé ekonomicky aktivní a rodiče na mateřské nebo rodičovské dovolené, s alespoň jedním dítětem, věk nejstaršího dítěte 1-10 let).
- RZV06: Rodina a zaměstnání I-V, VÚPSV-STEM 2006 (série 5 sond věnovaných vybraným typům rodin podle rodinného cyklu, každá má cca 500 respondentů).
- ZDPD08: Péče o děti předškolního a raného školního věku (šetření mezi představiteli obcí všech velikostí a pracovníky jeslí, mateřských škol, školních družin a poskytovateli alternativních forem denní péče o děti, kombinace kvantitativních a kvalitativních šetření).
- Databáze Ústavu pro informace ve vzdělávání (ÚIV).
- Roční výkazy o činnosti zdravotnických zařízení. Stav k 31. 12. příslušného roku.

Dětská centra – moderní nástroj komplexní péče o ohrožené dítě a jeho rodinu

MUDr. František Schneiberg

Ústav sociální medicíny a veřejného zdravotnictví

Od kojeneckých ústavů a dětských domovů k dětským centřům

- současná struktura zařízení nevyhovuje potřebám ohrožených dětí
- nutnost transformace stávajícího systému
- vzorem sociálně pediatrická centra v Německu

Důvody a principy transformace

- stále větší počet ohrožených dětí
- nutnost preventivního zaměření
- nutnost zahrnout do pomoci dítěti i péči o jeho nejbližší sociální prostředí – rodinu
- nutnost mezioborové spolupráce
- nutnost zahrnout do přístupu všechny možnosti diagnostické i terapeutické

Dětská centra

- vhodný institucionální nástroj po vzoru sociálně-pediatrických center v Německu

Definice

Dětské centrum je zařízení, poskytující komplexní interdisciplinární péči dětem, jakkoliv ohroženým ve svém vývoji, včetně pomoci jejich rodinám

Principy dětského centra

- multidisciplinární (nadoborová) týmová spolupráce – sociálně-pediatrický tým
- včasná detekce, diagnóza, terapie ohrožení či postižení
- zavzetí rodiny do aktivní péče o dítě – permanentní doprovázení, vedení a poradenství

Úkoly dětského centra

- diferenciální diagnóza
- zdravotní a sociální prognóza
- terapie
- poradenství

- sociálně právní ochrana
- pre- a postgraduální vzdělávání

Výhody dětského centra

- centralizace péče
- komplexnost péče
- pružnost a rychlost péče
- přenesení péče směrem k rodině

Sociálně-pediatrický tým

- lékař (sociální pediatr, popř. další odborník)
- psycholog
- pedagog (speciální)
- terapeut (dle druhu ohrožení či postižení)

Součásti dětského centra

OBLIGATORNÍ

- ambulantní část (všechny nutné odbornosti)
- lůžková část (včetně kapacity pro matky či rodiny s dětmi)
- společenská část (pro skupinové akce)
- zařízení pro denní pobyt dětí (aktivní čekání na vyšetření, přijetí apod.)

FAKULTATIVNÍ

- poradenské pracoviště různé specializace
- specializované výchovně vzdělávací zařízení
- vzdělávací institut
- vědecko-výzkumný institut

Dětské centrum v Česku

- vznik na bázi kojeneckých ústavů a dětských domovů pro děti do 3 let
- v těchto zařízeních se odborný tým blíží ideální představě
- první zkušenosti jsou k dispozici

Součásti dětského centra v našich podmínkách

- lůžková část – pro děti
– pro rodiče s dětmi
- ambulantní část
- kojenecký ústav (resp. dětský domov) rodinného typu
- zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc
- denní zařízení (mateřinka)
- ubytovací zařízení pro matky (rodiče), včetně cvičných místností, s možností přijetí matky před porodem

- rodinná poradna
- výjezdní tým pro péči přímo v rodině
- příprava žadatelů o NRP
- setkávání rodin (pěstouni, osvojitelé)
- jiné

Dětská centra (podle ÚZIS)

- Dětské stacionáře a dětská centra 46
- Počet míst 1556
- Počet lékařů 14,72
- Počet zdravotních pracovníků 236,2
- Nic to nevyovídá, jde o DC na různé bázi

Dětská centra

(na bázi bývalých KÚ a DD)

- Znojmo (1990)
- Veská u Pardubic (1992)
- Jihlava (1992)
- Zlín (1992)
- Praha – Krč (2007)
- Brno (2008)
- Ostrava (2008)
- Opava (2008)
- Šumperk (2008)
- Dvůr Králové nad Labem (2009)

Návrh věcného záměru „Zákona o dětských centrech“

Obsah návrhu věcného záměru I.

- definice dětského centra (popis jeho obligatorních i fakultativních součástí a druhu poskytovaných služeb)
- dvoustupňový typ zařízení
  - II. typ** (krajský) – povinné součásti a služby
  - I. typ** (místní) – jen některé součásti a služby, veden metodicky DC II. typu
- povinnost kraje zřídit zařízení II. typu
- každé dítě detekované jako ohrožené musí takovým zařízením projít, (alespoň ke krátkodobému diagnostickému pobytu)

Obsah návrhu věcného záměru II.

vícezdrojové financování

- příspěvky zřizovatele
- zdravotní pojištění
- úhrada zákonných zástupců (či jiných výživou povinných)
- příspěvek na zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc
- příspěvek z MŠMT na mateřinku aj.
- sponzorské dary

Současný stav přípravy věcného záměru

V souvislosti s pádem vlády v dubnu t. r. byly přípravy na věcném záměru zákona pozastaveny, podobně jako práce na dalších „zdravotnických“ zákonech.

Děkuji za pozornost.

Vývoj společenského chápání péče jako plnohodnotné práce na pozadí programů Center pro rodinu

PhDr. Ing. Marie Oujezdská

ředitelka Národního centra pro rodinu

Vážení přítomní,

děkuji organizátorkám a organizátorům konference za příležitost hovořit o žádoucí podpoře péče ze strany rodinné politiky. Vycházím ze současného vývoje diskuse pod zorným úhlem zkušeností z programů Center pro rodinu sdružených v Asociaci center pro rodinu, k níž patří i moje pracoviště Národní centrum pro rodinu.

Na úvod vysvětlení, proč je právě otázka uznání a podpory péče je pro práci Center pro rodinu tak důležitá. Pokud bychom se ohlédli do nedávné, dvacetileté, historie, mohli bychom konstatovat, že Centra pro rodinu chápou stále intenzivněji potřebu podpory významu poskytované péče ze strany rodiny i společnosti. Z úzkého, i když nikoli bezvýznamného okruhu činností, kterým byly a jsou přípravy na partnerský život v manželství a nabídky pro společně trávený čas během víkendů či dovolených rodin nebo nabídky setkávání rodičů, se vyvinuly programy na podporu rodiny ve všech fázích jejího vývoje. Předmětem těchto programů, často označovaných jako služby pro rodiny, je podpora fungujících rodin při poskytování péče dětem. Programy jsou zaměřeny na podporu autonomie rodiny při výkonu její socializační funkce s ohledem na konkrétní situaci rodiny. Patří sem tedy i programy pro neúplné rodiny nebo programy pro rodiny v tíživých životních situacích.

Vedle programů na kompenzaci nepříznivé sociální situace jsou nabízeny hlavně programy, jejichž cílem je rozvíjet a prohlubovat rodičovské kompetence a podporovat sebedůvěru rodiny.

Na příkladu dvou největších Center pro rodinu – Centra pro rodinu a sociální péči o. s. v Ostravě a Centra pro rodinu a sociální péči v Brně se pokusím nastínit širší nabídky obou zmíněných okruhů činnosti:

- podpory partnerského vztahu rodičů zacílené na manželství,
- podpory socializační funkce rodiny.

V této souvislosti je na místě zmínit význam podpory partnerského života rodičů ve vztahu k socializační funkci rodiny. Vycházíme z chápání rodiny jako univerzálního socializačního činitele, díky němuž se jedinec stává osobností. Právě prohlubování schopnosti rodičů předávat sociální hodnoty – vztah ke konkrétním lidem i společnosti – optimalizovat způsoby vzájemné komunikace, schopnosti být čitelní v neverbálním projevu, způsoby uvažování, řešení situací a v neposlední řadě vytvářet u dítěte schopnost pro získávání pracovních návyků vytváří vzory, s nimiž se dítě a mladý člověk identifikuje. I na vztahu rodičů závisí, do jaké míry bude dítě samo schopno partnerské vztahy navazovat a jaký význam budou mít v jeho vlastním hodnotovém systému¹.

Pokud se vrátíme k demonstrativním **příkladům** ze zmíněných Center pro rodinu (nejde tedy ani o úplný výčet nabídky těchto center ani o přehlížení podobných nabídek dalších center), setkáváme se s nabídkou podpory rodičů a jejich vztahového života v ostravských projektech:

- manželská setkání,
- manželská abeceda (páry do 5 let společného života v manželství),
- poradenství a mediace,
- škola osobního života a škola partnerství, které na partnerské vztahy připravují.

A v brněnských projektech na podporu socializační funkce rodiny, která zahrnuje i problematiku péče v rodině, v projektech:

- rodičovské vzdělávání (pokud pomineme oblíbené přípravy na porod), kam patří:
  - vzdělávací program efektivního rodičovství,
  - kurzy nabízející tematická setkávání rodičů dětí podle zaměření na určitý věk nebo na nabídku náplně práce s dětmi,
- akreditované vzdělávací kurzy pro:
  - lektory kurzů efektivního rodičovství,
  - cvičitele rodičů s dětmi,
  - pracovníky s ohroženou mládeží.
- programy pro neúplné rodiny,
- sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi se specifickými potřebami, např. i hyperaktivními dětmi.

Ze zorného úhlu zdrojů, z nichž jsou uvedené programy financovány, hovoříme o službách pro fungující rodinu a o sociálních službách. Je ovšem žádoucí, aby i sociální služby pro rodiny nepočítaly jen s kompenzací potřeb jednotlivých členů rodiny s cílem jejich sociálního začleňování nebo s cílem prevence sociálního vyloučení v důsledku nepříznivé sociální situace, ale aby pracovaly s rodinou jako celkem a podporovaly její zdravý rozvoj se všemi radostmi i starostmi, ovšem s respektem ke specifickým, která s sebou přináší například výchova handicapovaného dítěte. Po řadu let jsou tyto cíle systematicky naplňovány a rozvíjeny v projektu Výzva ostravského Centra pro rodinu.

Smyslem uvedeného výčtu bylo ukázat, jaký význam pro život rodiny přisuzují Centra pro rodinu péči jako významnému prostředku při naplňování výchovné a socializační funkce rodiny. Je potom logické, že pozorně sledují probíhající diskurz o společenském uznání významu péče a o související podobě a rozsahu uznání poskytovatelů této péče – rodičům. Finanční podporu těchto programů, realizovaných rozmanitými rodinnými organizacemi, chápeme jako projev této podpory. Cílem úsilí prarodinných organizací zůstává uznání rovnocennosti významu práce pro rodinu a práce profesní.

Naplňování tohoto úkolu přísluší na společenské rovině aktérům rodinné politiky, přičemž míra naplňování tohoto úkolu závisí na výsledku celospolečenské diskuse, zejména na konsenzu politiky rodinné, politiky zaměstnanosti a politiky genderové.

V následující části mého příspěvku se zaměřím na základní body stávající diskuse a na zdůvodnění, které by mohlo vést k uznání péče jako plnohodnotné aktivity ve srovnání s profesní prací, včetně možných důsledků z takového uznání plynoucích.

1. Nástin existujících diskriminačních tendencí vznikajících na základě výkonu péče a opatření na jejich odstranění

a. Opatření na odstranění nerovného postavení muže a ženy v rodině

Nerovné postavení muže a ženy v rodině je způsobené **nedobrovolně vymezenou náplní** rolí v rodině. Důvodů pro tuto situaci je celá řada:

1 Srov. např. Šulová, L., Raný psychický vývoj dítěte, Univerzita Karlova, Karolinum, Praha 2005.

- vysoký fond odpracované doby mužů i žen, způsobený přesčasovou prací (šetření ukazují, že muži často sami nejsou spokojeni s časem, který mají k dispozici pro svoji rodinu) a nedostatkem zkrácených úvazků nejen pro matky malých dětí,
- nechuť mužů zapojit se do výchovné péče o děti i péči o rodinu z důvodu nedostatečné prestiže této činnosti či jako výsledek rozhodnutí ženy².

Navrhovaná opatření se v podstatě prolínají s opatřeními, která mají napomáhat zapojení pečujících rodičů, většinou matek, na trhu práce, proto bych se jim ráda věnovala v následujícím odstavci.

b. Opatření umožňující nahradit péči, která je považována za překážku žádoucí míry zapojení na trhu práce

Současná stárnoucí Evropa se stále ještě neúspěšně vyrovnává s demografickou změnou, projevující se nízkou porodností a prodlužujícím se lidským věkem, a následným nedostatkem pracovníků, který ohrožuje konkurenceschopnost Evropy. Díky oslabování mezigenerační solidarity bude ve stárnoucí Evropě klesat i kvalita života. Tento problém, pokud se nestane výzvou k pozitivnímu řešení, se v blízké budoucnosti stane překážkou k naplňování cílů EU: zajistit udržitelný rozvoj, zaměstnanost a sociální soudržnost³.

Je proto žádoucí podporovat realizaci rodinných přání (nejde jen o pronatalitní opatření, ale o opatření umožňující rodinný život ve všech jeho fázích):

- podporou prorodinného klimatu – odmítáním stereotypních, znevýhodňujících přístupů zaměstnavatelů vůči pečujícím rodičům,
- podpora pečujících rodičů opatřeními na udržení jejich zaměstnatelnosti,
- ekonomickými nástroji:

1. zvýhodňováním zaměstnavatelů při přijímání žen vracejících se z rodičovské dovolené,
2. vyšší rodičovského příspěvku, zohledňujícího ocenění výkonu péče,
3. systémem daní, který by umožňoval realizaci svobodné volby,
4. rodinný život respektující fond odpracované doby, pozitivní flexibilita pracovních úvazků a flexibilita,
5. zohlednění péče v systému důchodového pojištění atd.

A podporovat opatření pro harmonizaci rodiny a zaměstnání. Výčty těchto opatření jsou jistě dobře známé. Ráda bych jen připomněla nezastupitelnou úlohu politiky zaměstnanosti i politiky rodinné a důležitost jejich vzájemné spolupráce na dosahování obou legitimních cílů: žádoucí zaměstnanosti a udržitelného rozvoje společnosti, který není myslitelný bez realizace rodinných přání.

Vytvářená opatření mají umožňovat „pečovat i pracovat“⁴. V této souvislosti bývá negativně posuzován pokles žen na trhu práce v době intenzivní rodičovské fáze⁵ a naopak zvýšená aktivita otců na trhu práce. V zájmu naplňování jednoho ze základních principů rodinné politiky – principu svobodné volby – je potřeba, aby se věnovala stejná energie opatřením pro zavádění otcovské dovolené, zkrácených a flexibilních úvazků, nabídky péče o děti nerodičovskou osobou, jako např. snižování fondu odpracované doby, který stává Českou republiku na čelná místa v Evropě a uvádí do nesouladu často uváděná srovnání o zaměstnanosti žen ve Francii a Skandinávii, která nezmiňují, že Češky pracují o 7–8 hodin týdně více, než by pracovaly ve jmenovaných zemích.

2. Náměty pro uznání péče jako plnohodnotné aktivity ve srovnání s profesní prací, včetně možných důsledků z takového uznání plynoucích

Snahy o zabránění diskriminace z důvodu péče bychom rádi rozšířili o další rozměr, bez něhož se, podle našeho názoru, nelze dobrat k uspokojivému výsledku pro všechny zúčastněné aktéry.

Jde o postoj, který se dívá na péči nejen ve spojení s možnou

2 Srov. např. Nešporová, O., Harmonizace rodiny a zaměstnání, Rodiny s otci na rodičovské dovolené, VÚPSV Praha, 2005.

3 Srov. např. Sdělení Komise Radě, Evropskému parlamentu, Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru a Výboru regionů, KOM(2006) 92 z 1. 3. 2006 nebo Sdělení Komise: Demografická budoucnost Evropy – učiňme z problému výhodu, KOM(2006) 571 z 12. 10. 2006 nebo Zelená kniha Komise: Nová mezigenerační solidarita jako odpověď na demografické změny, KOM(2005) 525 z 3. 11. 2005 a KOM(2005) 94 z 16. 3. 2005.

4 Srov. např. Křížková, A., Vohlídalová, M., Rodiče na trhu práce mezi prací a péčí, Sociologický časopis, 2009, ročník 45, číslo 1, s.31–55.

5 Srov. dokumenty Evropské komise 2008.

diskriminací či ve spojitosti s řadou úkolů vedoucích k jejímu optimálnímu zajištění, ale jako na **činnost napomáhající osobnostnímu růstu jejího poskytovatele stejně tak, jako práce profesní**. Považovala bych za úspěch, kdyby se diskuse na toto téma dokázala oprostít od v jistém slova smyslu stereotypních obav z další diskriminace žen, k níž by v případě uznání rovnocennosti práce profesní a poskytování bezúplatné péče neboli práce pro rodinu eventuelně mohlo dojít. Víme přece, že k diskriminaci dochází i na trhu práce, např. mnohde v zaměstnávání žen v supermarketech⁶ nebo při uplatňování negativní flexibility pracovních režimů atd. Bez respektu k možnosti, že poskytování péče je v konkrétním případě příležitostí k osobnostnímu růstu, se jinak vytvářely předpoklady pro další typ diskriminace, protože by docházelo (a dochází) k apriornímu nepodloženému znevažování existujících dovedností a zpochybňování zaměstnatelnosti u zájemkyň o zapojení na trhu práce.

Výzkumy profesorky Hakim, zpracované do známé preferenční teorie, nejsou ojedinělé. Byly potvrzeny i v našich podmínkách týmem z FSS MU – Ladislavem Rabušicem a Beatricí Elenou Chromkovou – ve studii Teorie založené na lidských preferencích jako možný příspěvek k vysvětlení současného reprodukčního chování. Uvedené výzkumy potvrzují existenci tří typů žen, matek malých dětí, které dávají přednost výlučně rodině (13 %), 73 % žen je někde mezi těmito mantinely a 12 % – někdy je tato skupina hodnocena jen 3 % – dává přednost kariéře před rodinou.

I když jsou tyto výzkumy někdy zpochybňovány poukazem na existenci tlaků, které zkreslují svobodné rozhodnutí ženy, je užitečné uvážit, že ani deklarovaná potřeba nástupu do zaměstnání není prosta tlaků. Například výzkum v kraji Vysočina prokázal, že tři z deseti matek dětí mladších tří let chtějí odejít do zaměstnání z finančních důvodů. Jedním z významných tlaků, výzkumem těžko prokazatelným a přece praxí doložitelným, je skutečnost, že mateřství není veřejností považováno za dostatečnou pracovní náplň, jak o tom svědčí i nedávná událost, která se stala jedné matce šesti dětí, které jsou ve věku mezi 18 a 7 lety. Na úřadu práce byla dotázána následovně: „Neberte ,rodičák‘, nejste registrována na ÚP, tak co tedy vlastně jste? Vy vlastně nejste nic.“ Co byste na jejím místě řekli Vy?

6 Srov. Tomášek, M., Pokladní v zahraničních řetězcích; Nedobrovolná časová flexibilita a rozvoj, sekundárního pracovního trhu.

Vymezení pojmu péče, o jehož uznání se jedná: pokud použijeme rozlišení mezi „care for“ a „care about“ neboli rozlišení mezi fyzickým, pracovním rozměrem péče a jeho emocionálně etickým rozměrem, který zahrnuje city, blízkost, odpovědnost, dojdeme v případě péče o rodinu k tomu, že jde o rozlišení prací, které jsou jakousi neosobní aktivitou, a prací, které jsou projektem a důkazem našeho vztahu ke členům rodiny, kde nelze hovořit jen o citové aktivitě, ale mnohem častěji i o jejím rozumovém a volním rozměru. V tomto směru není taková péče přenositelná, protože obsahuje osobnostní a morální dimenzi. Jinak řečeno, mateřství a otcovství nelze charakterizovat jen jako směs nároků a z nich vyplývajících aktivit, které sice mají velkou hodnotu, ale jsou zaměřeny pouze na výkon služeb během více či méně krátkodobého působení při výchově dětí. Tento přístup by potom logicky navozoval otázku, nakolik je potřebné, aby tyto služby byly vykonávány samotnou matkou či otcem, nebo zda a v jakém rozsahu je přínosné je objednat u profesionálních poskytovatelů, pečovatелů, jejichž výkon je již zcela uznávanou aktivitou na trhu práce.

Bylo by diskriminační upírat pečujícím rodičům zcela legitimní osobní zájem na vytváření výše zmíněného výchovně-vztahového pole, které dává jejich činnosti smysl a které vytváří optimální podmínky pro rozvoj mladého člověka. Jak víme, výchova není jen jednou z variant prožívání soukromého života, ale jedním ze zdrojů prosperity společnosti, řečeno slovy Garyho Beckera, jedná se o tvorbu lidského kapitálu, tedy výchovou formovaného mladého člověka.

Uznání péče jako rovnocenné práce k práci profesní a související možné důsledky

Uznání péče jako rovnocenné práce k práci profesní v žádném případě neznamená vnucovat jednotné životní recepty rodičovské péče. Naopak může přispívat ke společenskému klimatu, v němž by byla možná realizace již zmiňovaného principu svobodné volby. Například:

- Pokud bychom použili zmíněný princip na diskutovanou otázku po vhodnosti okamžiku přechodu od výlučné rodičovské péče na péči nerodičovskou osobou a míru jejího využití, potom bychom se nemohli ptát pouze: „Nakolik a na jak dlouho je potřebná rodičovská péče a nakolik může tuto péči nahradit předškolní zařízení?“, ale i „Nakolik potřebuji já být se svými dětmi, abych mohl/a prohloubit svoji identitu?“

- V této souvislosti lze považovat současný zákaz ptát se na rodinné poměry žadatele o zaměstnání ve snaze uplatňovat antidiskriminační princip za neopodstatněný, protože tato právní úprava vytváří dojem, jakoby rodina byla handicapem pro úspěšný výkon zaměstnání.
- Rovněž jednostranná snaha o zkracování rodičovské dovolené bez nabídky alternativních řešení může být chápána jako nepochopení významu mateřství a otcovství.

Pro ilustraci připomínám naši zkušenost šestileté práce se vzdělávacím programem pro ženy na udržení a posílení zaměstnatelnosti, kterým prošlo v současné době více než 800 žen v celé republice. Ukázalo se, že úspěšný návrat na trh práce nezávisí ani tak na délce intenzivní péče o děti či jiné závislé členy rodiny, ale na schopnosti vnímat péči jako prostředek k rozvoji vlastní osobnosti a na ochotě o tento rozvoj osobnosti pečovat dříve či později i v profesní oblasti. Ukazuje se, že další vzdělávání žen na rodičovské dovolené je účinné a návrat do zaměstnání úspěšný tehdy, když se žena může opřít o svoje zdravé sebevědomí. Zdravé sebevědomí je v podstatné míře závislé na tom, zda si žena uvědomuje a dokáže prezentovat péči o rodinu prohloubené psychosociální dovednosti, neboli soft skills, v této oblasti nazývané rovněž rodinné kompetence.

V této souvislosti je velmi povzbudivý požadavek vyslovený ve Stanovisku Výboru pro práva žen a rovnost pohlaví k návrhu souhrnného rozpočtu Evropské unie ze 3. září t. r., kde je Evropská komise mimo jiné vyzývána k tomu, aby

- „podporovala a monitorovala osvědčené postupy zaváděné členskými státy v souvislosti s pečovateli a informovala o těchto osvědčených postupech všechny členské státy, čímž ukáže, že pečovatelé hrají v oblasti mezigenerační solidarity klíčovou roli, a aby povzbuzovala členské státy k uplatňování strategie týkající se pečovatelů;“ (17)
- „v rozpočtu vyčlenila finanční prostředky na studie zabývající se vytvořením opatření, která by umožnila zviditelnit hodnotu tzv. ‚neviditelné práce‘ v oblasti mezigenerační solidarity a přínos této práce k HDP Evropské unie;“ (20)
- „vyčlenila finanční prostředky na konkrétní iniciativy, které by jednotlivci vydaly osvědčení o tom, že při vykonávání úkolů spojených s výchovou, péčí o závislé osoby a řízením domácnosti získal určité dovednosti, jež by mohly

být zohledněny při jeho návratu na trh práce; připomíná, že podle nejlepších zkušeností, které získaly členské státy s vyvažováním pracovní nabídky a poptávky, je hodnocení sociálních kompetencí („soft skills“) klíčové při celkovém hodnocení dovedností jedince.“(21)

Lze si jen přát, aby si byly národní státy Evropské unie vědomy toho, že rodinná politika je zcela v jejich kompetenci, a vyjadřovaly svůj zájem o výkon péče v rámci rodiny, při zachování sociálních jistot jednotlivce. Pokud by došlo k přehlížení tohoto momentu, dával by stát na srozuměnou, že se jedinec může bez rodiny obejít. Ze strany státu by takové chování bylo krátkozraké. Je empiricky doložitelné, že stát bez stabilní rodiny bude více bojovat s chudobou a dalšími sociálně-patologickými jevy i s neutěšenou demografickou situací.

Nová zpráva o vývoji rodiny⁷, vydaná jako výroční zpráva bruselského Institute for Family Policies, uvádí, že za současného stavu, kdy jsou dvě ze tří partnerství bezdětná, milion Evropanů se rozvede za rok, počet obyvatel starších 65 let překročil 6,5 milionů a je vyšší než počet čtrnáctiletých mladistvých, je požadována strategie proti tzv. demografické zimě v Evropě. Strategie má spočívat ve větším nasazení pro rodinu, charakterizovaném jako boj proti individualismu a chronické osamocenenosti a povzbuzováním k vytváření prostoru setkávání mezi lidmi.

Jsem přesvědčená, že za dané situace jsou koncepty i programy vedoucí k uznání významu péče jako vyjádření vztahů mezi lidmi jedním z nejdůležitějších řešení, která se nabízejí.

Děkuji vám za pozornost.

---

6 srov. http://www.ipfe.org/Report_evolution_on_the_family_in_Europe_2009.pdf w

Bio-psycho-socio-spirituální pohled na rodinu optikou probačního programu Právo pro každý den

Mgr. Táňa Brodská

předsedkyně Občanského sdružení Změna

Jednoduše řečeno, jedná se o holistický pohled na rodinu. Protože chci zdůraznit biologické determinanty chování jedince i rodiny jako celku, zvolila jsem tento název. K němu mě přivedla má živočišná specializace. Vyučila jsem se dojičkou krav a doba strávená mezi zvířaty, zejména těmi, které mají stejně jako člověk pud stádnosti, mne dodnes v mé profesi sociálního pedagoga a etopeda velmi obohacuje. Ale o tom až později ...

Co dělám

Čtvrtým rokem pracuji v Občanském sdružení Změna jako **koordinátor a lektor probačního programu „Právo pro každý den“**. Jsem dlouholetým členem tzv. multidisciplinárního týmu, který tvoří odborníci - zástupci všech zainteresovaných složek, které se v rámci lokality (u nás soudního okresu Ústí nad Orlicí) zabývají kriminalitou mládeže a její prevencí. Patří sem soudce a státní zástupce pro mládež, kurátoři, probační úředníci, policisté, psychologové a speciální pedagogové z Pedagogicko-psychologické poradny a Střediska výchovné péče a pracovníci neziskových organizací.

Co je Probační program „Právo pro každý den“

Probační program je alternativní výchovné opatření zákona o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže č. 218/2003 Sb. Probační program „Právo pro každý den“ (dále je PRP) je **interaktivní vzdělávací program** o zákonech, lidských právech, sociálních a komunikačních dovednostech, který učí mladistvé **znát svá práva, respektovat práva ostatních a přijmout odpovědnost za své chování a jednání**. Trvá cca 4 měsíce, ve kterých se s max. 12 klienty setkáváme v odpoledních hodinách na 2-3 h týdně. Cílem PRP je **snížení rizikového chování a recidiv** mladistvých delikventů, podpora jejich zařazení zpět do života, a tím přispění k žádoucí socializaci.

Multidisciplinární práce s rodinou

Kdo jsou klienti Probačního programu „Právo pro každý den“

Klienty PRP jsou mladiství prvopachatelé méně závažných provinění (krádež, rvačka, šikana, poškozování cizí věci), tzn. chlapci a děvčata ve věku 15 -18 let, kteří se dostali prvně do střetu se zákonem nebo se dlouhodobě pohybují na jeho hranici.

Jak se do programu dostávají

Klienty k nám do PRP **zařazuje soud pro mládež, státní zastupitelství pro mládež, OSPOD – kurátoři pro mládež, PMS – probační úředníci**. V přípravné fázi získáváme podrobnější informace o klientovi, jeho chování ve škole, o jeho rodině a prostředí, v němž žije.

Klienti se k nám dostávají s jistou nálepkou „delikventního“ chování. V průběhu trvání probačního programu vyjde najevo, že ve většině případů je příčina nežádoucího chování v rodině, např. nedostatek pozornosti a zájmu ze strany rodičů, nedůslednost či neshoda ve výchově, konfliktní vztahy mezi rodiči, aj.

Současná práce s delikventy

Přestože instituce a její pracovníci, se kterými spolupracujeme, jsou v prvé řadě „srdcaři“, jejich činnost se pohybuje v rámci zkostnatělého systému.

V praxi to tedy vypadá tak, že instituce vytáhne delikventa z „patologického“ prostředí, kde s ním s různou intenzitou pracují psychologové, speciální pedagogové, kurátoři, probační úředníci a jiní odborníci, kteří se snaží jeho chování společensky žádoucím způsobem ovlivnit. Po jejich **časově, finančně i osobnostně náročných intervencích se vrací klient zpět do „patologického“ prostředí**. Způsob takto vynaloženého úsilí, času i peněz považujeme za málo efektivní. Proto se snažíme rozšířit svou působnost i na rodiče klienta. Od letošního roku realizujeme s podporou Ministerstva spravedlnosti a Ředitelství probační a mediační služby ČR v rámci PRP pilotní projekt Individuální práce s rodinou mladistvého tak, aby se míra jeho rizikového chování snížila na minimum a nedocházelo k recidivě. Současný právní řád minimálně upravuje spolupráci s rodinou, proto je naše intervence založena pouze na dobrovolnosti.

Eklektický přístup ...

Naši nejsilnější a nejdůležitější stránkou je **vynikající spolupráce** s participujícími institucemi, které jsou zastoupeny

hluboce lidskými profesionály, kteří mají společný cíl a především i cestu k jeho naplnění.

Při práci s rodinou využíváme **eklektického přístupu**, kdy z pestré teoretické základny (pedagogika, psychologie, biologie, etologie, neurologie, psychiatrie, etopedie, psychoterapie) skrze naši osobnost a životní zkušenosti filtrujeme takové informace a přístupy, které považujeme pro rodinu a klienta za prospěšné. Zde si dovolím udělat malý historický exkurz do své puberty: mé divoké dospívání by dnes splňovalo znaky mnohé poruchy, delikventního chování, a možná i psychiatrické diagnózy! Protože jsem chtěla naštvat své intelektuální rodiče, vyučila jsem se dojičkou krav. Posléze jsem si dodělala maturitu, vdala se, porodila dceru a po sedmi letech se rozvedla. Pak nastala další životní etapa, ve které jsem dálkově vystudovala tři vysoké školy – bakalářský studijní program sociální patologie a prevence, magisterský program sociální pedagogiky a doplňující magisterský program etopedie. Bakalářskou i diplomovou práci jsem věnovala tématům využití zooterapií ve výchově dítěte, resocializaci a reedukaci. Účastnila jsem se mezinárodních zooterapeutických konferencí, z nichž vyplynula dlouhodobá spolupráce s odborníky, zejména etology. Další obor mi rozšířil můj profesní rozhled, nyní vnímám výrazné paralely mezi lidským a zvířecím chováním.

Při spolupráci s delikventy i jejich rodinami se mi tyto rozdílné životní zkušenosti velmi hodí, neboť se dokáží dobře vcítit do role „problémového dítěte“ i jeho rodiče, neboť jsem sama matkou divokého patnáctiletého teenagera.

Díky propojení těchto různých oblastí vnímám člověka i rodinu jako **bio-psycho-socio-spirituální jednotku**. Při naší práci se na rodinu díváme jako na živý organismus, kde má každý orgán-jedinec své místo. Pokud orgán, nebo jedinec v systému, není na svém místě nebo zde dokonce chybí, způsobí to v organismu-rodinném systému různou intenzitu disharmonie. Delikventní chování je u většiny našich klientů **normální biologickou reakcí** na určitý podnět. Potíží je v tom, že společnost kriminalizuje a zbytečně „nálepkuje“ tyto biologické odpovědi organismu a svou pozornost soustředí na důsledek, nikoli příčinu. Životní a společenské podmínky se rychle mění a my nejsme schopni se jim přizpůsobit. Např. moderním a jistě správným trendem je individuální přístup k žákovi, což je ovšem pro jednoho učitele na třicet dětí nadlidským úkolem. Když k tomu

přičteme žáky se specifickými vzdělávacími potřebami (poruchy chování a učení), je jasné, že současný systém tento způsob práce nejen nepodporuje, ale ani neumožňuje.

Pak přichází na řadu dobře míněná odborná diagnostika, která má ovšem dva nepříznivé faktory: této biologické odpovědi organismu dodává **punc stálosti a spojí v jeden celek nežádoucí chování s osobností** dítěte.

Dítě od narození nasává jakou houbu vzorce chování ve své primární rodině, které považuje za správné. Podívejme se, co se stane, když dítě vstoupí do školy se vzorcem, který považuje za správný, a od společnosti dostane zpětnou vazbu, že jeho chování je špatné. Dítě vidí, jak spolu doma komunikují jeho rodiče – otec je např. autoritativní, respekt si sjednává hrubou silou. Ve škole pak s ostatními komunikuje způsobem, který je pro něj přirozený. Negativním reakcím učitelů a ostatních spolužáků nerozumí, cítí se ohrožen, vystrčen. Jinakost je pro něj nejistotou.

Člověk má pud stádnosti, vrozený lidský strach z izolace. Přestože chování dítěte může být i vůči rodině opoziční, podvědomě chrání její hodnoty a vnější korekci může vnímat jako útok. Rodina se chová jako jednotka, Jackson hovoří o **rodinné homeostázi**, kdy členové rodinného systému tuto rovnováhu otevřeně či skrytě udržují.

Delikventní chování je často voláním o pomoc. Dítěti chybí láska, bezpodmínečné přijetí, pozornost, respekt. Avšak jeho rodiče nemusí vědět, co po nich dítě chce, protože sami nezažili přijetí, lásku apod. Je to jako by byl rodič prodavač v cukrárně a dítě zákazník požadující každý den uzeninu. Prodavač řekne: „Ale my tady neprodáváme salámy, máme jen zákusky.“ Dítě odejde a přijde na druhý den znovu a dožaduje se pro změnu párků. To samozřejmě v prodavači vyvolá frustraci a vztek. Nerozumí tomu.

V rámci individuální spolupráce seznamujeme rodiče s mechanismy rodinného systému, jeho fungováním, postavením a důležitostmi jednotlivých členů. Hovoříme o biologické podmíněnosti určitých reakcí a klíčích, jak je rozpoznat a jak s nimi zacházet. Nezisková organizace je nerepresivní složka, přesto klienti vědí, že spolupracuje s oddělením sociálně

právní ochrany dětí a probační a mediační službou. Jsme prostředníkem a poskytujeme neutrální prostředí, ve kterém mohou rodiče i mladiství otevřeně hovořit o svých problémech. Vycházíme z předpokladu, že **mají klienti i jejich rodiče důvod ke svému chování a jednání**, jen třeba neznají motiv a nebo si s ním nevědí rady. Zde opět uplatňujeme citlivý osobní, individuální, a zejména **zodpovědný** přístup. Uvědomujeme si, že naše zpráva může ovlivnit mladistvého i jeho rodinu na celý život. Bohužel jsem se osobně setkala s výchovným ústavem, kde sám etoped měl dlouhodobý problém s alkoholem a jeho odborné zprávy o dítěti spočívaly pouze v překopírování zprávy od učitele, vychovatele a psychologa.

Lektoři PRP stojí v nezávislé pozici vůči orgánům činným v trestním řízení (OČTŘ), a tím jsou vnímány i ze strany klientů jako podpůrný prvek, kterému lépe rozumějí. Prostřednictvím navázání lidského, důvěrného, neformálního, přesto profesionálního vztahu zlepšuje komunikaci mezi oddělením sociálně právní ochrany dětí (OSPOD), PMS a klienty. Dochází k lepšímu pochopení klienta a celé jeho situace jak ze strany klienta, tak i všech zúčastněných. Spoluúčastí a spoluprací rodiče se přinese společné téma do rodiny, což napomáhá ke společné komunikaci. Lektor může rodičům i klientovi pomoci v komunikaci s ostatními institucemi. Dále má možnost i velmi neformálně nahlédnout do přirozeného prostředí klienta a do skutečné situace, kterou prožívají. Tak mohou lektoři reagovat na aktuální problémy, které klienti řeší a vidí i souvislosti v rodinných vztazích a nejbližším okolí. Poté mohou lépe přizpůsobit jednotlivé bloky probačního programu na nejefektivnější formu socializace.

S tímto přístupem máme úspěch i u klientů PRP. Do programu chodí rádi, dojíždějí 15–20 km z okolních měst a obcí. Dokonce jsme měli klienta, který sám požádal svou kurátorku o absolvování PRP, který mu doporučil jeho vrstevník, který program již absolvoval! Přestože k nám klienti nepřicházejí za odměnu, dokážeme si s nimi vytvořit kvalitní vztah a ovlivňujeme je svým životním stylem a osobním přístupem (spirituální složka pohledu).

Cílem mého příspěvku bylo ukázat „delikventa“ z jiného úhlu pohledu, upozornit na biologické limity vzorců chování

a zákonitostí rodinného systému, které je nutné respektovat při odborné intervenci. A poukázat na nutnost věnovat pozornost příčině, nikoli jen důsledku. Bio-psycho-socio-spirituální pohled na rodinu pomáhá lépe porozumět nejen rodině, která se potýká s různými těžkostmi, ale také životu obecně a nakonec také sobě samým.

Rodina: kouzlo nebo zakletí?

PhDr. Dana Štěrbová, PhD.

Fakulta tělesné kultury Univerzity Palackého
v Olomouci

Příspěvek pojednává formou zamýšlení o možnostech a ne-
možnostech přístupu k řešení situace dětí, které jsou blízko,
nebo se již ocitly v situaci ohrožení. Snaží se v metaforickém
náhledu poukázat na nutnost umění rozlišit potřeby a přání
dětí a rodin. Umožňuje nazírat na potřeby a přání dětí z jejich
pohledu, zejména v oblasti institucionální péče a služeb v oblas-
ti náhradní rodinné péče. Nad vším by měla být srozumitelná,
čitelná a jasná politická vůle, a tím i adekvátní reálné možnosti
odborné práce s rodinami a dětmi v praxi.

Terminologické vymezení aneb upřesnění metafor:

KOUZLO – prostředek umožňující pozitivní změnu (směr k lep-
šímu), doporučuje se užívat často (opakovaně).

ZAKLÍNADLO – prostředek posilující stávající, často nepřízni-
vý stav, vede ke zhoršení situace. Stačí použít jednou a může
dojít ke „zkáze“.

Kouzlo a mnoho kouzel umožní rušit sílu zaklínadla. Jde o vě-
domé použití. Nelze je použít nevědomě. Vždy jsou důsledkem
rozhodnutí.

Základní otázka je: Kdy je svět, ve kterém žijeme, světem pohá-
dek a kdy je světem reality?

(aneb ABRAKA DABRA)

Kde a kdy dochází k setkání těchto dvou světů? Je mezi nimi
hranice? Stanoví je někdo?

Kdo a kde kouzlí? Kdo a kde zaklíná?

V oblasti péče o děti a poskytování služeb se může každý
profesionál (sociální pracovníce, pediatr, psycholog, pedagog...)
může ptát: Kouzlím nebo zaklínám?

Týká-li se práce v oblasti sociálních služeb a péče, zdravot-
nictví, školství zabezpečení zájmů a blaha dítěte, které by mělo
vyrůstat v prostředí, jež ho bude rozvíjet – optimálně ve funkč-
ním rodinném prostředí či alespoň bude minimalizovat dopady
či rizika mající negativní vliv na jeho vývoj, musí se každý ptát,
zda kouzlí, či zda zaklíná.

Ze své praxe psycholožky, která posuzuje děti v dětských
domovech pro vhodnost umístění do náhradní rodinné péče
a ze své praxe psycholožky, která posuzuje rodinná prostředí,
kam by mohly být děti z institucí umístěny, uvádím několik
příkladů přání.

Jedná se o autentická vyjádření dětí ve věkovém rozpětí od 4
let asi do 11 let. Nejsou seřazena podle žádného klíče. Jedno
vnější kritérium je dáno:

V prvním okruhu přání se jedná o děti, které vyrůstají
v rodině (nerozlišují, zda jde o rodinu vlastní nebo o náhradní
rodinné prostředí).

V druhém okruhu jde o přání, která byla vyslovena dětmi
z dětských domovů. Jejich věk je obdobný jako ve skupině první.
Samí po jejich přečtení zjistíte, jaký rozdíl – vnitřní kritérium
– se najednou??? objeví.

Příklady „Tři přání“ dětí vyrůstajících v rodinách:

- „Kombajna (opravdového nejnovějšího), sestřičku, zájezd
za 1 500 000“ (jel by na Antarktidu, do Ameriky, Kanady).
- „Počítač, notebook, Adrijanku“, „měli jsme ji dostat, ale
zkoušíme to“... Nejvíce by ji chtěla mamka, ale „já chcu taky,
protože otravovat se s Pavlem...“
- „Dřevěnou vláčkodráhu, křížovatku k dřevěným vláčkům,
autopříslušenství.“ „Kdybych to dostal od Ježíška...“
- „Plastelína, živá želva a rybičky, papouška (živého)...“
- „Kuličkovku (malou, na 6 nábojů), film z filmu. Teréňák
na ovládání na benzín.“
- „Dřevěny laťky – co tak hodně potřebujem, pořádný auto
na ovládání.“
- „Panenka, prstýnek, oblečení pro panenky.“
- „Zlaté srdíčko, zlatou hvězdičku, zlatý prstýnek. barbínu,
korálky, princeznu, Dádu, žvykačku.“
- „1. sestřičku, 2. aby mi nevadily hnisy v uších, 3. abych měla
Tutiho a Trutino (angorsky křečky).“ „Já jsem říkala: tati, já
bych chtěla králíčka a on mi ho na druhý den koupil.“
- „Já bych chtěla sestru, jsem sama, mám jen zvířátka, rodiče
pořád pracují, tak si hraju s kočkou, s Barčou si moc hrát
nemůžu, tak buď koukám na ‚čety‘, nebo si jdu hrát. Nemám
moc na výběr.“
- „Abych měla Rexe, malyho pejska vlka.“
- „Šatičky, střevíčky, kouzelný prsten z Arabely (aby byla
Arabela).“
- „Abych byl neviditelný (aby mě nikdo neviděl, kdybych chtěl

něco vzít a neměl bych peníze na to...); tatínek má jeden hrad a je tam princezna (jedna vypadá jako čarodějnice, tam nechci).“

- „Na ovládní auto, lego, opravdickou loď, abychom mohli jet k moři.“
- „Na ovládní robota, lego s loděma, dům s policajtem, brýle, potápěčskou trubku.“
- „Koně, svůj vlastní počítač.“
- „Dodělat školu, stát se pilotem, chtěl by se podívat do vesmíru.“
- „Aby vše bylo, jak si přeju – abych dostudovala, abychom měli bazén.“
- „Buginu, mobil Nokia 5300, velikej bazén...“
- „Hasičská bunda, auto, hasičská čepka.“
- „Medvídko plyšáka, nověj kočárek malej, ještě panenky ...“
- „1. abychom všichni byli zdraví, 2. aby naše rodina byla šťastná, 3. aby ta sestra byla co nejdřív...“
- „1. Abysem třeba mohl natočit film“ (režisér), 2. masku čerta, 3. čtyřkolovou motorku – opravdickou dětskou.“
- „1. Barbínu, 2. dvě Barbíny, 3. velkého medvěda plyšového.“
- „Aby byla naše rodina celá zdravá, aby nebyla ani 3., 4., 5., 6. světová válka, aby byl spojenej jeden svět dohromady.“
- „Abych nemusel chodit do školy.“
- „Abychom byli všichni šťastni, aby nám to tak klapalo...“
- „Abych měla dobrý úspěchy ve škole, abych to někam dotáhla v životě, abych měla tak šťastnou rodinu, jako jsme teďka.“
- „Pokladnu (jakou mají ve školce); abychom měli doma hodně ozdobiček (červených, žlutých, zlatých); prstýnky, náramky, na krček taky něco zlatého.“
- „Lego – takový, ze kterého se udělají města a vrtulníky, chtěl bych mít doma zvířátko, ještě nemám. Pavouka-tarantuli.“
- „Mít doma velký kaktusy.“

Příklady „Tři přání“ dětí umístěných v dětských domovech:

- „1. dvoupokoják, 2. aby za mnou jezdil děda každý víkend, 3. aby za mnou jezdil strejda Radek.“
- „Auto (samo jede, natáhne se to...), vrtulník, houpačka a televize.“
- „1. být s rodinou – být se všema příbuznými – babička, možná mamka, sestry, teta, druhá teta, bratranec se sestřenicí, ještě bratranec, mít svůj počítač a mít na něm internet.“
- „Kolo, nový pouzdro, třeba aktovku.“
- „Lego auta...“ viděl jsem ho v časopise... na Vánoce si musíme

přát jenom za 600 Kč, nakreslíme, firma nám to koupí... v časopise stojí Lego velkyho auta 1050 Kč...“

- „Abych dostal lego kamion, klec pro křečka, křečka.“
- „1. abych odešel se Silvou, s bráchou, 2. abych dostal robota Spidermanovýho, 3. abych už měl nějakou práci (opravovat třeba s velkýma klukama auta nebo bych si koupil barák).“
- „Barbínu (mořskou pannu), koníčka, nějakýho medvídko – obrovského medvídko, obrovskou kočičku a k tomu aji pejska.“
- „Chodit na bazén, chodit k mamince, chodit k babičkám a k dědečkovi, chodit k taťkovi.“
- „Abych byla bohatá, abych měla hada, myš.“
- „Autodráhu, batoh do školy, nověj dům.“ Kdo v něm bude bydlet? Mamka, taťka, teta, strejda.“
- „1. chtěla bych poznat svoji rodinu. 2. bych chtěla od maminky telefon. 3. aby chodili za mnou na návštěvu.“
- „Diskman, mobil Sony Erikson, MP3 nebo MP4. Mohl by ta přání splnit Ježíšek.“
- „Největší přání – nastálo domů k ségře“. Kdyby to nešlo? „Nechtěl bych nikam.“

Jaký je svět dětských přání, když se v nich objevují základní potřeby? Být s někým, koho má dítě rádo a s kým v daný moment (někdy po dlouhou dobu) být nemůže. Dítě neumí odlišit, co je jeho přání a co je jeho právo!!! Měli bychom umět pochopit dětský svět, aby v něm mohla být realizována **skutečná** dětská přání. Nemělo by docházet k záměně práv dítěte za jeho přání! Kdo není schopen pochopit dětská přání (neumí to), neměl by pracovat s dítětem a rodinou! Kdo nezná práva dítěte, jistě v této oblasti nepracuje (věřím tomu).

Jak vypadá svět dítěte, kterému je 7 let a je v dětském domově? Jaké má dítě pocity? Výňatek z příkladů psychologického posouzení pro vhodnost náhradní rodinné péče. Kurzívou jsou zde vyznačeny otázky (rekace) psychologa na sdělení dítěte v rámci rozhovoru.

„Tatu vím, ten je teď ve vězení... že byli na soudu... dostala jsem od babičky vši a on mě pleskl... dívala jsem se, jak strejda jí, tata mě pleskl... Tina je **nevlastní** máma“. *Co je to nevlastní rodina? Co si představuješ, když se řekne nevlastní rodina?* „Hodnou, slušnou, čistou rodinu.“ *Bavila se o tom s někým?* „Včera, s P. vychovatelka... že má přijet psycholožka a ona říkala, jestli seš blbá nebo rozumná holka, ... tatu nechcu vidět..., babička, teta,

strejda... že nechcu jít nastálo, jen na Vánoce. Když už mě sem jednou dali, tak tady nechcu být..." *Co ta psycholožka?* „Že mě budete plést hlavu... třeba o té rodině.“ *Jak se plete hlava?* „Jestli jseš rozumná, nebo jsem hloupá. Třeba kluk, kdyby se mě ptal, s cizím že se nemám bavit nebo ublížit může..." *Co je tady nejlepší?* „Že jsem poznala Petku (?) má 30 let, z KUBUSU (*taneční kroužek*) a mám ji hodně ráda a nechcu ju ztratit.“ *Co si představuješ, že by mohlo být v nevlastní rodině?* „Že bych se tam měla dobře. Chtěla bych poznat cizí lidi, jestli se starají dobře o děti. Řekli by mně, co mám dělat a co ne, a třeba bych si s nima povídala.“ *Kdo by tam byl?* „Nevím..." *Koho by tam chtěla?* „Paní, tetu, kámoše..."

„Vy jste tady měly být dvě! Vy jste nová? Jako sociálka? Chodijou dvě. Za sourozence K... Jedna se ptá a druhá poslouchá... Já nechci jít do adopce. Já někam mám jít..." *Kdo to říkal?* „Moje ségry to říkaly.“ *Co je adopce?* „Třeba já mám rodiče a oni tě chcou dat někam. Moji rodiče nechcou. Nějaky pani furt chodily za tatou a mamou... Já nepudu do adopce. Jedna od mé mámy, setra N. mě chce. Ale já nechci. Ale tata, mama, oni nechcou, abyh nešla do toho... Já jsem byla u nich doma. Tata bydlí v R... a mama v S..."

(dívka, 7r. 4m.)

Zaklínadlo může být velmi nebezpečné, dojde-li k záměně práva za přání. I tehdy, máme-li dostatek zdrojů pro odborné služby, pro naplnění tzv. práv. Např. proškolení pěstouni dávají dětem, které mají v pěstounské péči „volnost“: „V neděli večer si sedneme a děti nám mohou beztrestně říct, co se jim na nás nelíbí.“

K diskusi se nabízejí následující otázky:

Jsou koncepce ministerstev skutečně udělány tak, aby naplnily dětské světy a světy rodin a ne světy tzv. **zodpovědných** dospělých?

Pokud ano, jsou realizovatelné?

Pokud ano, jde o kouzla a ne o zaklínadla. Stav se zlepší.

Pokud ne, jde o zaklínadlo. Stav se zhorší.

Je stát Čarodějem Dobrodějem?

Je **Národní akční plán k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti na období 2009 až 2011** knihou kouzlel?

K diskusi se nabízí také debata k výkonu. Čím je výkon v dnešní době pro naši společnost? Nejde o zaklínadlo? Je společnost zaměřena na výkon? Neslouží : „Musíš, měl bys..."

jako zaklínadlo? Od pěstounů se požaduje **výkon**, od rodičů se požaduje **výkon**. Nesmíš selhat... Uč se, vzdělávej, dáme ti návod...

Domnívám se, že je potřebné hledat vhodnou formu podpory pro rodiny s dětmi, pro děti, které nemohou vyrůstat s biologickými příbuznými, pro pěstouny, kteří poskytují dětem náhradní rodinné prostředí. Ale ona vhodná podpora musí být kouzlem. Nabízím jednu z cest, kterou aplikujeme s kolegyní dr. Kalábovou (KÚOK) při práci s rodinami. Jde o model POSIS, který byl představen v roce 2008 v Brně na celostátním semináři k náhradní rodinné péči.

POSIS - Potřeba Odborné Spolupráce na Intervenci a Sanaci rodiny a dítěte

Je vhodné použít jej pro úspěšnost realizace kroků Národního akčního plánu k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti na období 2009 až 2011.

Model POSIS je:

P – praktický, prevence, právo (dítěte, rodičů, právo obecně)

O – odborně zabezpečen, objektivizuje situaci

S – sanační,

I – interaktivní, intervenční

S – sociální, saturující (nasyčení)

PO – pomáhá (pomáhající) **SI** – situaci (dítěte a rodiny)

S – sanuje (rodinu)

Model vychází z bio-psycho-sociální systémové teorie, která má v centru svého zájmu jedince, rodiny a komunity. Sleduje chování těchto jedinců, rodin a společenství jakožto výsledek podnětů a interakcí biologických, psychologických a sociálních faktorů. Využívá teoretických základů a praktických zkušeností. Předpokládáme využití modelu POSIS v rámci zkoumání a posuzování jak rodin biologických, tak i rodin poskytujících náhradní rodinné prostředí. POSIS model bude využíván u všech typů rodin tak, aby mohlo dojít k zachycení problémů a jejich včasnému řešení (intervence), a tím se zabránilo odejmutí dítěte z prostředí biologické rodiny. Přednostně podporuje zacílenou podporu do prostředí nukleární rodiny dítěte. Upozorňujeme na to, že každá rodina může být v dnešní době ohrožena. Modulové pojetí modelu POSIS a zejména systematická a řízená interakce mezi moduly

posiluje pozitivní transformační změny v péči o ohrožené děti. Lze jej použít jako vhodný a ověřený nástroj k optimalizaci systému této péče.

Model POSIS je složen z jedenácti (11) základních modulů, které jsou rozmístěny ve třech kategoriích. Kategorie I je Modul priority, sestávající z jednoho modulu. Centrem v tomto modelu je modul priority: modul rodiny a dítěte. Ohrožené dítě je vždy v centru zájmu a intervence. Kategorie II je tvořena Moduly základními (tři moduly – modul příbuzných a přátel, modul vzdělávací a zájmový, modul zdravotnický). Kategorii III naplňují Moduly podpůrné (sedm modulů - modul poradenský, modul sociální pomoci, modul péče o dítě mimo rodinu, modul krajského úřadu, modul Poradního sboru pro NRP krajského úřadu, modul Poradního sboru MPSV, modul Úřadu pro mezinárodně právní ochranu – ÚMPOD).

Model POSIS je modelem zaměřujícím se na přístup k dítěti a biologické rodině z multidimenzionálního pojetí. Multidimenzionalita a interdisciplinarita hrají významnou roli při posuzování rodinného systému, neboť pracuje s moduly, které působí ve státní i nestátní sféře v resortech ministerstev: zdravotnictví, školství, sociálních věcí, vnitra. Víceúrovňové pojetí se vzájemně multidisciplinárně prolíná na všech úrovních modelu. Mezi moduly je dynamika - proces se odehrává v čase a v různých vývojových fázích rodiny a vývojového období konkrétního dítěte. Bio-psycho-sociální pohled sleduje zájmy zainteresovaných z hlediska jejich interakce. Vzájemná kauzalita spočívá v tom, že jedna část systému ovlivňuje každý další systém (modul). Je zřejmé, že některé systémy mají větší vliv, že nejde o lineární vzájemnost.

Profesní role, obsažené v modulech, značí konkrétní osoby, které shromažďují údaje, rozhodují o ohroženém dítěti z pozice svých pracovních funkcí. Profesní role je neoddelitelně spjata s osobní rolí (tzn. vlivy, které působily na jedince v profesní roli v průběhu jeho osobního i profesního života a mohou mít vliv na jeho či její postojeovou složku). Spojení osobní a profesní role se pak promítají do posuzování fungování rodinného systému, mají vliv na dovednosti vytvoření vhodného intervenčního a sanačního programu pro rodinu, na utváření optimálního poradensko terapeutického plánu pro dítě. Všechny kroky sanace a intervence jsou řízené týmem.

Zvláštní úlohu zastává modul Poradního sboru pro NRP představující rozhodující podklad pro doporučení k výběru vhodného náhradního rodinného prostředí pro dítě.

Schéma modelu POSIS s profesními rolemi

Kategorie I:

Modul priority:

- modul **rodina a dítě**

rodiče, dítě a sourozenci v biologické rodině, popř. v doplněné biologické rodině

Kategorie II:

Základní moduly

- modul příbuzných a přátel
prarodiče, tety, strýcové, bratrance, sestřenice, ale zahrnujeme do něho také přátele, kamarády...
- modul vzdělávací a zájmový
zdravotní sestry v jeslích, pedagogičtí pracovníci v mateřských školách, základních školách, základních uměleckých školách atd., tedy pedagogové, vychovatelé, mistři odborné výuky, trenéři, instruktoři , zájmová oblast – kroužky...
- modul zdravotnický
zdravotní sestry, pediatři, kliničtí psychologové, kliničtí logopedi, terapeuti, specialisté...

Kategorie III:

Podpůrné moduly

- modul poradenský
sociální pracovníce, psychologové, speciální pedagogové, logopedi...
- modul sociální pomoci
sociální pracovníci, pracovníci státní sociální podpory, pracovníci neziskových organizací, společenství, dobrovolníci...
- modul péče o dítě mimo rodinu
zdravotní sestry, pedagogičtí pracovníci, „tety“, sociální pracovníce, lékaři, psychologové, terapeuti, specialisté...
- modul krajského úřadu
sociální pracovníci, psychologové, specialisté, další odborníci
- modul Poradního sboru pro NRP krajského úřadu
sociální pracovníci, lékaři, psychologové, pedagogové, další odborníci

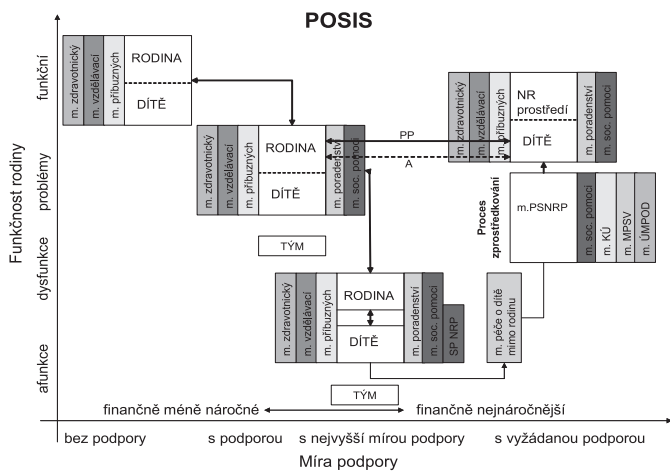
- modul Poradního sboru MPSV
sociální pracovníci, lékaři, psychologové, pedagogové, další odborníci
- modul Úřadu pro mezinárodně právní ochranu - ÚMPOD
právníci, sociální pracovníci, lékaři, psychologové, pedagogové, další odborníci

V jednotlivých dílčích modulech (mimo kategorii I) mohou být zastoupeny další profesní role a pracovní funkce z různých rezortů.

Graf č. 1

Model POSIS

(Potřeba Odborné Spolupráce na Intervenci a Sanaci rodiny a dítěte)

(Štěrbová, Kalábová, 2008)

Graf č. 1 popisuje výsledek dynamického procesu fungování rodiny a potřebné míry podpory s vynaložením míry finančních prostředků. Základem je včasné sestavení odborného týmu, který by umožnil podržet problémovou rodinu nejlépe v úrovni problémového pásma za sestavení odborného plánu pro rodinu a dítě (děti) v ní. Dostane-li se dítě mimo biologické prostředí původní rodiny a je-li umístěno do náhradního výchovného či rodinného prostředí, je důležité udržovat vazby na původní rodinné prostředí. Nemusí jít vždy o přímý fyzický kontakt,

ale o udržení mentálního povědomí o původní rodině, což má významný vliv na přijetí sebe a své identity.

Cílem týmu a podpůrné péče je dosáhnout minimalizace podpůrných opatření, aby byla rodina schopna v průběhu podpůrných opatření (sanace, intervence) dosáhnout takové míry dovedností, které ji mohou posunout s využitím základních modulů (zdravotnický, vzdělávací, příbuzných) do funkčnější roviny. Z těchto důvodů je důležitá souhra všech modulů, aby se dostalo maxima podpory všem lidem (rolím) i v základních modulech. Je nutné rozvíjet systém primární prevence. Principy funkčnosti a vzájemnosti jsou základem primární prevence. Rodina by se měla stát jednotkou ve společenském systému s dovednostmi pomoci sama sobě, tedy s využitím mechanismů sebeuzdravovacích (naučených v předchozím a současném podpůrném systému).

Model POSIS vychází ze socio-politicko-ekonomického rámce. Je v souladu s aktuálními ministerskými tezemi. Je multidimenzionální a založený na několika úrovních. Je možné s ním pracovat jako s modelem, který lze aplikovat v praxi. Je flexibilní ve vztahu k měnícím se pravidlům a tendencím, je možno jej rozvíjet. Je v souladu s ověřenými postupy a přístupy v zahraničí, reflektuje změny probíhající v současných rodinách ve společenském kontextu. Je ověřený jako účinný nástroj v procesu zprostředkování. Má tedy široký záběr. Model POSIS má výhody nejen pro přehlednost, využitelnou v rámci edukace v oblasti péče o rodiny, ale jeho význam tkví v možných opatřeních, jež lze přijmout v rámci transformace zacílením na kvalitu poskytované péče a služeb v jednotlivých modulech, na jejich schopnost interakce a předávání informací pro kvalitní týmovou práci. Konceptně je využitelný pro práci ministerstev. Model POSIS umožňuje zpětnovazebné hodnocení práce s rodinou a vhodnost plánovaných a realizovaných sanačních opatření. Z těchto výstupů lze ověřit platnost a vhodnost zvolených opatření. Moduly jsou zasazeny v osách funkčnosti rodiny a potřebné míry sanace a míry finančních prostředků. Z hlediska míry podpůrných opatření je patrný dopad finančních nákladů, které stát vynakládá na podporu rodin. Model je směřován k efektivní sanaci a včasné intervenci a je úzce spojen s politickými výstupy. Politikové by měli vnímat efektivitu vynakládaných finančních prostředků při zabezpečení transformačních kroků.

Výhodou modelu je, že je uplatnitelný na každého jedince a na každou rodinu s hlavním cílem – bezpečí a blaho dítěte.

Nemáme-li dostatek informací z určitého modulu, nemůžeme dobře rozhodnout. Konkrétní výstup, využitelný pro transformaci, je struktura poradního sboru, v němž jsou odborníci z více z resortů (empirická zkušenost) s ověřenou odlišnou resortní filosofií, avšak přesto s nutnou shodou náhledu budoucí dobré podmínky pro život dítěte, které bylo zařazeno do evidence a procesu zprostředkování adopce nebo pěstounské péče.

Pro dítě je optimální vyrůstat pocitech v bezpečí a jistoty - doma. Nepleťme si pojmy domov a dům. Kouzlo domova není kouzlem domu. Neříkejme domovy tam, kde se platí za služby nebo kam bylo dítě umístěno. Mohlo by to být zaklínadlo. V domově se kouzlí a nezaklíná. Domov vytváříme. Každé dítě má rodinu. I když je momentálně pro dítě nedosažitelnou. Ale nelze ji (už vůbec žádným kouzlem) pro dítě vymazat.

Pozor na všechny, kteří jsou sami sebou okouzleni, ti by mohli být zaklínači nebo se jimi mohou brzy stát. Máme-li umět rozpoznat potřeby dítěte, musíme znát jeho práva, abychom mohli naplnit jeho přání.

K některým poznatkům o rodinách dětí s nařízenou ústavní či ochranou výchovou

PhDr. Kazimír Večerka, CSc.

Institut pro kriminologii a sociální prevenci Praha

Dobrý den dámy a pánové, lidé dobré vůle, jsem rád, že jste mne pozvali na toto zasedání, a doufám, že i Vy budete rádi. Někdy se říká, že se stářím přichází moudrost, někdy přichází stáří samo. Nevím, jak to v mém případě je, obávám se, že to druhé. Ale chci Vám říci něco o svých poznatcích o rodinném zázemí delikventů. Je třeba se dneska ptát, kde nám selhává prevence. My si někdy tak trochu jucháme nad tím, že se nám daří snižovat číslo delikvence, ale je otázka, jestli tomu tak skutečně je a jestli právě ti lidé, kteří potřebují preventivní zásah, ho nějakým způsobem dostávají. Jestli se to prostě nemění. Ono se totiž preventivně nejlépe pracuje s těmi, kteří prevenci nepotřebují. S těmi je dobrá práce a dokonce úspěšnost, protože ti, kteří nepáchali kriminalitu, nepáchají kriminalitu. Čili jsme dosáhli toho, že jsme úspěšní. Někdy bohužel se stane, že také ti, co nepáchali kriminalitu, tak po našich zásazích začnou kriminalitu páchat. Ale to je spíše artefakt. Jelikož mi za chvíli pan předsedající ukáže zbývajících pět minut, rozhodl jsem se, že vše důležité řeknu na začátek. Co se tedy jeví z našich poznatků jako zcela přesvědčivé. Obecně a nejstručněji řečeno lze zázemí klientů popsat takto. Mladí lidé s nařízenou ochranou či ústavní výchovou nebo delikventi, vyrůstají v podmínkách rozpadlých, či z různých důvodů neúplných, a to strukturálně či funkčně atypických rodin. V prostředích infikovaných delikvencí a socialitou či nejrůznějšími druhy často mnohočetných sociálních patologií svých členů, v podmínkách promiskuitních a nestálých sexuálních vztahů i plochých vztahů citových, neadekvátního postoje ke vzdělání, práci, majetku atd. Z toho vyplývá, že taková rodinná zázemí téměř vylučují trvalejší pozitivní výchovný vliv a čekání na adekvátní výchovné působení rodičů na klienty bez vnějšího intervenčního preventivního či nápravného zásahu se pak rovná čekání na zázrak. Někdy si musím povzdychnout, když někdo stále hovoří, že je možné sanovat jakoukoliv rodinu. Není. Někdy skutečně to, co přichází jako pozitivní, je to, co přichází z vnějšku. Bohužel. Když se někdy člověk podívá, v jakém zázemí vyrůstají naši klienti, tak si říká dobře, že to nedopadlo hůř. Protože člověk si skutečně

říká, jak bych se zachoval já v této situaci. Podívejme se alespoň na některé kriminogenní aspekty rodinného zázemí blíže. Lze jednoznačně a bez obalu říci, že naši klienti výrazně trpí nestabilitou rodinného zázemí. Což dnes není žádná novinka. A právě tato nestabilita stojí jako jeden z významných činitelů v pozadí problému klienta. Projevuje se to v tom, že nejsou schopni nalézt hranice mezi já, my a oni. Nějak se to prolíná. Do struktury toho my vstupují stále nějací lidé a odtamtud se vzdalují a stávají se oni, takže ty hranice toho, kdo je, nebo není mým příbuzným, nebo tím, koho bych pozval případně na svou svatbu, jsou skutečně velmi diferencované. Pochopitelné, ale tragické je, že se často do té oblasti **my** nedostávají nejbližší. Ti, kteří jsou biologickými rodiči toho konkrétního dítěte, lidé, kteří by mu měli stát nejbliže, jako sourozenci atd. Rodiny našich klientů jsou velmi chytlavé na všechny postoje majority, jež jsou na hraně normy. Tyto jednotlivé chyby přivádějí ve svém počínání ad absurdum. Chci tím říci to, jaký charakter společnosti, tak to je onen návod, který když se uvede ad absurdum, inspiruje naše delikventní rodiny. Takže neochota ke zbytečným sňatkům, nezávaznost k partnerským vztahům, neochota vzít plnou zodpovědnost za druhé, pohrdání vzděláním a kvalifikací, nepotřebnost soustavné práce, příživnická mentalita, zbytečnost solidarity, móda konzumu, nevaž se, odvaž se, půjčíme si na všechno, nebudeme se ptát, na co, kupuj teď, plať potom, to jsou přesně jedovatá slova pro rodiče a také naše klienty. Tam se jakoby znásobuje jistá patologičnost, která se pohybuje ve všeobecném prostředí. Nejistota vychovatelů v rodině i ve škole i v celé společnosti je dnes očividná. Zapomínáme se ptát, k čemu má být vlastně dnes dítě vychováváno a jak. V tom jsme nejednotní, a i kdybychom si probrali naše názory v tomto sále, tak bychom zjistili, že ačkoliv všichni pracujeme ve stejné oblasti, tak různé věci považujeme za různé důležité. A v některých věcech se diametrálně rozcházíme. Ale působíme na stejné klienty, takže to, co říkáme, že je chyba ve výchově v rodině, když rodiče působí různými normami a hodnotami, tak my, když pak analyzujeme, podobně jak kolegyně říkala, že se na klienta vrhne skupina etopedů a sociálních pedagogů, učitelů atd., tak je otázka, co signalizují. Co má být obsahem výchovy? Je vše relativní, jak se v poslední době zdá? A nebo existují nějaké hodnoty, které jsme přebrali od našich předků a které mají kořeny v řecko-římsko-židovsko-křesťanské tradici? Má Evropa skutečně svůj nějaký společný základ? A máme my nějaký společný základ, o který se můžeme opřít? Neměl

by se přeci jenom vyrobit nějaký pseudokodex toho, kam by se mělo ve výchově směřovat? Ono totiž hovořit o tom, že všechno je relativní, je naprosto nepoužitelné při výchově. Je zřejmé, že děti vyrůstající v neúplné rodině jsou silně znevýhodněny. Situace nejednou neřeší ani doplnění rodiny. Zapomínáme, že existuje to, co tady také bylo naznačeno, totiž nějaká genetická souvislost. To, že u vlastního dítěte jsme schopni zachytit signály, které nejsme schopni zachytit u dítěte cizího. Takže když do rodiny přichází někdo jiný, tak i v dobrém úmyslu, se velmi často neseťká s naším klientem. A nejhorší je, když si to neuvědomuje a myslí si, že mu rozumí. Tedy my, pohybující se někde ve sférách akademických, najednou jednáme v situacích, jejichž zájmy, názory, citová hnutí a potřeby jsou nám bytostně cizí. Hrozné je, že ty naše klienty často nikdo nechce. Kolikrát si pak říkám, jak musí být člověku, o kterém soud rozhoduje a místo, aby se o něj všichni rvali, ke komu půjde, tak každý říká své důvody, proč k němu jít nemůže. Ten člověk pak najednou zjistí, že ti, kteří by mu měli dělat zázemí, říkají, jdi jinam. A to je vysoce frustrující. Klienti se, podle mého názoru, budou měnit pouze tehdy, když budou mít důvod ke změně. Dokonce i rodiny se budou měnit, jenom když budou mít důvod ke změně. A ten důvod ke změně bude tehdy, jestliže budou mít vztah, nikoliv tedy milenecký, ale vztah k někomu, k něčemu. Už kdysi kriminologické výzkumy prokázaly, že člověk je schopen odolat kriminalitě především tehdy, jestliže je pevně zakotven v práci, jestliže má kde bydlet a hlavně, jestli má důvod kvůli někomu být něčím, nějakým, někde a tak. Vztahový rámec je nejdůležitější a nesmíme na něj zapomenout. Můžeme do někoho hučet nahoru dolů. Můžeme mu říkat nejkrásnější údaje světa, nebude-li mít pocit, že někomu na něm záleží a pro někoho to dělá, tak se nám to prostě nepodaří.

Děkuji Vám za pozornost.

Rodina – problém definice a definice problémů

Doc. MUDr. ThDr. Jaroslav Max Kašparů, PhD.

Premonstrátský diakon a psychiatr

Milé dámy, vážení pánové,

dříve, než se dostanu k tématu dnešní přednášky, dovolím si v úvodu ocitovat zkrácený příběh mého oblíbeného spisovatele G. K. Chestertona. Existují totiž společenské jevy i situace, které se lépe než vlastní definicí vyjádří příběhem.

Plynová lampa

Představme si velký sběh lidí, kteří chtějí konečně zbourat pouliční lampu, proti níž už tak dlouho významné osobnosti mluvily jako o naprostém přežitku. A teď se najednou v šedém hábitu zjeví mnich, duch středověku, a nezázivným způsobem po vzoru scholastiků praví: Milí bratři, posuďte nejdříve, jakou hodnotu má světlo, tedy je-li samo v sobě dobré... a v tomto okamžiku ho někdo celkem omluvitelně srazí k zemi a dav se vrhne na lampu. V deseti minutách je po ní a všichni si gratulují, jak jsou na rozdíl od středověku moderní a praktičtí.

Jenže! Chod světa není přece tak jednoduchý. Brzy se ukáže, že se někteří lidé chtěli zbavit plynové lampy a nahradit ji elektrickým světlem, jiní zase chtěli získat litinu, z níž byla vyrobena, ještě jiní si přáli tmu, neboť jejich úmysly nebyly zcela čisté. Jedni se domnívali, že lampa dost neosvětluje, druzí, že osvětluje příliš. Jedni chtěli zničit obecní majetek, druzí chtěli jenom něco zničit. Nakonec se tedy ukázalo, že měl mnich vlastně pravdu. Všechno nakonec závisí na filozofii světla. Jenomže místo abychom o tom diskutovali pod plynovou lampou, musíme teď diskutovat potmě.

Souvislosti

Předem se přiznávám k tomu, že nejsem mravokárce, a proto je mi cizí moralizování, ani státní úředník, ani ekonom, právník nebo teoretik z výzkumného ústavu, a proto jsou mi cizí definice. Jsem praktik z terénu, který se už pětatřicet roků pohybuje jako psychiatr, pedopsychiatr, soudní znalec a kantor mezi komisemi péče o rodinu a děti, výchovnými

ústavy mládeže, kriminály, sebevrahy, toxikomany, mladými alkoholiky a rozvrácenými rodinami. Pokaždé, když uzavírám znalecký posudek nebo předepisuji medikament mladému člověku, kladu si dvě otázky. Z jaké rodiny vyšel a jakou rodinu on sám jednou vytvoří. A protože lidská společnost má tu vlastnost, že v ní všechno souvisí se vším, vynoří se mi pokaždé otázky další. Například otázka, co je to vlastně rodina. Působení souvislostí je značné. Když v Kuvajtu zdrazí ropu, tak u nás v obci zdrazí pekař rohlíky. Ač je vzdálenost obou lokalit značná, vzájemně se ovlivňují. Oč silnější a větší jsou potom souvislosti a vazby uvnitř jednoho státu, potažmo jedné rodiny, jedné společné domácnosti.

Definice

Není problém najít si na Google definici rodiny a máme skoro jasno. Ne zcela jasno, protože mimo jiné dojdeme také k poznání, že pojem rodina je v současné době těžko definovatelný. Můžeme zde například číst: Ačkoliv právní řád České republiky rodinu výslovně nedefinuje, pokládá za ni především rodinu založenou manželstvím. Rodinu lze však chápat také jako malou skupinu osob, které jsou navzájem spojeny nejen manželskými a příbuzenskými, ale i jinými obdobnými vztahy a zvláště společným způsobem života.

Další definice popisují rodinu prostřednictvím jejích funkcí: funkce reprodukční, funkce sociálně ekonomická, funkce kulturně výchovná, funkce sociálně psychologická a funkce emocionální. A opět jsem u definic, které nemám rád. Pokud budu pátrat dál po významu těchto pěti funkcí, dojdu na rodinné subfunkce, mikrofunkce až nanofunkce a současně s tím k závěru, že je lepší se neženit. Vzhledem ke globalizujícímu se světu, v kombinaci s lidskými právy a občanskými svobodami, dojde do zajista brzy k tomu, že budeme povinni pokládat za rodinu také orientální polygamii, eventuálně kombinaci soužití několika mužů plus několika žen pod jednou střechou, vícero mužů samotných ve společné domácnosti, ať už s dětmi nebo bez nich. Našlápnuto už k tomu máme, Brusel a lidská práva dokonají své. Pokud dnes politické strany hlásají před volbami podporu rodinám, chci vidět – v případě dodržení jejich slibu – jak to zítra zvládnou pracovníci té instituce, která právě dnešní akci pořádá, protože bude vlastně podporovat všechno a všechny.

Český Babylon

V naší zemi se rodina v tradičním pojetí rozpadá zhruba od sedmdesátých let 20. století, kdy došlo k překonání společenského odsudku rozvodu. V počátcích byl definován jako moderní a pokrokový zákon. Důsledkem je generace dnešních čtyřicátníků a padesátníků, kteří z rodinného prostředí neznají některé vzorce chování, protože je nemohli odpozorovat z interakce a komunikace vlastních rodičů. Nedokáží řešit vlastní problémy, nebyli vedeni k účtě vůči partnerovi, k důsledné a odpovědné výchově dítěte, toleranci, odpuštění, sebezáporu, oběti a ani k účtě k vlastním předkům. Nemohli tudíž nic z toho předat dál a jejich potomci se rozvádějí také a nebo se manželství sami už bojí uzavřít. Nyní vyrůstá třetí generace, která se hůře orientuje v takzvaných tradičních hodnotách. Nárůst kriminality mládeže, rozšiřující se drogová scéna a jiné sociálně patologické jevy jsou toho částečným následkem. Co s tím? Zatěžuje to společnost především po stránce ekonomické. Hledá se proto pomoc a řešení. A bohužel je v naší zemi, a k tomu ještě současně u moci, mnoho lidí, kteří se domnívají, že úpadek rodinného života lze sanovat penězi a paragrafy. Neměl bych takto hovořit na půdě parlamentu, protože se nesluší mluvit o provaze v domě oběšenčově. Hrozím, se však důsledku tohoto omylu. Moderní ekonomové a právníci mají své moderní iluze a jednou z nich je právě tento omyl. Pokud možno mají iluze ještě instantní, snadno rozpustné. Mimo to se ve společnosti přeceňuje materiální. Ale ještě nebezpečnější než přeceňování materiálního je v této zemi nedocnění duchovního. Ony totiž svoji nezanedbatelnou roli ve společnosti hrají také substance, které nelze měřit kalkulačkou. Stará matka, která má v domově důchodců od jídla, přes teplo a lékařskou péči všechno materiální zabezpečení, marně čeká na návštěvu svého syna. Nechodí. Podniká přece. Onen akcident, kterému se říká láska, ji nevynahradí žádná materiální hodnota ani rádobý psycho-terapeutická moudra otitulované sociální pracovnice. Bohužel cit pro uvedené rozdíly (materiální – duševní – duchovní) je otupen. Pokud není přímo otupen, je změněn, a není-li změněn v obsahu, je změněn v nomenklatuře. A tím došlo k tomu, že se naše společnost pomalu stává starozákonním Babylonem, pro který bylo charakteristické zmatení pojmů.

Dnes se:

- pýcha změnila ve zdravé sebevědomí,
- lakomství v zákon ekonomiky,

- nestřídmost ve vyšší životní úroveň,
- závist v boj o spravedlnost,
- hněv ve zdravou reakci na hloupostí druhých,
- hulvátství ve svobodu projevu,
- okrádání ve svobodný trh,
- zanedbaná výchova dětí se změnila ve tvorbu vlastního názoru,
- mateřství bez manželství v moderní formu existence,
- likvidace pozitivních hodnot ve zbavení se předsudků,
- neúcta k tradici ve vítězství zdravého rozumu,
- lenost se změnila v sociální dávku,
- slušnost je přežitek doby, jak mi řekl jeden mladý inženýr ekonomie, protože za tu si ještě nikdo nic nekoupil.

Dámy a pánové, a v téhle hodnotové džungli povltavského Kocourkova budujte solidní porodinnou politiku a tvarujte dětské charaktery.

Máňo, nechod' ven...

Ale jak víme, děti se nevychovávaly tzv. „přes ucho, ale přes oko.“ Nejde vůbec o to, co jim o slušném chování říká ve škole sexuálně promiskuitní paní učitelka nebo jen občas střízlivý pan učitel, ale jak děti vidí jejich vlastní životní styl. Chtějte ovšem na kantorech, zpěvačkách nebo hvězdách české politiky, aby žili příkladným a mravným životem. Chtějte to. Ale v tu chvíli narazíte na jejich lidská práva plus občanské svobody a budete rádi, když obžalobu za omezování jejich práv uhradíte na pár hodin veřejně prospěšných prací. O rodičích už nemluví. Uvážím-li, jak vycházím ze své zkušenosti, že značná většina pedagogů jsou solidní lidé, dělají si tím právě u rodičů značné problémy. Chce-li učitel naučit jejich dítě dobrým mravům, je napaden tatínkem, že tím „omezuje rozvíjející se osobnost a právo na sebevyjadřování jeho potomka...“ Učitel by vlastně neměl ani pochválit žáka před celou třídou, protože ho tím pozitivně diskriminuje a vyvolává komplexy. Ve školách je nejlepším útokem obrana. Na ulici naopak. Tam je skoro trestným činem bránit se proti útočníkovi, protože on, chudák, se může cítit ohrožen neúměrnou obranou bránící se oběti.

Celkové klima v tomto směru vystihl jistý kreslíř, který pod obrázek dvojice manželů připsal větu: „Máňo, buď doma, nechod' ven, řáďeji tam lidský práva...“

Schizofrenie po česku

Současné směřování společnosti, se mi jako psychiatrovi jeví, poněkud schizofrenní. A mimo jiné to odnáší právě rodiny. Uvedu čtyři příklady. Na jedné straně jsme fascinováni relativismem, který všechno zpochybňuje, v jehož optice nic není jisté, zásadní, úplně správné, zcela pravdivé, mravné, etické a neměnné. Ale na druhé straně vynakládáme nemalé prostředky na pomoc rodinám, kde se manželé rozvádí, podvádí a dovádí, investujeme do různých typů výchovných zařízení, ústavů a věznic. Ale právě delikventi a zločinci zcela pochopili, že u nás není nic zásadního, neměnného, morálního a správného. Oni pochopili – a my je za to trestáme.

Dalším Molochem, který požívá rodiny je konzumismus. Blíží se vánoční svátky a s nimi horentně zadlužené rodiny, pro které vánoce pod 50.000 Kč nejsou svátky hodné občana liberálně tržní vlasti. Ježíšek ovšem nechodí sám. V patách mu běží exekutor.

Mladí konzumují zábavu. Pokud Český národ vyhyne, bude to tím, že se ubavil k smrti. Na jedné straně jsou minimální až žádné tresty pro dealery drog a na druhé straně se investují horentní částky do léčení toxikomanů.

Na jedné straně existuje paragraf týkající se ohrožování mravní výchovy mládeže, ale na druhé straně obsah pojmu mravnost je zcela relativní a co je a co není mravné si určuje každý občan sám.

Český politický kutil najde řešení

Bují Vám ve škole šikana? Namontujte si tam kamery a máte po problému. Řádí Vám na fotbalových stadionech vandalové? Zkonstruujte tam vyšší železná ohrazení a máte po problému. Existuje v rodinách domácí násilí? Vylepte plakáty s číslem linky pomoci a není co řešit. A když už toho bude s mladými delikventy příliš, snížíme věk trestní odpovědnosti. Jak je to všechno prosté a jak jednoduché. Ministerstva všech rezortů to budou monitorovat a v budoucnu přijímat účinná opatření. Na morální díru nalepíme technickou záplatu a máme po problémech.

Uvědomte si ovšem, že kopnutím banánové slupky pod postel máme uklizeno pouze opticky, nikoli fakticky.

Informace bez formace

Technické prostředky jsou objektivně na vysoké úrovni. To, co však lidem často chybí, je obyčejné lidské štěstí. Jak řekl filozof Martin Heidegger: „Technika překonala všechny vzdálenosti, ale nevytvořila žádnou blízkost.“ Rodiče dnes ví, co je děje v Tararinga-Patamu na druhém konci planety, ale neví, co se děje v duši jejich dítěte ve vedlejší místnosti. Jako houby po dešti rostou lidé informovaní, ale zcela se vytrácí lidé formovaní ke kvalitnímu způsobu života. Vytratila se všeobecná lidská slušnost a korigující vliv veřejného mínění. Máme stále rychlejší auta, počítače a komunikační techniku, ale stále méně času pro sebe a pro druhé. Máme větší domy a byty, ale méně dětí a menší rodiny. Máme více soudů, ale méně soudnosti. V jádru mnoha současných společenských problémů je nedostatek rozlišování mezi dobrem a zlem a nedostatek vůle jednat v zájmu dobra. Právě to vede k již zmíněné relativizaci pojmů a postojů.

Ale přesto...

je potěšitelné, že v mnoha anketách rodina stále figuruje jako jedna z nejvyšších hodnot, se kterou se pojí představa štěstí, jistoty, pocitu bezpečí a přijetí. Rodina je stále místem efektivního, často nejefektivnějšího řešení těch nejtěžších sociálních problémů. Fungující rodina „neprodukuje“ bezdomovce, sirotky žijících rodičů, prostitutky, nešíří se v ní AIDS. Dobrá rodina vychovává člověka k tomu, aby využíval své talenty, aby se vzdělával. Tím dává lepší předpoklady také pro zaměstnanost.

V současnosti mnoho odborníků i laiků pochybuje o možnosti dalšího setrvání „tradiční“ rodiny, ale zkušenosti ukazují, že pokud pomineme hmotnou stránku existence, stává se v rodině prvořadou péče o děti a jejich výchova v tradičním slova smyslu. Dítě potřebuje znát vzorce chování, jaké se mimo úplnou rodinu, pokud možno i s širším okruhem příbuzných, nikdy později nemůže „doučit“.

Bohužel, čím dál tím častěji se to nenaučí už ani v ní.

Milé dámy a vážení pánové, stále se hovoří o nedostatku peněz. Osobně se domnívám, že je v této zemi nedostatek světla. Nebourejte proto další plynové lampy. Jim přeji delší životnost a vám dlouhé a neobyčejně pevné duševní zdraví.

Současná rodina očima sociálního pediatra

Doc. MUDr. Lubomír Kukla, CSc.

vedoucí oddělení preventivní a sociální pediatrie

Je mi velkou ctí, že mohu uzavřít svoji přednáškou dvoudenní konferenci. Opakovaně jsem si prohlížel program konference a přemýšlel, co prezentovat. Nerad bych „nosil sovy do Atén“, ale na druhou stranu „opakování matka moudrosti“. Také mě těší, že na konci programu jsme tři fousáci.

Rodinná péče

je v našich podmínkách realizována buď ve vlastní (biologické) rodině, rozšířené (širší) rodině a nebo v náhradní rodině.

Náhradní rodinná péče se děje buď formou pěstounské péče, nebo adopce. Pro zopakování si připomeňme, že nastávají situace, kdy se rodiče **nemohou - nechtějí - nebo neumí** o dítě postarat.

1. nemohou se postarat:

- nežijí (zemřeli) - jsou ve výkonu trestu - dlouhodobě mimo domov ze studijních či pracovních důvodů - dříve delší vojenská služba - postižení rodiče (invalidita) - nemoc rodiče - nemoc dítěte
- přírodní katastrofy + devastace prostředí = povodně, zemětřesení, tajfuny - válečné konflikty, nasazení do války, nutnost opustit zemi z důvodů pronásledování, hladomor, epidemie
- nezaměstnanost, bída, velký počet dětí
- rozpad rodiny (rozvod - svěřením dítěte do péče jednoho z rodičů), upřesněný styk druhého rodiče s dítětem, časté je zabraňování styku dítěte s jedním z rodičů
- zbavení svéprávnosti - zbavení rodičovských práv - umístění dítěte do ústavní péče
- rodič (otec) neví, že je rodičem (otcem)

2. nechtějí se postarat:

- rodič je dysharmonická osobnost s rysy psychopatie, maladaptace, jedinec závislý na alkoholu, drogách, gambler apod.
- dítě je nechtěné (např. „pracovní úraz“ na E 55) apod.
- jde de facto o sociálně osiřelé děti, ohrožené vlastním rodinným prostředím.

3. neumí se o dítě postarat:

- nezralost rodiče (adolescentní rodič) nebo naopak již rodiče staří, neschopnost se vyrovnat se zvláštními situacemi, jako je např. dítě narozené mimo manželství, dítě s postižením, dítě v náhradní péči apod.,
- neschopnost přijmout určité společenské normy, rodič s mentálním či jiným postižením

4. Protipólem jsou rodiče, kteří se o dítě nadměrně starají

Současná doba přináší menší počet dětí v rodině, často jedno, na které se upírají snahy rodičů, zvyšují se nároky (navíc jsou rodiče často starší). To vše vede k rozmazlování, nerespektování druhých, nepřipravenosti na samostatný život.

5. Jako speciální kategorii zde ještě musíme uvést vědomé **ubližování, týrání a zneužívání**, kterému by mohla být věnována samostatná přednáška.

6. Deprivace:

Dlouhodobé nenaplnění odůvodněných potřeb. Dělíme ji tak jako potřeby na biologickou (tělesnou), psychickou a sociální.

Jaké jsou trendy v současných rodinách?

- ubývá dětí (na jednu fertiální ženu je v průměru 1,3 dítěte), negativní populační bilance = „demografické šetření“
- přibývá mladých párů, které zůstávají cíleně bezdětné
- přibývá bezdětných párů z důvodů neplodnosti (jednoho, či obou) – cca 16 % – obě pohlaví stejně
- dítě se odkládá na pozdější dobu (před revolucí průměrný věk prvorodiček 19 let, nyní 26-27 let) z důvodů ekonomických, sociálních, studijních (VŠ), „cestovatelských a poznávacích“, bytových apod.
- kvalitní antikoncepce, která je daleko více ženami užívána (cca 3-4krát častěji než před rokem 1989) - děti více plánované, menší počet dětí nechtěných
- častější spoluzití mladých lidí bez sňatku
- vyšší podíl dětí narozených mimo manželství apod....
- ubývá společně tráveného času rodičů a dětí v rodinách + chronický nedostatek času v péči o dítě vůbec

Tab. 1: Pohyb obyvatelstva v ČR (2000-2008)

Rok	Střední stav obyvatelstva	Sňatky	Rozvody
2000	10272503	55321	29704
2001	10224192	52374	31586
2002	10200774	52732	31758
2003	10201651	48943	32824
2004	10206923	51447	33060
2005	10234092	51829	31288
2006	10266646	52860	31415
2007	10322689	57157	31129
2008	10429692	52457	31300

Zdroj: ÚZIS

Z pohybu obyvatelstva vidíme, že nás v posledních 5 letech přibývá. Je to jednak důsledek zvýšeného počtu narozených v posledních letech, ale i mírného poklesu zemřelých. Nezanedbatelnou roli hraje také pozitivní migrace směrem do naší republiky. Toto číslo je vysoké, v posledních letech má trend se ještě zvyšovat.

Počet sňatků až do roku 2007 stoupal, v roce 2008 došlo k poklesu. Počet rozvodů je již několik let stabilizován.

Tab. 2:

	Narození			Potraty		Úhrn těhotenství
	celkem	živě	Mimo manželství	celkem	UPT	
2000	91169	90910	19868	47370	34623	138539
2001	90978	90715	21359	45057	32528	136035
2002	93047	92786	23552	43743	31142	136790
2003	93957	93685	26797	42304	29298	136261
2004	97929	97664	29941	41324	27574	139253
2005	102498	102211	32543	40023	26453	142521
2006	106130	105831	35385	39959	25352	146089
2007	114947	114632	39674	40917	25414	155864
2008	119842	119570	43581	41446	25760	161288

Jak ukazuje tabulka 2, počet živě narozených dětí od roku 2001 průběžně stoupá. Je to důsledkem toho, že se do fertilního věku dostaly silné ročníky, i když musíme poznamenat, že toto zvýšení počtu narozených dětí nastalo později, než se předpokládalo, a to z důvodů uváděných výše. Počet potratů se v posledních letech příliš nemění, počet dětí narozených mimo manželství významně narůstá. Přirozený přírůstek se objevuje od roku 2006, do té doby byl negativní a počet obyvatel musel „zachraňovat“ přírůstek stěhováním. Přes všechny tyto skutečnosti musíme konstatovat, že jsme populací bez vlastní reprodukční schopnosti.

Čím se naše země může pochlubit (a WHO ji za to chválí), je kojenecká a novorozenecká úmrtnost. Je jednou z nejnižších nejen v Evropě, ale i na světě. Má to však i odvrácenou stranu mince. Daří se sice zachránit řadu dětí, které bychom dříve nezachránili, ale o kvalitě jejich života se dá „s úspěchem pochybovat“. Jistě i část takto zachráněných dětí se nám podílí zase na tolik kritizovaném velkém počtu dětí v ústavní péči. Nemůžeme se zlobit na rodiče, pokud nechtějí svůj život obětovat péči o dítě s nějakou komplikovanější formou postižení.

Tab. 3:

	Zemřelí			Přirozený přírůstek	Přírůstek stěhováním	Celkový přírůstek
	Celkem	z toho do 1 roku	z toho do 28 dnů			
2000	109001	373	231	-18091	6539	-11552
2001	107755	360	212	-17040	-8551	-25591
2002	108243	385	251	-15457	12290	-3167
2003	111288	365	221	-17603	25789	8186
2004	107177	366	224	-9513	18635	9122
2005	107938	347	2w06	-5727	36229	30502
2006	104441	352	246	1390	34720	36110
2007	104636	360	235	9996	83945	93941
2008	104948	338	217	14622	71790	86412

Jak je neustále přetřásáno v médiích, máme vysoký počet dětí v ústavní (institucionální) péči. Jde o cca 20 000 dětí. Z tohoto počtu je cca 1 900 v zařízeních do tří let věku (kojenecké ústavy, dětské domovy a dětská centra v gesci MZ ČR). Jak ukazují tabulky 4+5, v roce 2008 je v těchto zařízeních roční „obrat“

kolem 2 000 dětí (přijatých i propuštěných). Co se však málo ví, je skutečnost (jak ukazuje graf 1), že z tohoto počtu se valná většina dětí dostává do rodiny - více než 86 % (vlastní 52,5 %, náhradní 33,8 %), což je jistě neočekávaně pěkné procento. Nemůžeme tedy v žádném případě říci, že by si tato zařízení děti držela, aby měla obloženost a zdůvodnění pro zaměstnání svých lidí, a také, že většina dětí nikdy nepozná, co je to rodina, protože svůj život stráví v ústavěch.

Polovina dětí (cca 10 000) je v péči zařízení v gesci MPSV, dříve ústavů sociální péče, nyní domovů pro péči o osoby (dětí) se zdravotním postižením. V těchto zařízeních jsou většinou děti, o které jejich rodina nejeví zájem, se závažnými formami postižení mentálního či kombinovaného typu. Cca 8 100 dětí je v zařízeních v gesci MŠMT – v dětských domovech školského typu, dětských domovech se školou, diagnostických ústavěch, výchovných ústavěch apod. Z komplexních studií vyplývá, že jádro dětí v těchto zařízeních tvoří skupina dětí ve věkové kategorii 9–14 let. V nefunkčních rodinách se dítě dostává na „scestí“. Řešením je především sanace těchto rodin kvalitní terénní sociální prací. Ve srovnání se západními zeměmi (jejichž rádobou odborníci se nás snaží učit), je zde ještě jeden fenomén, který děti posílá do ústavů, a to je snaha, aby se nám děti „nepotulovaly“ po ulicích, jak je na západě běžné. I proto jich tam máme tolik.

Tab. 4+5:

Kojenecké ústavy a dětské domovy - počet přijatých dětí, rok 2008

Území, kraj	Počet dětí přijatých během roku				Z celkového počtu přijatých dětí		
	celkem	v tom			se speciálními potřebami	různých	lých
		ze zdravotních důvodů	ze sociálně-zdravotních důvodů	ze sociálních důvodů			
Hl. m. Praha	208	30	135	43	67	22	7
Středočeský	213	39	52	122	19	55	13
Jihočeský	-	-	-	-	-	-	-
Plzeňský	130	30	15	77	14	31	3
Karlovarský	91	1	2	80	14	31	6
Ústecký	155	5	4	146	7	77	0
Liberecký	56	31	10	15	5	23	2
Královéhradecký	39	3	-	38	-	12	-
Pardubický	149	54	46	49	33	35	9
Vysočina	94	54	10	30	13	25	8
Jihomoravský	111	81	5	89	24	47	1
Olomoucký	778	160	17	101	11	37	-
Zlínský	91	23	22	46	16	20	-
Moravskoslezský	300	74	29	197	32	65	19
ČR	1 981	595	347	1 039	260	475	76

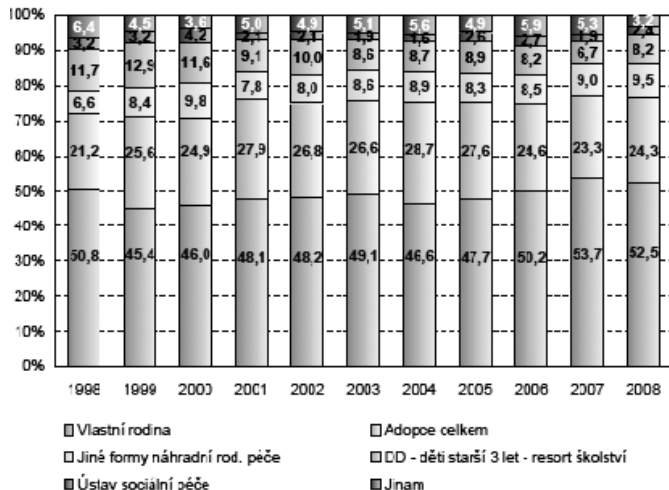
Kojenecké ústavy a dětské domovy - počet propuštěných dětí, rok 2008

Území, kraj	Počet propuštěných dětí během roku										Z celkového počtu propuštěných			Země
	celkem	v tom									se speciálními potřebami	různých	lých	
		do vlastní rodiny	pro nezáměr	se souhlasem rodičů	na zákonné zkrácení rodič. práv	o jiné formy náhradní rod. péče	do dětského domova pro děti starší 3 let (nesort. školství)	do ústavu sociální péče	jiným					
Hl. m. Praha	203	91	16	53	6	11	16	3	10	53	25	3	2	
Středočeský	210	109	15	35	7	14	22	3	5	11	54	9	2	
Jihočeský	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Plzeňský	112	51	13	15	-	11	13	5	3	28	15	2	1	
Karlovarský	96	34	18	19	-	12	8	2	3	8	51	-	-	
Ústecký	153	27	32	34	-	21	25	-	14	6	80	3	2	
Liberecký	48	16	8	13	-	5	2	3	1	6	18	1	-	
Královéhradecký	41	16	6	3	-	6	4	1	-	-	7	-	1	
Pardubický	131	66	3	28	-	17	6	9	2	33	28	2	1	
Vysočina	88	31	12	24	-	10	11	-	-	11	17	5	1	
Jihomoravský	179	100	12	23	-	11	22	12	2	42	46	1	-	
Olomoucký	296	226	4	15	4	22	19	-	5	4	34	-	-	
Zlínský	92	75	3	5	-	3	-	3	1	18	5	-	-	
Moravskoslezský	299	181	11	23	7	42	10	4	16	41	75	13	1	
ČR	1 948	1 023	153	299	24	185	159	48	62	261	455	53	11	

Graf 1:

Vývoj struktury dětí propuštěných z kojeneckých ústavů a dětských domovů (DD) pro děti do 3 let, dle umístění

Také níže uváděné počty dětí v náhradní rodinné péči ukazují jasně na pozitivní trend zvyšujícího se počtu dětí v těchto rodinách.

Tab. 6: Počet dětí v NRP

k 1. 1. 2006	6 873
k 1. 1. 2007	7 228
k 1. 1. 2008	7 581
k 1. 1. 2009	8 159

Tento pozitivní trend dokumentuje i následující tabulka 7, kde je jasné zvyšování v počtech dětí jdoucích do rodin ve všech možných formách.

Tab. 7: Umísťování dětí

	2006	2007	2008
Do péče budoucích osvojitelů	496	455	501
Osvojení	516	533	542
Do péče budoucích pěstounů	298	317	438
Do péče jiných občanů	1314	1361	1402

Do ústavní výchovy	1974	2195	
Do ochranné výchovy	58	88	
Do péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc	286	404	450
Neumístěné	85	94	129

Závěrem:

Současná situace v náhradní rodinné péči dokumentuje dlouhodobý nedostatek dětí vhodných pro adopci ve srovnání s počty žadatelů. Řada žadatelů tak musí delší čas čekat. Tato skutečnost vytváří prostor i pro nekorektní postupy při řešení tohoto problému.

Tato práce byla podpořena grantem IGA MZ ČR č. NS 9669-4/2008.

Mgr. Michal Sedláček

náměstek ministra pro evropské záležitosti

Dobrý den, dámy a pánové,

je pro mě samozřejmě velkou ctí, že zde mohu na samý závěr konference vystoupit a rád bych využil tuto příležitost, abych poděkoval všem, kdo se na organizaci této konference podíleli, jmenovitě paní ředitelce Kláře Vítkové-Rulíkové z odboru 21 Ministerstva práce a sociálních věcí. Rád bych poděkoval i všem přednášejícím i panelistům, kteří se konference zúčastnili, protože samozřejmě se jedná již o pátou konferenci. Tato konference má již svoji tradici a jsme rádi, že má i takovou popularitu. A samozřejmě děkuji poslaneckému klubu České sociální demokracie, která propůjčila tuto zasedací místnost pro konání konference.

Tato konference se zaměřila na velmi palčivé téma, kterým je rodinná politika. Je to téma, které ještě před deseti lety prakticky politiky nezajímalo, bylo na okraji veřejného zájmu a do centra pozornosti se teprve dostává v současné době, v době demografické krize. Jedná se zároveň o téma, u něhož musíme být velmi opatrní. Rodina představuje oblast nejméně zajímavého lidského zájmu a oblast, se kterou má zkušenosti v podstatě každý z nás. Ano, na dveře klepe demografická krize, klesá prestiž rodiny, dokonce stoupá rozvodovost i v České republice. Přesto musíme zvažovat všechny naše kroky, aby tyto kroky skutečně posílily autonomii, soudržnost a svobodu rodiny a ne naopak. Bohužel ne často dochází na evropské úrovni k porozumění našemu postoji. Česká republika dlouhodobě prosazuje názor, že nejlepší formou podpory rodiny je umožnit rodinám maximální svobodu volby a maximální finanční nezávislost. I proto si u nás rodiče mohou vybrat, zda chtějí zůstat se svými dětmi doma rok jeden, dva, tři, nebo dokonce čtyři. To zdaleka není v Evropě samozřejmostí. Ministerstvo práce a sociálních věcí tedy raději podporuje autonomii rodičů, ať se oni sami rozhodnou, zda chtějí zůstat s dítětem doma, dát ho do jeslí, do školky, miniškolky nebo na hlídání. Naše ministerstvo na jaře představilo tzv. rodinný balíček, jehož realizaci oddálil pád vlády a nyní je projednáván zde ve sněmovně, jako poslanecká iniciativa. Tento balíček by měl tuto škálu možností pro rodiny ještě dále rozšířit.

V průběhu českého předsednictví v Radě Evropské unie si Ministerstvo práce a sociálních věcí vybralo horizontální podporu rodiny jako jednu ze svých čtyř klíčových resortních priorit. I proto jsme v Praze na začátku února letošního roku uspořádali neformální jednání ministrů pro otázky rodiny. Z hlediska České republiky bylo potěšující, že se unijní ministři shodli na tom, že nejlepší zájem dítěte musí být brán v potaz, že svoboda volby a autonomie rodiny musí zůstat zachována, že neformální péče o dítě musí být ekonomicky hodnocena a že oblast rodinné politiky je natolik provázána s národními tradicemi a kulturně historickými zvyklostmi, že snaha o umělelou harmonizaci v této oblasti by nepřinesla žádnou přidanou evropskou hodnotu. Naopak by mohla vzbudit až negativní reakce u části evropské veřejnosti.

Tato shoda je takřka zrcadlový obraz toho, s čím se někdy na unijní úrovni setkáváme. Tam dominuje pohled, jehož společným jmenovatelem je představa, že hodnota člověka, ať muž či žena, se pouze a výlučně odvíjí od jeho ekonomické efektivity. Proto rodič, který se rozhodne, byť jen v prvních několika měsících či letech života dítěte, zůstat se svým potomkem doma, je chápán jako osoba, která nepřispívá k ekonomickému rozvoji společnosti a je jí nutné co nejrychleji vrátit na trh práce. Známa organizace OECD dokonce přímo vyzvala Českou republiku, ať zkrátíme rodičovskou dovolenou maximálně na dva roky a snížíme její výši.

Ať má z čistě ekonomické perspektivy tento postoj jistě své racionální, nelze přehlížet, že vývoj dítěte není ekonomickým indikátorem. Jedná se o lidskou bytost, která ve svém raném věku má svoje nutné potřeby a jejich neuspokojení pochopitelně má své důsledky. Dětská psychologie potvrzuje, že odloučení od rodičů, vyvolává u nejmenších miminek pocit emocionální nejistoty, což může vést k psychické nevyrovnanosti, či dokonce kriminálnímu chování v dospělém věku. Pediatři se shodují, že děti navštěvující zařízení kolektivní péče v útlém věku trpí častěji nemocemi a různými alergiemi, a tudíž finančně zatěžují i zdravotnické systémy. O potřebě posilovat mezigenerační solidaritu ve světle současné finanční udržitelnosti důchodů se není snad nutné ani zmiňovat. Navíc omezit v České republice hluboce zakořeněnou rodičovskou dovolenou, ať finančně či jejím rozsahem, si u nás nepřeje snad žádná politická strana. Logickým vyústěním snahy o rychlý návrat na trh práce je potom nutnost všeobecného rozšíření jeslí s důsledky, o nichž jsem se před chvílí zmínil.

Přesto Evropská unie v roce 2002, tedy přestupem České republiky do ní, přijala tolik známé barcelonské cíle, o které se strhl spor na začátku našeho předsednictví. Podle těchto cílů mělo být umožněno do roku 2010 33% dětí do tří let v Evropské unii navštěvovat jesle a 90% dětí do šesti let by mělo chodit do mateřských školek. Je však jasnou skutečností, že podobně jako mnoho dalších cílů Lisabonské strategie i tento cíl byl v naprosté většině členských států zcela nesplněn. Přesto to byla právě Česká republika, která byla v Evropském parlamentu napadána, že chceme vrátit ženy k plotně. Přitom se rádo zapomíná, že v samotných barcelonských cílech je jasně deklarováno, že tyto cíle mají být naplňovány podle zájmu a potřeb a národních zvyklostí. Tyto zvyklosti jsou prostě v České republice jiné. Dokonce i v dobách komunistického režimu, který jesle násilně prosazoval, dosáhl počet dětí v jeslích jen 18%.

Dámy a pánové, Česká republika se v průběhu českého předsednictví aktivně angažovala i při projednávání novelizace unijní směrnice o mateřské dovolené. Komise navrhla, aby se délka povinné mateřské dovolené v Evropě protáhla ze současných 14 na 18 týdnů, ale potřebnou shodu mezi členskými státy se dosud nepodařilo nalézt. Na posledním zasedání rady EBSCO jsme v Bruselu podpořili dohodu sociálních partnerů o prodloužení povinné rodičovské dovolené v Evropě ze tří na čtyři měsíce. V obou těchto směrnících samozřejmě vidíte, že v České republice máme úpravu mnohem širší a tyto minimální evropské standardy bohatě překračujeme.

Rodinná politika na evropské úrovni, to tedy nejsou jen již zmiňované barcelonské cíle, naopak jsme rádi, že se o potřebě podpořit rodiny a sladovat profesionální a rodinný život hovoří stále hlasitěji a stále častěji. Každý, kdo se stará o malé dítě, ví, že se jedná o práci na plný úvazek, a to ne ve smyslu 8hodinové pracovní doby. Jde o péči 24 hodin denně sedm dní v týdnu. Jedná se o práci, která má pro společnost zcela zásadní a nenahraditelný význam i ekonomický přínos, ale není zároveň ekonomicky oceňována. A každý, kdo není samozřejmě zaslepen určitou ideologií, dobře ví, že i v tom nejtěplejším věku je úloha matky nezastupitelná

Budeme ale také usilovat o to, aby i matkám byl usnadněn návrat do práce a mohly následně lépe skloubit profesionální a rodinný život. Firemní školky, pružná pracovní doba, zkrácené pracovní úvazky, to jsou opatření, nad nimiž i v České republice snad panuje shoda napříč politickým spektrem. Stárnutí populace představuje v České republice z dlouhodobého hlediska

jeden z největších problémů celé naší společnosti. Kromě reformy důchodového systému a přílivu migrantů představují pro rodinná opatření jednu z možných odpovědí na tento palčivý problém. Měli bychom se proto i nadále snažit, aby rodiny byly daňově zvýhodněny, jako alespoň částečná kompenzace za náklady, které s sebou rodina a výchova dětí samozřejmě přináší. Rozhodně se jedná o levnější řešení, než posilování různých výdajových stránek a různých přídavků. Možností, jak pomoci rodině vrátit její místo na slunci, její prestiž i ekonomickou pozici, existuje dost. Doufejme, že bude i dost politické vůle. Dámy a pánové, ještě jednou děkuji Vám všem za účast na této konferenci a přeji Vám hodně úspěchů v dalších aktivitách.

Děkuji za pozornost.

Sborník příspěvků z V. konference o rodinné politice

na téma **Rodina na prahu 21. století.**

Tento sborník obsahuje příspěvky, které byly přednášejícími dodány či autorizovány.

pořádalo: Ministerstvo práce a sociálních věcí CR

10.– 11. prosince 2009

v Poslaneckém klubu ČSSD,

Sněmovní 1, Praha 1, místnost č. 205

ISBN: 978-80-7421-017-4

